

čís. 2225.

O národních kmenech moravských.

1884

Cyklus přednášek, uspořádaných v „Moravsko-
slezské Besedě“ v Praze r. 1903.

Alb. Bráfa

ODKAZ
PROF. ALB. BRÁFA
UNIVERSITĚ MASÁRYKOVĚ.

V Brně, 1903.

Nákladem »Moravskoslezské Besedy« v Praze. — Tiskem »Moravské
akciové knihtiskárny«.

I.

O Laších.

Přednesl Čeněk Ostravický.

Velectěná společnost!

Když poctila mne slavná Moravsko-slezská Beseda vážným úkolem: nakresliti několika význačnými tahy obraz současného života Lachů, pátého to kmene našeho slovanského lidu na Moravě, byl jsem, jak rád přiznávám, do nejvyšší míry poctou touto potěšen a s nelícencu, opravdovou radostí podjal jsem se vážného úkolu toho. Ne proto, že by moje vědomost, znalost byla Bůh ví jak důkladnou, zevrubnou v tom ohledu, a že tudíž úkolem tím poskytnuta mi příležitost, všestranně se uplatnit. Jest mi naopak prositi předem o prominutí, nebude-li mi možno, kde jaká data zevrubně podati, — o prominutí tak leccého, co v práci mé snad citelným nedostatkem se zjeví.

Ale proto podjal jsem se s radostí vážného úkolu toho, že úkolem tím poskytnuta mi mimo jiné i vzácná příležitost ku splacení vlastního dávného dluhu vůči Lašsku. Nejkrásnější chvíle mládí svého zažil jsem právě uprostřed lašského lidu, ve středu jeho rozvíňovati se počaly i srdce i mysl má, v jeho kruhu plaiti se počalo všecko mé nitro nej-

ryzejším zápalem pro zářivé ideály, u jeho krbu zastihly mne dumajícího Lásky, Krása i Pravda, když poprvé jemně zatukati přišly na bránu, za kterou v mlhách a smutku duše moje dřímala. — Ký div, že tak rád uchopil jsem se vzácné té příležitosti, abych s veřejností sdělil aspoň část toho, co možno mi říci o lidu, se kterým nejedno mocné pouto mne víže! Sympathie nejpřímnější vedou péro mé, a doufám, že tato okolnost stane se mi dosti výmluvnou oračovnicí u Vás, abyste nesoudili přísně jisté četné vady a nedostatky této práce.

V severovýchodní části Moravy na ploše as 700 km² a v okolí měst Příbor, Brušperk, Mor. Ostrava, Paskov, Místek, Frýdlant, Frenštát a Štramberk žije v okrouhle 80 katastrálních obcích lid lašský, pátý kmen slovanského lidu na Moravě. Na celé východní a severní, pak na značné části severozápadní pohraniční čáře Opavska stýká se lašský lid moravský s lašským lidem slezským; dále na severozápad, na západ a jihozápad obstoupen jest územím německým, různé do území lašského zabíhající, bližicím se na příklad severně a severozápadně samému Příboru, odtud pak obloukem k Novému Jičínu a od toho zpět až po Štramberk zabíhající. Na jihu stýká se lid lašský s lidem valašským, a lze tu těžce přesně hranice stanovit. Frenštát na příklad počítají někteří již do Valašska. „Slovník Naučný“ však zná lid lašský i na Frenštátsku. Já pak přijímám toto druhé Bartošovo mínění v tom smyslu, že veliká část obyvatelstva na Frenštátsku jest lid lašský, zbytek pak Valaši, a zahrnuji tudíž i

Frenštát do svého pojednání. Žije tedy lid lašský v okresech Mor. Ostrava, Místek, Příbor, Frenštát. Na této ploše 700 km. čtver. žije, — poměrně dle sčítání z roku 1900 vzato, na 160 tisíc obyvatelstva; a chceme-li býti k Němcům a k ostatním národnostem co nejohlednějšími, obdržíme celkový poměr lašského lidu vůči ostatním, který vyznačen bude číselným poměrem 85 : 15. Přísně dle skutečnosti vzato, by snad ani tento poměr neobstál, neboť jest dostatečně známo, jak sčítání se provádí. Tak na příklad v Paskově roku 1900 napočítáno 2040 obyvatel, z toho 40 Němců; ve skutečnosti však jest v Paskově sotva 5—6 opravdových Němců. Z měst největší jsou Mor. Ostrava se 30.416 obyvateli a nejmladší moravské město Přívoz s 10.875 obyvateli; ostatní města následovala by dle počtu obyvatel v pořadí: Frenštát, Místek, Příbor, Brušperk, Frýdlant, Paskov. Z vesnic největší jsou Vítkovice s 19.123 obyvateli, Zábřeh se 7.653 a Mariánské Hory se 7.571 obyvatel.

Kroj lidu lašského, arci stále více vzácností se stávající, neliší se nikdy valně od kroje, jakým Valaši lepá svá těla odívají a dosud ještě odívají; za to nářečí Lachů značně se liší od valašského hlavně přízvukem polským na předposlední slabice, nedostatkem dlouhých samohlásek a změkčováním slabik: ne, de, te, v: ně, dě, tě, jakž na slovo vzaty znalec Bartoš správně uvádí. Vědomí kmenové však není u moravských Lachů valně vyvinuté; Lach všeobecně řeč svou nazývá řečí moravskou a sebe zove prostě Moravcem a když už, tedy se pro-

hlásí spíše Valachem než Lachem, za to však rád svého bližního nazve Lachem, což pak vždycky příhanou vyzní. Jednu z důležitých příčin vidím v tom, že moravský Lach neuvědomuje si dost důrazně rozdíl mezi naším l a širokým polským l, jak už to dosti všeobecně Lach z Těšínska činí, u kteréhož správně za označení kmenové příslušnosti platí, řekne-li někdo: „Lachu“, za to však za urážku dosti citelnou považuje, nazván-li byl slovem: „Lach“ s tvrdým l, asi tolik jako dareba, lajdák. Lašským nářečím mluví na 300.000 lidí, na Moravě, v našem a částečně v pruském Slezsku. Pojednání moje týká se arci výhradně lašského lidu na Moravě.

Co do náboženství jest obyvatelstvo území lašského až na neveliké procento římsko-katolické. Zmínky obzvláštní zasluhuje značný příliv židovstva od východu i od západu do lašských měst jakožto průmyslových a obchodních středisek; neboť napočítáno-li roku 1890 na celém území moravsko lašském 3025 židů, napočteno jich roku 1900 v samé Mor. Ostravě 3282, v Přívoze, Vítkovicích, Zábřehu, a Mar. Horách pak úhrnem 1618. Číslice zajisté nadbytkem výmluvná. Protestantů pak jest od jednoho ke dvěma tisícům. Udržují se tito více v jiných krajinách Moravy, na příklad na Valašsku, kdežto zastoupeno jest i augsburské vyznání i církve reformovaných, kteříž poslední na př. ve Valašském Meziříčí pěknou životní snahu vykazují.

Vedlo by daleko, kdybych jen poněkud zevrubněji odpověděl na otázku: jak, čím se náš lašský člověk zaměstnává jak se živí; kdybych jen poněkud podrobněji vy-

ličovati měl jeho účast v národohospodářství, jeho práci a význam na tomto poli. Zde možno jen tolik povědět, kolik nutno bude, aby celkový obrázek v nejobecnějších rysech naznačen byl. Řeknu hned z předu, že lašský lid, jak úhrnnou činností svou se mi jeví, rozdělen jest na maloroľnictvo, maloživnostnictvo, maloobchodnictvo a ve veliké síle na dělnictvo, jehož početná síla průběhem této kapitoly sama vysvitne.

Co týče se zemědělství, vyskytují se ovšem i na Lašsku tu a tam větší roľnické usedlosti, ty však v celkové míře nepadají příliš na váhu. Na Moravě jest veškeré vzdělané půdy 63·55 proc., do čehož počítám role, louky, zahrady a vinice; nuže, mají-li velkostatky samy 30·6 proc. veškeré vzdělané půdy v držení, připadají-li větší plošiny selské půdy na rovinaté kraje Hané, má-li jedině arcibiskupství olomoucké 2·5 proc. veškeré vzdělané půdy v držení, můžeme v této okolnosti vidět jednu z příčin četného maloroľnictví jak v různých krajinách Moravy, tak zejména i na Lašsku.

Z plodin, na Lašsku pěstovaných, jmenuvati dlužno žito, oves, pšenici, ječmen, částečně proso, luštěniny, zemáky, rostliny pícní. Pěstování lnu vymizelo úplně. Zmínky zasluhuje včelařství a ovocnictví; požívají na příklad lašská jablíčka „jaderničky“ tak pěkně pověsti jako ty lašské děvušky, pro kteréž byl by také název „jaderničky“ v různém ohledu případným. Pro příklad uvádím, že připadá na lašské území na 1 km. čtver. průměrně 400 ovocných stromů. Částečně pěstuje se i zelinářství, jako v okolí Vítkovic, kde lou-

ského roku pracovalo se o ustavení družstva pro zvelebení tohoto odvětví a pro lepší zpeněžení zeleniny. Rybářství jest doma hlavně kolem Odry, ač rybaří se i v kraji; na příklad úhoří se i v přítocích Odry dosti vyskytují. Lesnictví zastoupeno jest arci hlavně velkostatkem, tedy na lašském území hlavně na panství arcibiskupském, na příklad v krásných hukvaldských lesích. Z dobytkařství znamenati dlužno značný chov vepřevého dobytka, chov koz, kterýž tou měrou se šířil, jakouž upadal chov ovcí, arci hlavně u domkařů, u malých a nejmenších; chov koní nemá tak velikého rozsahu jako v některých jiných krajinách Moravy, za to chov hovězího dobytka je značný. Tak pěstován původně na velkostatech a pak všeobecně dobrý, poměrům země nejlépe přizpůsobený domácí dobytek, z kterého vlivem plemenníků cizích, plemene tyrolského a pak bernského vypěstován na Kravařsku ráz kravařský, který dává velmi dobré dojnice, při čemž velmi dobře k tahu i k žiru se hodí, a který rozšířil se téměř po celé severovýchodní části Moravy, požívaje všude i v okolních krajinách nejlépeší pověsti. Poměry na Lašsku nejsou v tom ohledu arci všude stejné; tak na Příborsku na příklad připadá na 100 obyvatel průměrně 76 kusů dobytka, kdežto na Frenštátsku jen 26 kusů, a v poměru k půdě vzato, připadá na Příborsku na 100 ha půdy 70 kusů dobytka, na Frenštátsku na tutěž výměru půdy 45 kusů. Kdyby se však hledělo zvelebiti co nejvíce na příklad lukařství, bylo by brzo možno zvýšiti značně

i počet dobytka, což bylo by záhy v příjmech rolníka patrným. Podmínky k tomu má právě Lašsko nejvýhodnější; spadnet tam na příklad dešťové vody průměrně 800 mm, kdežto na Hané jen asi polovice.

O hospodářské povznesení pracuje se v posledních letech na Moravě vůbec i na Lašsku zvlášť stále mocněji různými subvencemi, zemědělskou radou, koňajícími učiteli od zemědělské rady, hospodářskými jednotami, družstvy, přednáškami a školstvím, z kteréhož na Lašsko připadá však jen zimní hospodářská škola v Místku, jejíž ředitel sám po venkově přednášky pořádá, jsa činným i na roli hospodářské literatury. Nejdůležitějším časopisem jest „Moravský Hospodář“. Avšak co z veškeré takové mravní i hmotné podpory průměrně na jednoho malého lašského člověka připadá, nedostihuje daleko ještě nejnnutnější míry, a jest si jen přáti, aby opravdu blahodárná činnost v tomto směru co nejintensivněji postupovala, aby každý způsobilý jedinec napomáhal činnosti této, která v budoucnosti jistě ovoce nejlepší přinese. Přítomný stav zemědělský na Lašsku jest neutěšený, třeba si jen všimnouti těch častých oznámení exekučních prodejů částí i celých usedlostí v časopisech, které o Lašsku zprávy přinášejí. Hospodářská tiseň jest arci všeobecná, a všeobecně jsou známy i různé její příčiny. Co do stesku na stále rostoucí nedostatek pracovních zemědělských sil, připomínáme pro Lašsko, že tam více jest patrným jako jinde, jeť Lašsko jedním z vydatných zdrojů, z kterých nové a nové pracovní síly k Ostravě odtékají. Až bude zemědělství na tom stupni,

že bude moci poskytnouti dělníku poměrně asi totéž, co skytá mu průmyslový život, bude zlu tomu snad odpomoženo, avšak jak poměry se dnes utvořily, nemůžeme se tomu stavu diviti, protože jest přirozeným důsledkem silného jednostranného vývoje v národohospodářství: — průmyslu. Nářek na pokleslost náboženského smyslu, na socialismus, materialismus, snahy po oživení patriarchálních forem života a podobný utopistický brak nám nepomůže, nýbrž smělé čelo, pevná ruka, jasný, bystrý hled, lidé, kteří mají dosti uvědomění a rozhledu. Zemi, státu náleží lvi podíl na práci o nápravu těchto poměrů.

Úchvatného rozpjetí dosáhl na Lašsku průmysl, řekněme hned velkoprámysl. Rozpadá se na dvě hlavní části: na železářství a s tím spojené hornictví a speciální závody, v druhé části na textilní průmysl. Železářství na Moravě jest velmi starého původu, byloť na Frýdlantsku v činnosti již za 30leté války. Pro částečný názor uvedu aspoň něco. Vyrobiti se na Moravě ročně přes 2 mil. centů surového železa, případně z toho na Blansko, Sobotín a Frýdlant 8 proc., ostatek na Vítkovici. Do vítkovických závodů dováží se denně asi 500 vagonů surovin, hlavně uhlí, rudy a vápence, a vyváží se denně asi 100 vagonů hotových strojů, mostů železničních, kotlů atd. Roku 1900 vyrobilo se ve Vítkovicích 2,700 000 centů surové litiny, 1,600.000 centů ocelových bloků, 1,400.000 centů válcového železa a ocele, 320.000 centů litinového zboží, 20.000 centů strojového zboží, 99.000 centů kotlů a mostů, 380.000 centů ohnivzdorných cihel, 70.000 centů dehtu a

smůly a asi 17.000 centů benzolu Roku toho zaměstnáno bylo ve Vítkovicích 14.080 dělníků a 350 úředníků. Uhlí vytěžilo se téhož roku na Ostravsku moravském 10,765.134 q, koks se vyrobilo 4,534,411 centů, což obě zaměstnávalo okrouhle 9000 dělníků Uhlí dobývá se daleko více ve Slezsku. Na celém Ostravsko Karvinsku ročně přes 60,000 000 centů. Celé Ostravsko zaměstnává při tomto průmyslu okrouhle 55.000 dělníků, ale kdybychom počítali dělnictvo všech možných závodů a různých dílen byla by čísllice tato daleko větší. V posledních letech zavládla ovšem krize v železářství, která kde koho citelně zasáhla Na dolech zavedena lonského roku 8hodinová směna; jelikož však se platy nezlepšily, je to přirozeně horším, než bývalo, jak jsem od samých dělníků slyšel vypravovati. Na Ostravsku vydělá ovšem hojně dělníků 6—8 korun denně, ale většina jich vydělá průměrně 3 K denně. A k tomu tamnější drahotní poměry! Bylo by záhodno, podrobněji si všimnouti i vysoce důležitého průmyslu textilního, vidím však, že příliš daleko to zavádí. Pro úhrnný pojem uvádím: Ložiska kamenouhelná nalézají se na celém Ostravsku, a jak geologická mapa ukazuje, táhnou se tato v hlubších vrstvách celým Laškem. Nejnověji francouzská společnost podnikatelská setkala se při vrtacích pokusech v Paskově s nejlepšími výsledky. Ložiska železné rudy nalézají se v hornatější části kraje a jsou na příklad v Čeladné, Frenštátě, Frýdlantu, Karlovicích, Kunčicích, Metelovicích, Ostravici, ač ovšem úžasně množství rudy se odjinud přiváží. Slévárny, ocelárny,

železářny a strojířny, kteréžto odvětví jest taktéž skvěle vyvinuto, pak válcovny zinku, výroba železných kamen a emailovaného zboží nalézají se v Čeladné, Frýdlantu, Mariánských Horách, Moravské Ostravě, Ostravici, Přívoze a Vítkovicích. Bavlnictví, plátenictví, výroba vlněných látek, soukenictví, barvířství, výroba zboží pleteného a stávkového, konfekce dámské i panské, výroba stužek, vše to po továrnicku a pokud se týče ve značné veliké míře po domácku provádí se v Brušperku, Frenštátě, v tomto srdci moravského bavlnictví, dále v Koloredově, v Místku, Příboře a Štramberku a ovšem v širokém venkovském okolí těchto měst. Abych byl ještě stručnější, uvedu jen co do drahů všechen ostatní průmysl, který zastoupen jest na Lašsku továrnami na vagony a kočáry, na nábytek z ohýbaného dříví, na klobouky a fezy, na čišťení petroleje a výrobu parafinu, na lih, likéry, sodovku, klíž, umělá hnojiva a chemikálie, na lepenku, mýdlo, pak jmenovati sluší pivovarství, mlynářství, pily, cementové výrobky, dlaždičky, cihelny, výrobu kachlových kamen a mosaiky, značné dobývání vápenného kamene a vápenky, knihtiskárny a lithografie, vývoz másla a bryndze a krpčářství metelovské, kteréž hezky daleko ve světě jest známo, což však nemusí nás svést k nějak zvlášť příznivému názoru o dnešních Metelovjanech, u kterých o nevalném národohospodářství svědčí, pronajímají-li obecní hostinec offertním řízením, tedy tomu, kdo nejvíce podá, pak ale na offertní řízení slavně zapomenou, a nechají hospodu za značně menší obnos tomu, který ji dříve již měl, třebaže byl prý zcela způso-

bilým našincem ten, který nejvíce podával. Tím naznačil jsem tuším všecken významnější průmysl lašský mimo řemesla, jichž obecné druhy jsou však dosti známý, takže není nutno zvlášť o nich se šířiti. Připojuji jen ještě, že soukenictví po domácku, v dřívějších dobách na příklad na Příbořsku, Brušpersku, ba na celém Lašsku tak všeobecné, vzalo úplně za své.

Ale sráče se nám sevře největší úzkostí, otážeme-li se, jakým ziskem zastoupen jest náš lašský člověk na celém tom, tak skvěle, tak uchvatně rozvětveném průmyslu, a obdržíme-li v odpověď, že — ziskem otroka, který obdrží skyvu chleba a trochu vody za celodenní úmornou práci, ale to jen jakoby proto, aby jakž takž při schopnosti práce zachován byl. Co lašský člověk v uvedeném průmyslu majetkově znamená, jest nepatrnou částíčkou. Vždyť správně vzato, nemohu přece na příklad závody panství arcibiskupského počítati jako plus, a pokud se jeho dělnictva týče — jakž jsem se u některých dělníků ve Frýdlantě informoval — není průměr existenci u dělnictva těchto tedy ryze křesťanských, katolických závodů o nic lepším, než li je to jinde, 0·70—1·20 zl. denně. A za jakou práci! A co se tkalcovství a jemu podobného průmyslu týče, spokojiti se musí náš lašský člověk ještě „tučnějším“ ziskem, a kdyby leckterý ten tkadlec neměl za dlan' políčka, kus trávy a kozu, divně by to s ním dopadalo. Co na Lašsku svého máme, obsaženo jest v menších odvětvích průmyslu textilního, v mlynářství, v pivovarství — připomínám tu náš český pivovar v Moravské Ostravě — a

vůbec v závodech menších a nejmenších rozměrů; což jest to však vše dohromady proti síle a moci ostatního průmyslu! A mohlo by v leccm jinak býti. Syn známého ing. Vondráčka, upřímného, vlasteneckého Čecha, prodávaje závod po otci zděděný „Maria Anna“ v Mariánských Horách, chlížel se marně v české peněžní společnosti po někom, kdo koupiti by chtěl tento závod. nenašel však nikoho; a tak jediný významnější český závod, který těží dnes ročně 2 000 000 q uhlí, k jehož zpracování je tu as 225 koksových pecí, dostal se do rukou berlínské společnosti. Němec, žid, cizák, toť jsmu na lašském průmyslovém nebi hvězdy prvního řádu. Přinesli chromné kapitály, přinesli vědění, přinesli podnikavost, lví spár chtivosti, moci a zisku a bezohlednost, do krajnosti jdoucí. Žid, kdyby na to i dbal, má to už v náboženství svém, cizák pak (nemyslím tu ovšem německého sedláčka!), ten nechlíží se vůbec na náboženství, na nebeské království, na peklo a podobné věci, on přišel sem s vědomím, že smělému a bezohlednému patří svět, že život jest urputný boj, že člověk znamená jen to, čeho vydobýti může jen pro sebe a pro ty, kteří po něm přijdou, přišel s vědomím, uzpůsobuje si to arci pro sebe a dle svého, že království nebeské, ráj na zemi nalezneme, umíme li hledati; jeho věrou, jeho filosofií, jeho vědou, jeho celým životem, myšlením i chťením, láskou i štěstím stala se jeho touha po nabytí bohatství a blahobytu, síly a moci pro sebe a pro své vlastní a podporován přímo zákony, zemí, státem a poměry a nepřímo morálkou, náboženstvím odpustění, trpělivosti a oddanosti,

náboženstvím pekla a ráje, dobýval a dobývá stále nových a nových oblastí, stále více se upevňuje tam, kde domácí lašský lid pánem býti měl. A ne vždycky byly to kapitály, které přinášeny bývaly Na příklad potomek toho, o němž do dnes udržuje se na Příborsku pověst, že do Příbora v pytlí jako chudák handlíři přivezen byl, jest dnes pánem veliké továrny, boháčem vlivaplným, balvanem, který nečá se lehce obejíti, jehož ostré hrany na všechny strany dosabují. A ani tak vždycky nebývalo, i leckterý syn našeho lidu odvážil se k rozběhu na poli průmyslovém. Tak opět na téměř Příborsku v Koprivnici, kde z malého začal a stavbu velikého průmyslového podniku provedl starý Šustala, a kde dnes germanisační dílo vzrůstati se počíná pod firmou Schustala & Comp. Toť ovoce našeho veřejného života, naší morálky, celé naší výchovy, že jakmile stáváme se anebo snažíme se státi vlivnými lidmi, přidržujeme se stále více těch, kteří o naši celou budoucnost usilují. Ne arci vůbec, jak jsem již poukázal a na což dříve položiti nutno, ale velice, velice často. Bylo na příklad nedávno v novinách dovozováno, že téměř všichni dosavadní školní inspektoři na Ostravsku i na Místěcko-Frydecku byli syny našeho lidu, ale také téměř všichni renegáty. Co znamená taková malíčkost pro nás vůbec a pro mé tvrzení zvláště, každý si snadno vyloží.

Remeslné stojí si lašský lid poměrně ovšem lépe, nejružnější druhy řemesel provozují se v lašských městech se zdarem a našimi lidmi; průměrný lašský řemeslník nezařstává nijak za průměrným řemeslníkem moravským.

Ku práci zbývá arci mnoho, co se řemesel týče. Není vůbec daleka doba, kdy řemeslník nebudě hnedle možno bez odborného vzdělání a vědomostí jen tak zhora soutěžit; rostoucí pokrok ve všech směrech lidského snažení to nete s sebou, a s tímto faktem bude nutno co nejvážněji počítati. Ta arci řemeslnictvo samo nestačí, země, stát má v tomto ohledu veliké povinnosti, velký dluh. Co Lašska se týče mohl bych z vlastní několikaleté zkušenosti leckterý stinný rys podati, obávám se však, aby se mi nevyčetlo, jakobych zámyslel kde co stinného vyhledával. O povznesení řemesel pracují řemeslníci na Lašsku sami, mají různé řemeslnické jednoty a spolky, kteréž o pokrok pečují a pečovati mají. Jmenuji pro příklad „Měštansko řemeslnický spolek pro severovýchodní Moravu v Mor. Ostravě“, který loňského roku celý cyklus přednášek národohospodářských pořádal. Dobrymi jsou takové přednášky, dobrymi jsou i různé ty kursy po městech, a lze taktéž jen chváliti různé ty učňovskou výstavkou v Přísoře, kteráž se nejlepší pozornosti těšila; průmyslové školy pokračovací, ať jsou dobré, jsou přece celkem málo vydatnými, z odborného školství na Lašsku možno připomenuti jen tkalcovskou školu ve Frenštátě. Lašskému řemeslnictvu lze jen upřímaš odporučovati, aby ve spolku s jinými dělalo co nejušilovněji o dosažení vydatných, všestranných podpor země, státu, o školství, o přednášky, o výstavy učňovské, tovaryšské, krajinské, odborné časopisectvo a tak dále, aby vyšvihnutí se mohlo na výši doby a do budoucna pohléděti umělo. Ledabylost,

velikášství, němčení a podobné řemeslnictvu nepomoheu.

„Povahou, schopnostmi a náklonností svou nesměřuje Moravan ku spekulativní činnosti obchodní a dává při své vytrvalosti, pracovitosti a učelivosti přednost výrobě, čímž obchod domácí zůstává namnoze v rukou cizích podnikatelů, zahraniční pak úplně“, píše „Slovník“. A co tímto o Moravanu vůbec, platí o melancholicky založeném Lachu obzvlášť. Rada menších kupeckých obchodů — toť obchod našeho lašského člověka. Avšak i tu, kde uvidíme, aby náš lašský člověk počínal si jako leckterý židovský kollega jeho, který vedle svého obchůdku stará se tak často o sta jiných věcí, o obilí, o dobytek, o usedlosti, o vša, z čeho prospěch kynouti může? Slyšíme a čteme dosti často stesky obchodníků do nedodržování hesla „Svůj k svému“, ale skutečnost poučí nás, že ty stesky nejsou vždycky dost oprávněny, a každý obchodník pochybí, bude-li mysliti, že jeho „česství“ samo o sobě má dost přitažlivosti. Kupující hospodyňka přihlíží na věc zcela jinak. Není ovšem mým úmyslem, uděleti tu lekce obchodníkům a zámyslně opomíjím tak mnohě, co vypozerováno jest ze skutečnosti samé. Chci jen říci, že tu náš lašský obchodník mnohemu se ještě přiučiti musí a namnoze od židovského kollegy svého. Jak mnohý učinil by dobře na příklad, kdyby zajel si občas jen tak pro podívanou do Nového Jičina nebo do Mor. Ostravy, kdež bývají na př. největší obilní trhy, a kdyby všiml si bedlivě, kdo všechno kupuje, co, jak, za jakou cenu, za jakých podmínek atd.; kdyby sledoval pak takového

kupee dále, pokud by trochu bylo možno, jak tento dále si počínati bude, jak a komu zboží nabízetí bude, jaké má spojení, jak při všem tom vystupovati umí, slovem: kdyby snažil se postinnouti celý průběh spekulativní činnosti takové. Mám pevně za to, že by z častějších takových exkursí a z podobného všimání si života odvoditi mohl ne jednu veleprospěšnou poučku pro sebe. Židů obchodníků jest na Lašsku mnoho. Nedávno velmi případně bylo v novinách proneseno, že Mor. Ostrava jenovatí by se měla „Židovská Ostrava“. To proto, že prý náš člověk hudele ničeho koupiti nedostane, jsou-li židovské svátky, všechno je zavřeno . . .

O vzdělávání obchodnictva, o povznášení jeho platí s některými obměnami totéž, co řečeno u femesnictva. Mají tito dva činitele mnoho sobě podobného a tudíž i pro postup měli by se těsněji k sobě přimknouti. Z peněžních ústavů pro veřejný život na Lašsku má svůj závažný význam filiálka „Živnostenská banky pro Čechy a Moravu“ v Mor. Ostravě, ze záložen na příklad v téměř místě „Občanská záložna“, „Národní záložna“ v Místku a podobné; jest vůbec jako na celé Moravě i na Lašsku různých záložen a spořitelů hojně. Pro malé existence doporučují se velice Raiffaisenky, a bylo by žádoucí, aby se co nejvíce vžily. Jak ukázala zpráva Raiffaisenky z Brušperka, tohoto jinak národohospodářsky nejchatější postaveného města, byla činnost tohoto ústavu roku 1901 velice pěkná, blahodárná. Počet členů 171, obrát peněžní 163.890 K, čistý zisk 403.52 K. Z uložených peněz platí se 4¹/₂%, půjčuje se

na 5% — Člověk lašský nemá však ještě velikého, plného porozumění pro svůj prospěch a — třeba že má dosti svých ústavů — naši peníze své cizákům a od nich si půjčuje, aby tím lépe zkvétati a o jeho záhubu pracovatí mohli. Nic nevádí lašskému člověku, má-li takový ústav zevně německý štít jako ta příborská „Vorschusskassa“, náš lašský člověk už ví, že vejde-li do vnitř, nalezne na schodech vedle německých i české nápisy, aby nezabloudil a do těch „pravých“ rukou se dostal.

Zemědělství, průmyslu a obchodu slouží dopravnictví, tedy na Lašsku dráhy císaře Ferdinanta, Studénka—Štramberk—Veřovice, Mor. Ostrava—Frydlant, částečně snad i Suchdol—Nový Jičín. Avšak účast lašského lidu na těchto cizáckých a tak šmahem germanisujících drahách jest takik známa, že netřeba se o tom šíriti. Ovšem že nemusilo by tak vždycky býti. Na příklad dráha Studénka—Štramberk, která denně spouští vápence do Vítkovic odváží, ta zcela dobře mohla býti českou, v našich rukou, jak se dodnes na Příborsku pocituje. Našinci se však obávali toho, onoho, až přišel žid, který se neobával. Brušperáci na příklad pocitují denně více nedostatek spojení se světem. Jsou jakoby odstrčení, zapomenutí, ku předu hnouti se nedovedou. Projektována tedy dráha, sestaveny plány, ale roky mizejí, a myšlenka zůstává pouhou myšlenkou. Nemohou prý dostati subvence, peněz není. Myslím však, že v první řadě je nedostatek energických rukou. A tak jest lehce možno, že přijde opět někdo jiný, a věc půjde svým známým způsobem

Bylo by záhodno, tak přemnohé ještě o národohospodářství pověděti a doplniti, co tuto jen zběžně naznačeno, na příklad by vydala celou velice zajímavou a poučnou přednášku jen otázka, jakou účast má náš lašský lid a jaký prospěch v národohospodářství obcí Mor. Ostrava, Přívoz, Místek a t. d., všude tam, kde je lašský člověk jako poplatník bit a jako český člověk ignorován i všude tam, kde je sice pánem, ale ku předu hnouti se nedoveďe, nemůže, avšak hrozím se i tak, že stihne mne výtka rozvlačnosti. Promiňtež však, neboť materiálu jest tolik, že člověku je těžko odtrhnouti, zvláště když jsme předsvědčeni, že otázka národohospodářská jest pro nás vůbec a pro lašský lid zvláště vysoce důležitou.

Mluvě s obrátcem Josifkem nedávných „Rozhledů“, člověk jí, jak pracuje, pracuje, jakým jest. Jakým jest tedy náš lašský člověk? Abychom si tuto otázku zodpověděli, předložíme si otázku: co činí člověka člověkem, povahou, charakterem, pracovníkem atd.? Přizná jistě každý, že škola a život. Zodpovídaje tedy dancu otázku a zahrnuje do odpovědi kulturní stupeň lašského člověka, příslušnost národní, zápas národnostní, povahu, náklonnosti, slovem: jeho summu, jak dalece to v rysech nejběžnějších možno bude, přistupuji předem ke školství. Z pochopitelných však příčin nebudu se dotýkati zvláště nejvláštějších otázek školství, paedagogiky, toho, jak ve školách vůbec (tedy i v českých) pro život se vychovává, — vždýt konečně, kdo pozorněji sledovati bude tuto přednášku, nalezne sám stanovisko všeobecné, jakéž i vůči

této otázce zaujímám —, přistupuji hned k tomu, jak lašský lid jako kmen národní ve školství si stojí. Začnu číslicí. Do roku 1883 nebylo na příklad na okrese místecko-ostravském německých obecných škol vůbec; byly české a utrakvistické. Zmíněného roku rozděleny byly školy ty na české a německé, kterýchž nebylo však mnoho. Od té doby rozmohly se však německé školy tou měrou, že ve školním roce 1901—2 počítalo se již 152 německých tříd! Co znamená to, víme-li, že na Místecko—Ostravsku jest nějakých 50 obcí převážnou velkou většinou českých, ve zbytku pak vesměs s velikými českými většinami, zodpovíme si velice snadno. Germanisace hrne se na Laško plným, vrchovatým korytem, a že germanisace, jako výchovný element jest nejvyš demoralisující, netřeba snad dovozovati. Pro ty bédné české děti, které germanisaci v obět lid náš přináší, má už i úřední statistika svůj výraz, zovouc je „českoněmeckými“ Nuže, dle výkazu centralní statistické kanceláře za rok 1899 až 1900 navštěvovalo v jediném okrese mor. ostravském 11558 dětí obecné školy; 5024 českých, 2556 německých a 3848 českoněmeckých. Tedy za jeden rok a na jediném okrese na 4000 českých dětí, mračených v německých školách! Obecná německá škola ve Františkově Údolí v Mor. Ostravě vykazovala za rok 1900—1 433 českoněmeckých dětí, a ani jedno německé! V českém Zábřehu měla Schulvereinská škola téhož roku 26 německých, 39 židovských a 160 českoněmeckých dětí, dívčí škola ve Vítkovicích na příklad měla tentýž rok 9 německých, 4 české a 471

českoněmeckých žákyň. Jest nejvš bolestno probíratí se těmi číslicemi, kterýchž celá kupa se nabízí. A jaké boje podnikatí jsou našinci nuceni za každou školu českou, ba za každou třídu a to tam, kde česká a jen česká škola má svou oprávněnost, o tom poučiti by nás mohl na příklad zápas, jazy se vede v Mor. Ostravě ve 3. okrese o školu, kde Matice Ostravská vydržuje českou nejvš nutnou a oprávněnou školu, kterou však obec naprosto nechce převzítí a raději ku stavbě nové, arci německé školy se rozhoduje, proti čemaž poplatníci, vesměs čeští, důrazně protestují; o tom poučiti by nás mohl zápas 3 leta trvající o parallelku při české obecné 5třídní škole v Místku, kterýž konečně rozhodnut je ministerstvem ve prospěch náš, což však obecnímu židovsko-renegátskému zastupitelstvu jakoby neplatilo, a ono vzpírá se, rekursy podává, zuby nehty brání se, aby nemusilo náklad na tu třídu převzítí, čímž vším jen a jen zdržovatí chce našince na postupu; slovem: kamkoliv zabočíme na poli lašského školství, můžeme nejtrpělich zkušeností v tom ohledu získati. Na místecké české obecné škole jest 380 českých dětí, avšak na 400 dětí českých rodičů, i takových, od kterýchž bychom toho nikdy nečekali, navštěvuje německou školu. Hlouček německých lidí, do obce se přistěhovavšich, stačí, aby byla česká obec ohroženou, aby se hned na německou školu pomýšlelo. V českých Mariánských Horách — nám na silnou českou posici vyrůstajících, — třebaže tak blízko jsou Vítkovice, Moravská Ostrava s nadbytkem německých škol, pro děti několika cizá-

ckých lidí chtěli německou školu, ač zákonným podmínkám žádost ani zdaleka nevyhovovala. Rozumí se, obec nechtěla, nemohla povolití, ale to nevadilo tamnějším prusofiliům, a hned se šlo na Schulverein. Rozumí se ovšem, že jako všude jinde, se i tu hned několik uvědomělých „našinců“ našlo, několik takových vlasteneckých Lokšů, kteří se ochotně drahým německým přátelům k pomoci nabídli. Teď zřizuje se tam už Schulvereinská škola; v hostinci bývalého starosty Lokše se nasadily německé spolay, a nyní, bohdá, činnost už pokvete. Anebo Kopřivnice! Příbor! Takový Fluss, takový Maudler přivolá do závodu několik cizáků, a hle! ukáže se hned uvyhnutelnou pořádku německé školy. Že není dost dětí? Můj Bože, k čemu pak je takový Fluss pánem svého dělnictva, děti majícího? A tak záhy je postaráno o to, aby se lavice německé školy naplailly — dětmi našinců. Tak germanisace postupuje, a nesčetný je počet synů lašského lidu, kteří v zaslepenosti, bezcharakternosti své za tanouy německého pluhu se propájejou. Čím je na příklad na Frýdecku Lich, apostata Hawranek, rodák paskovský, tím jest v Místku kollega jeho, ředitel měšťanské německé školy Stosch, rodák palkovský. Ve spolku s židovským advokátem Limberkem a s jinými jest on největším odpůrcem českého školství. Na příklad jest on hlavní arci „vnitřní“ příčinou, že v městě, čítajícím 4200 Čechů a ani 1500 Němců, není možno provéstí, aby česká měšťanská dívčí škola obci převzata byla, třebaže má větší počet žákyň, než li německá škola, soupeřka její. Poturčence horší Turka, a ta kový,

bývalý „český“ učitel Mrzihlad, sepisující tak hrolivě dím od domů dětí pro místeckou německou školu, je utiněným vředem na těle našeho lidu. Jaké ovoce vyvinouti se může na stromu germanisace, to všude v životě pozorovati můžeme, na příklad i na takovém případě, jaký se stal v Klokočově u Příbora, kde spurný, neřaměstnaný, as 17letý výrostek, odchovanec německé školy, v hádce sekerou krvavě, vážně na hlavě poranil svého vlastního otce! — A jakého napjetí vyžaduje udržení alespoň toho, co ve školství máme! „Matice Ostravská“, čítající 196 členů, vykazovala na př. na rok 1902 rozpočet: vydání 66.512 K., příjem i s podporou Ústřední Matice Školské 45 000 K. Tedy schodek 21.512 korun, velice povážlivý při všeobecné krizi dnešní na Ostravsku, kdy ty haléře tak na všechny strany jsou potřebny! Jak bude dále, když vydání stále vzrůstá?

Mucho, přemnoho schází na dobrém českém školství, aby to oprávněným požadavkům lašského lidu v míře nejnutnější odpovídalo. Školy měštanské máme ve Frenštátě, Mor. Ostravě, Místku, Příboře, matiční gymnasium a zmíněnou již hospodářskou školu v Místku, matiční reálné gymnasium v Mor. Ostravě, v Příboře ústav učitelský a letošním rokem otevřenou reálku, která byla nejvýše již nutnou, aby různí vlastenečtí občané nebyli nuceni, posílati syny své do německé reálky v Novém Jičíně. Vedle toho máme na Lašsku několik pokračovacích průmyslových škol (ač na příklad v Brušperku snad dodnes ani tu ne, alespoň lonského roku tam ještě nebyla), soukromou pokračovací, dívčí hospodyňskou

školu ve Vítkovicích, zmíněnou již také tkalcovskou školu ve Frenštátě, pak několik mateřských školek matičních v Mor. Ostravě a jsem, pokud se pamatují, s celým přehledem hotov. V Paskově na příklad jsou příznivé podmínky pro měštanskou školu, občané jsou k tomu i novinami vyzýváni, i samým školním inspektorem upozorňováni, ale to tam pořád nějaké ohledy, nějaké háčky, myšlenky plně rozvinouti se nedají.

Celkem je toho velice málo a to ještě s napjetím všech sil udržováno. Víím, že tu není největší vina na lidu lašském, nemůže tedy býti jeho školství spolehlivým měřítkem jeho kulturní vyspělosti, ale částečně může jím býti přece; neboť kdyby se v lidu lašském větší, intenzivnější tlak ve prospěch českého školství jevil, kdyby lid všude tam aspoň, kde tak učiniti může, mocněji odpíral, dávali děti do německých škol, co pak by nastalo, každý sám si domyslí. Ale uvědomění lašského lidu je v tom ohledu ještě skrovné, a vidí-li lašský občan, jak na druhé straně na německé školství tisíce a tisíce se vyhazují, jak trugymnasia, reálky, obchodní a měštanské školy, lycea, obecné a jiné školy o překot se otevírají a projektují, on zasteskne si, že toho školství je na poplatnictvo mnoho, jakž jsem sám na Lašsku příležitost měl slyšeti. Svátá pravda: je toho mnoho, bohužel však, ne našeho. Tento rozdíl se však dosti nechápe, leckterý český poplatník vidí jen školství vůbec, a to jest chyba. A co se týče odvislých lidí — jest-li kde, v tom velikém procentu těch tak zv. „českoněmeckých“ dětí můžeme nejlépe viděti, jaké má důsledky naše malost národohospo-

dárská. Zde biti jsme nejcitelněji, tento nář proniká nám až k srdci...

Nežli přistoupím k našemu veřejnému, spolkovému životu, jako ku činiteli výchovnému prvního řádu, podám něco o lašském člověku. Typického lašského člověka podal náš Bartoš v knize „Moravský lid“ obrázkem ze soukenického lašského života „Starý Vincuro“. Necht není mi zazlíváno, vyslovím-li jako syn lašského lidu na základě přemnohých zkušeností a poznatků, že co ve „Starém Vincurovi“ pro dřívější doby tak případně a všeobecně platně pověděno, nelze tak všeobecně vzítí ještě dnes. Mním slova, že „vroucí zbožnost jest základním rysem kmanové povahy lašské,“ že ta „zbožnost kmene lašského jest jaksi hlubší, vniternější,“ než-li všeho ostatního lidu na Moravě. Máme-li dnešek na zřeteli — a já o dnešku mluvím —, musíme předem činití rozdíl mezi starší a mladší vrstvou lidu a mezi obyvateli měst a vesnic, a kdybychom touto cestou postupovali, došli bychom k závěru, že co ve „Starém Vincurovi“ všeobecně platiti mohlo, nehodí se už tak zcela na průměr dnešku. Jako zmizelo to Vincurovo soukenictví, jako ten lašský kroj, tak mizí i leccos svérázného z lašského lidu, ustupuje stále více k pohorským vesnicím, však i tu vyskytují se často zjevy velice povážlivé. Jak nepěkné svědectví vydal na příklad jistý dopisovatel novin o chlebovských děvuchách, na to a na mnohé jiné mohl by se čtenář novin lehce upamatovati. Všeobecně jest lašský člověk pracovitý, ucelivý, důvěřivý, prestosrdečný a velice milý. O přítulnosti lašských děvusek, u kterých převládají oval-

né, měkkou něhou dýšící formy těla, nebudu se zmiňovati zvlášť, nalezneme i mezi lašskými synky takové milé povahy, taková družná srdce, že bychom mnohého s největší rozkoší k sobě přivinuli. Avšak za vroucí zbožnost lašského lidu, hlavně mladších vrstev, nedal bych mnoho. Mním zbožnost o sobě, opravdovou, takovou, která člověka nutí i zbožně, etnostně žiti, mním zbožnost hlubokou, vniternou. Nalezneme arci i dnes ještě usedlé měšťáky v Brušperku, v Příboře, kteří na Zelený čtvrtek a Velký pátek ošoupávají si kolena na „křížové cestě“ před výtvořky církevního umění, ale daleko větší počet nalezneme těch, kteří na příklad o Vzkříšení a jindy čekají prostě na náměstí na průvod jako na parádu, nežli těch, kteří v kostele a kolem kostela srdcem svým v nejvroucnějším zánění k Bohu se povznášejí. Mohl bych dále nejeden příklad ze skutečnosti podati o tom, že i mnohý ten mistr, který odbýval si zdánlivě tak zbožně svou „křížovou cestu“, pohlíží celkem na to jako na něco, co jednak nutno občas pro příklad mladším vykonati, jednak jako daň, skládanou pro všechny možné přípaďy, kdyby totiž po smrti přece „něco takového“ bylo, ale že jest mu hračkou, z „křížové cesty“ přímo do hospody na „Sklipek“ anebo ke „Kladivovi“ zaraziti, kdež ovšem o „Umučení Páně“ nepřemítá. Vím, že chodí se na Lašsku ještě hodně do kostela, že chodí i intelligence, páni, ale to děje se v první řadě a na mnoze výhradně z příčin právě uvedených, ne však z niterného mocného pudu zbožnosti; vím dále, že se i hojně a rádo zpívá, avšak ten zpěv je spíše projevem slovanské

zpěvné přirozenosti, než-li pravé zbožnosti. Lich je v celku melancholik, je niterný člověk a umí do zpěvu svého mnoho citu vložit, a to je věcí temperamentu, že tihne rád k vážnému, snivému, měkkému, povznášejícímu atd., čemuž všemu kostel se svým šerem, kadidlem, se svými obřady, písněmi a podobnými účinně vstříc přichází, to však všecko není věcí zbožnosti. U městských lašských panimáminek přechází zbožnost stále více v pouhou bigoterii, zbožným opravdu nazvatí možno ještě starší díl venkovského lidu, ponějvíce ženy; kdybychom pak rozebírali mohli část mužskou, obzvlášť městskou, sledovati ji až do každodenního života atd., dopracovali bychom se překvapujících výsledků. Hlavní věcí je zde zvyk, neuvědomělost v těchto otázkách, nejasnost, nejistota; tato nejistota však vede na cesty kompromisů, ku skládání takových příležitostných poplatků „pro všechny možné případy“, tím nezdravějších, tím osudnějších, čím více život, skutečnost, celý náš kulturní, národohospodářský, národní zápas ucelenosti, jistoty, pevnosti požaduje. Jsem si vědom toho, že zde stojíme zcela blízko základu celé otázky, ale — — Vzdělanému konečně stačí i to Necht domysl, dokreslí si sám.

Leccos svérázného a zvláštního zachovalo se ještě v lašském lidu, o čemž dosti zajímavého pověděti by se dalo. Na příklad pověrčivost; anebo ti různí, venkovští lidoví doktoři: „pomahači“. Nalezli bychom je na příklad i za Štramberkem v „Černých lesích“. Vzdělancům, pánům jsou arci nepřístupní, ale lid se k nim hojně ještě uchyluje. Bylo jim

zakazováno, bráněno, lid má k nim však důvěru a nedá jim zabáletí. Dá-li někdo něco za léčení, vezmou jen tak jakoby dárek, sami však peněz nežadají. Léčení provádějí i „na distanc“, „diagnosu“ určují si podle moče

Mnohé dalo by se ještě připomenouti, avšak příliš se zdržuji.

Kdyby počet a druh spolků a činnosti spolkové sloužití mohly za spolehlivé měřítko kulturní a národní vyspělosti, mohli bychom říci, že lašský lid stojí si v tom ohledu velmi pěkně, avšak víme všichni, že v tom ohledu platí daleko více kvalitativní stránka, než-li kvantita a sorta. Přihlédneme-li ku spolkům lašským, nalezneme i tu, že spolkový život není daleko tím, čím býti by měl. I zde je na mnoze větší či menší, lepší či horší činnost spolková závislá v první řadě od jakosti zvolených činovníků, hlavně jednatelů, i zde nalezneme všeobecně známé poměry, že někteří přetíženi jsou prací, ani zatím jiní těžce se dají pohnouti k tomu, aby aspoň k hotovému zasednutí přišli. I zde vládnou velice často malichernosti osobní a všechny ty věci, které spolkovou činnost všude tak ohrozily, její hodnotu, význam pro život sám tak ztenčily. Vedle nejvroucenějšího zaučení pro myšlenku, pro věc nalezi bychom i zde největší ledabylost, povrchnost nejspovázlivější, vedle nejhorlivější, perné práce jednotlivců nejhršínější pohodlnost, lenost, línávnost, vedle spolku velice přičiňtivého, horlivé ku předu postupujícího nejen spolek chaotický, zbytečný, jehož činnost pro život nejen že rovná se nulle, ale často ještě rozvádí, rozhašterí řadu lidí, takže jim odpadá chuť k nějaké čin-

nosti pro všecken ostatní život. Snad stačí několik těchto slov nejpočetnější charakteristiky, neboť rozebíratí spolkovou činnost druh po druhu znamenalo by rozebíratí povahové, jakostné složky aspoň všech těch jednotlivců, na kterých spolková činnost na Lašsku závisí. Jaký člověk, takový úředník, učitel, dělník, živnostník, člen spolku atd., to nedá se nijak od sebe oddělití. Die Fadrus-Podroužkova.

Die „Průvodce po Mor. Ostravě a okolí“ jest na příklad pouze v obvodu mor. ostravském vedle 2 polských a 127 německých 107 spolků českých, z těchto 6 politických, 18 vzdělávacích, 33 sociálních, 16 dobročinných, 8 hasičských, 2 veteránské, 1 hudební, 6 zábavních, 15 sportovních a 2 výherní. Jakou práci znamenal by jen trochu bližší rozbor, lehce si každý představí. Proto jen několik zběžných poznámek.

V poměru k počtu počíná si ve spolkovém životě snad nejčileji Místek. Řada nejrůznějších spolků stará se tu o školství, o poučení, o zábavu, o výchovu uměleckou. Zábavní večírek „Sokola“ stihá tu vystoupení Ondříčkovy, divadelní představení, různé přednášky schůzi politického spolku, vystoupení Naňy Menšíkovy, hudební akademii českého gymnasia řada nejrůznějších výletů, „Čarovnou noc“ sylvestrovská zábava, při které třebaš „Sokol“ cvičením a skupinami se účastní a spolek katolických tovaryšů řadou kupletů atd Slovem: činnost nejpestřejší, nejčilejší. Pohříchu však obecnostvo často se jen nedostatečně účastňuje, a bývá pravidlem, že přijde-li do města nějaký

kouzelník „Ponrepo“, mívá daleko větší návštěvu nežli Ondříček, Naňa Menšíkova, představení ochotníků anebo divadelního odboru národně sociální „Svépomoci“. Do života tedy všechna ta činnost stále ještě dosti hluboko neproniká, jak na příklad za příležitosti voleb se často ukáže, při kterých i celá polovička našich lidí zůstane doma.

A často mezi všemi těmi zprávami o stále rostoucí činnosti spolkové naskytne se notička na příklad: „Hledá se Národní rada. Volby do odhadních kommissí odbudou se bez její činnosti, a akce přednášková po venkově spí — —“, anebo nějaký upřímný povzdech pro opravdu povážlivý počet nejrůznějších drobných výletů, anebo vzhledem k venkovu opět: „V čtenářských besedách na Místecku čtou se nejvíce — karty“, načež následuje celá smutná litanie.

Mor. Ostrava, kteráž jest přirozeným srdcem Lašska, centrem veřejného života, osou, kolem kteréž vše se otáčí, skutečným těžiškem celého ostatního tělesa, dominuje arci i v ohledu spolkovém, jak už výše číslicemi naznačeno bylo. „Moravský klub“, pečující o politickou výchovu lašského lidu četnými přednáškami po kraji, má zde své sídlo a as 190 členů. Jeden z nejdůležitějších „Matice Ostravská“ se 196 členy byl již dříve vzpomenut, „Sokol“ čítá členů 220, veřejná knihovna 364, velice dobrý pěvecký spolek „Lumír“ 222, „Městansko řemeslnický spolek pro severovýchodní Moravu“ 127 atd. Bylo by mi jmenovati všechny. Spolky socialistické jako socialismus vůbec utrpěly poslední velikou stávkou citelných ztrát; do projeje do-

stal se tuším i „Dělnický dům“. Jedním slo-
vem: Lid poznal, že nejednalo se s ním
opravdově, upřímně. Starší, vžitě socialistické
spolky vykazují arci v Mor. Ostravě a Ví-
tkovicích větší počet členstva, třeba že vliv
svůj na dělnictvo ztratily, nutí však přece
k vážným úvahám, vykládá-li na příklad
sdružení národního dělnictva, jakéž na pří-
klad v Místku tak čile si počíná, pouze 35
členů, a spolek katolických tovaryšů sám 93
členy, anebo spolek katolického dělnictva
„Vůlnost“ 227 členů! O vzpružení, jakéhož
dostalo se na příklad myslence sokolské a
uvědomění národnímu velikým výletem So-
kolstva na Ostravsko, netřeba se snad šířiti,
jest všeobecně známo, uznáváno a počítováno.
Veledůležitými byly i lonské čtyři přednášky
universitních professorů, dále pěkného vý-
sledku se dopracovala i výstava spolku „Ma-
nesa“. Myšlenka universitních extensí i vý-
stavy vznikla — jakž informován jsem byl
— u „zemské osy“, jakž na rozdíl Brušperku
„středem světa“ zvaného — žertovně nazván
stál v Národním domě, u kteréhož scházívá
se pokroková intelligence naše z Moravské
Ostravy, najmě pánové z českého gymnasia,
přetřásající tu nejednu důležitou otázku. Zna-
menité universitní přednášky byly na příklad
pro Mor. Ostravu trvale zajištěny, pro leto-
šek opět ohlášena přednáška mistra Vrchli-
ckého a jiných pánů. — Krásná, opravdovou
radost budící snaha a činnost, za kterou nelze
dost vděčným býti, avšak na Ostravsko, na tu
ohromnou massu lidu, zmítajícího se teď jako
člun bez vesla na rozbouřeném moři života,
je toho všeho málo, velice málo, jak veřejně

se píše, doznává. A vůbec po celém Lašsku!
Je činnou intelligence, — ač daleko ne v té
míře, jak by mohla, je činné studentstvo,
spolky, ale ve velikém celku to nejde dost
do hloubky. Ať píše dopisovatel z Paskova o
činnosti všech 5 tamnějších spolků, ať Bru-
šperka o činnosti „Sokola“, odevšad vyznívají
více méně určité stesky na pohodlnost, likna-
vost, nepochopení jedněch, ani zatím jiní do
úmoru aby pracovali. Všimněme si statistiky
sokolské pro Příbor. Tamnější „Sokol“ uspo-
řádal během 4 let pouhých 5 přednášek!
Roku 1898 měl tentýž spolek 98 členů, ná-
sledujícího roku již o 10 méně, roku 1900 a
1901 dokonce jen 57 členů! Když jednalo se
na příklad o data pro lonský slet na Ostrav-
sko, nenašlo se v této jednotě činovníka,
který by byl potřebná data zaslal, a tak ve
slavnostním sletovém listě označena pří-
borská jednota značkou nedbalců. To jsou
arci maličkosti, ale ony vrhají ostré světlo
na vnitřní složení jednoty a potvrzují, co o
spolkovém životě jsem pronesl. Uvažme, že
jest to v českém Příboře, že je tam učitelský
ústav, měšťanské školy, teď i reálka atd. (A
jak i ta sokolská, ryze demokratická my-
šlenka je někdy bita v tvář, o tom mohla
by nás poučiti okolnost, že jest jednota na
Lašsku, která hraje divadelní kus s číže
protisocialistickou tendencí. Také taková
„mluvící“ maličkost) Daleko lepší je čin
štramberské jednoty, která postarala se ne-
dávno o otevření veřejné lidové čítárny. Ku
spolkově velice činným a uvědomělým mí-
stům náleží Frenštát svým „Sokolem“, „Rad-
hoštěm“, „Čítárnou“, „Besedou“, svými diva-

delními představeními, ale i svým křesťansko-socialním sdružením, kteréž jest velmi činné. Ve Frenštátě přednášel loňského roku Vráz i Masaryk, tento o drobné práci, a už sama ta jména dost vysvětlují!

Největšího pozoru a rozboru zasluhovaly by na Lašsku všechny ty klerikální a klerikálně zabarvené spolky, jakých je tam celá řada a kteréž činností svou oprádně všechn venkov.

Činnost jich je velice patrnou na příklad i při posledních volbách do sněmu, jak ještě se zmíním. Dějiny spolkového života na Lašsku poučily by nás, jaké zápasy, jaké pětky odehrávaly se tam, kde klerikální spolky se jen trochu „cítily“, jak říkal Neruda; tedy téměř všude. A do dnes mohly by vypravovati Příbor, Frýdlant, Brušperk atd. Pořádá-li v Brušperku strana pokroková něco u „Hladných“, musí se z justamentu pořádati něco i naproti v „Národním domě“. Právě Brušperk je v tom ohledu zajímavým. „Národní dům“ je na příklad ovládnut klerikálními živly. Nuže, přišel jsem — není tomu tak dávno — do Brušperka a jako cizinec šel jsem rovnou do „Národního domu“. Bylo to ve svátek. Vstoupím dolů do místnosti, nevzhledná, šerá, zakouřená prostora, ovzduší, že by v něm byla paní Hygienu mrtvice ranila, a plno lidí, mladých, starých, žen i mužů, a plno sbleniček a lahví. Piva jsem v nich však neviděl mnoho, za to hodně — kořalky. A já tu stál a tázal se sama sebe, co jest lepším, zda pořádání trucdivadla, či snaha, všechn tento lid od pití kořalky odvrátiti; když klerikalismus tak veliký vliv na lid má, povedlo by se to druhé téměř jistě. Jen že

lid byl by připraven o požitek, hostinský o výdělek, vláda o daň, a církev svatá o trochu tmy, — ergo jest lépe starati se o trucdivadlo.

Že spolková, veřejná činnost nemá pro skutečný život a pro uvědomění lašského lidu vskutku té důležitosti, jakou by mítí měla a mohla, že uvědomění nešíří se v rovném poměru ku počtu a druhu spolků, toho důkazy se mi odevšad nabízejí. Vedle družiny lidí, z nichž mnohý práci, čas, peníze veřejné činnosti a prospěchu národnímu v obět přináší, vydávaje v nebezpečí i celou svou existenci, vedle takových krásných zjevů, jakým je na příklad náš Balcar a jiní, jejichž láska k dobré věci lidu každého mocně vzrušiti a obdiv buditi musí, nalezli bychom celou velikou legii lidí exemplární neuvědomělosti. Dokladů naskytuje se celá hora. Ten místecký Mrzihlad, bývalý český učitel a sbornistr „Besedy“, jehož při příležitosti stříbrné svatby oslavuje všesoka místecká Germanie za jeho „německé“ zásluhy; ten starosta českého města, který odepře podpis na provolání pro všesokolský slet do Ostravy; ten našinec náš, který „panthátovi“ ve Velkých Kunčicích své krejčárky v kartách zanechává; ta česká spořitelna, která inseruje v německých novinách, že má na prodej živnost v ryze české obci, jakoby jí bylo jedno, přejde li kus půdy do cizích rakou; ten obecní výborník, kterému kořalka pod lavicí v hospodě ustele; ten bývalý „Sokol“ Raudt, který na prusáckou slavnost ve Frýdku 100 K zasílá; ti uvědomělí našinci z Frýdlantu, Místku, Chlebovic, Brušperka, kteří se židovským, všemu českému tak výslovně nepřátelským advokátem

zastupovati dávají; ten český obchodník, který zruší slovo české straně dané a s Němci volí, začež je bojkotován, a kterému místo podpory prodávají stavení nad hlavou ti, se kterými volil; ty rvačky v metelické hospodě na Čihadle; ten alkoholismus; to obecní zastupitelstvo, které chtělo voliti urputné Němce čestnými občany české obce — a sta jiných případů. Mnohému tomu našinci teprve na smrtelné posteli napadne, že jest také synem českého lidu, jak se to v Místku přihodilo, teprve na smrtelné posteli si umínuje, že napraví, v čem na lidu svém se prohřešil, k čemuž však již nedojde, protože smrt jest neľstostnou, neuprositelnou. — ale německý hostinský, který se do Staračice před 20 lety nastěhoval, ten nestane se nevěrným původu svému, jazyku svému, ten za celých 20 let se pořádně české větě nenaučí, ten směle vrátí soudu českou obsilku, protože prý jí nerozumí! Nuže, neuvedl jsem zámyslně nic, o čem se veřejně nepsalo, a celkem jsou to také jen „malíčкости“; ale nemohu si pomoci, jsou to příznaky, podle kterých souditi lze na celek. Tyto „malíčкости“ mluví samy za sebe, ty „malíčкости“ volají opět a opět po práci, po práci vážné, široce založené, do hloubky jdoucí!

Z časopisů, o Lašsku píšících a Laška si všímajících, připomínám jen po paměti všechny čtyři české časopisy v Moravské Ostravě, pak „Opavský Týdeník“, „Těšínské Noviny“, ač ovšem přinášejí zprávy i vzdálenější, na příklad olomoucký „Pozor“. V poslední době založen nový časopis „Kravařsko“, který si chce všimati lašských poměrů.

Jak stojí si lašský lid v ohledu politickém, veřejnoprávném, jest snad dostatečně známo; na říšské radě, mimo poslance patě kurie, lid lašský zastoupení nemá, neboť Němec Menger za města a Němec Seidl za venkovské obce nejsou přece zástupci lašského lidu. Do sněmu pak zvoleni o poslední volbě za venkovské obce novojické Všenávec Fritsch, za venkovské obce místecko-ostravské našinec Sýkora, rolník klerikál, za města Mor. Ostrava, Místek, Brušperk Němec dr. Johann, za Frenštát, Příbor, Fulnek našinec dr. Parma z Frenštátu, za Štramberk, Nov. Jičín Němec dr. Fex, tedy má na sněmu lašský lid dra Parmu a Sýkora a to ještě dr. Parma neměl tuze jisté postavení: poměr hlasů byl 345 : 274! Člověk může se věra diviti, odkud těch 274 hlasů, když proti pouhému Fulneku byl Příbor a Frenštát! Za Sýkora měl býti velice vhodný, lašských poměrů dobře znalý a zasloužilý dr. Palkovský z Mor. Ostravy, nebyl však klerikálům dvakrát milý, a proto opět zmařena naděje české Mor. Ostravy a Ostravska vůbec, že bude míti na sněmu zástupce. I na tomto poli naskytá se přebohaté klasobraní, a mohl bych posloužiti celou řadou případů jednak ku poznání toho, jaké účinky míti může malost národohospodářská, odvislost atd., jednak ku poznání občanské a národní vyspělosti lašského lidu, avšak pro celkový pojem bylo tuším již dosti pověděno. A za jiných příležitostí — jak malé bývalo porozumění na příklad pro volby do obchodní komory, leckdes pak ještě do dnes! Na příklad v Paskově se volovalo velice pchodlně. Nějaký pan Prima-

vesí se vždycky našel, který laskavě pro matku Germanii hlasy sebral a odeslal bez všeliké starosti pro P. T. voliče o nějaké české zastoupení, a bylo dobře. Matka Germanie zaslala pak pěkné poděkování p. Primavesimu a uvědoměnému P. T. voličstvu, a věc byla à jour.

Krajský soud, o kterýž Mor. Ostrava teď prozatím marně usilovala, nalezá se v Novém Jičíně, hejtmanství tamže, pak v Místku a v Mor. Ostravě, okresní soudy pak mimo tato místa v Příboře a Frenštátě. Jak si i v té věci lašský lid skvěle stojí, poučí na příklad Místek. Tento okres čítá na 30.000 českého a sotva 1600 „německého“ obyvatelstva a u místeckých úřadů jest zastoupen jen 19 německými, za to však 6 českými úředníky. A ta „čeština“, která někdy z těchto úřadů na světlo boží přichází, ta svedla by jistě k obdivu kde jakou kapacitu českého právo- a slohopísa. Lituji, že pro omezenost místa nemohu ukázkou podati. A o té různé nestran- nosti a blahovůli těchto úřadů či vlastně úředníků má na příklad poslanec Reich- städter velice často příležitost, vydávati na říšské radě nejlepší svědectví různými inter- pellacemi. Ať už to jest půjčka sirotčích peněz na Dajčhausy za tím účelem, aby si tyto po- měrně menšími úroky pomohly, či zase od- píráni těchže peněz na půjčky českých solid- ních usedlostí, ať již to je notář Kregez, sloup německví, který pro padělání smének od- souzen a různě do ochrany brán byl, ať už to je přepadení „Sokolů“ v Mor. Ostravě či Frýdku, při kterémž i leckterý ten pán od péra se vyskytne, ať sta případů jiných

— o tom všem dalo by se mnoho říci, o tom celá kniha dala by se napsati, jejíž nadpis mohl by zníti: „Láska pánů od péra k laš- skému lidu“. Jenže jest to často také asi jen zlá novinářská pomluva, neboť ti páni úřed- níci byli pryč i v Těšíně i v Novém Jičíně za nevinny na přepadení „Sokolů“ uznáni. Nej- spíš si tedy „Sokolové“ natloukli sami!

S opravdú skličujícím litostným pocitem, že mnohé, přemnohé jsem byl nucen vyne- chati, odkládám poznámky. Pominuta část hi- storická, neřečeno nic o obyčejích, zvycích lidu lašského, o lidové písni a podobně, ale to vše by vyžadovalo celé řady přednášek, anebo obsáhlé knihy, a já i tak překročil jsem meze určené. Pro zběžný přehled současného stavu však postačí snad, co tuto řečeno. Na jedno upozorňuji: bylo by chybou, kdyby někdo myslel, že z těchto stinných stránek, na které jsem poukázal, lašský lid viním. Nikoliv! Avšak viním to ovzduší, to pro- středí, všechny ty vlivy, které na lašský lid účinkují a způsobují, že poměry jsou takové, jaké jsou. Pokládal jsem za povinnost dle dané úlohy poukázati částečně, pokud totiž umím, na příčiny dnešního stavu věci, po- ukázati, kde, v čem nebezpečí vězí a jak velikým jest, a tím povzbuditi k práci. A bude-li se ten onen cítit dotčeným nějak, nechť uváží, že nemohl jsem pro doklady sáhati do vzduchu, ale do skutečnosti, a že neměl jsem zájem osobní, ale prospěch celku na zřeteli, jak každý lehce rozpoznati může. Ku konci budiž mi dovoleno ještě několik slov závěrem:

Kdo četl Zeyerovy „Báje Šošany“, pama-

tuje se jistě na hrůzný ten výjev, v kterém na rozsudek krále Menkera byla Meri-t-ma morálně donucena, zardousiti dlaněma svýma vlastního syna Setnu před celým soudním dvorem. Příšerný tento výjev prochvěl jistě mrazivě všechny hlubiny čtenářova nitra, ale na konec pomyslí si mohl čtenář, že to státi se mohlo tam v Egyptě před dávnými, nedohlednými věky za doby Faraonů, a že dnes něco podobného není možným. Nuže, tento mstivý, hrozný král Menkera existuje dodnes, jen jméno má jiné. Poslyšme. — U hrdelního soudu v Novém Jičíně odsouzena lonského roku 26letá svobodná Hatalová z Frýdlantu ku smrti provazem. Proč? Byla svobodná, ale měla dítě, 4letého synka, byla závitkou. Byla snad lehkomyslnou, snad i ráda pila, nevím toho, ale vím, že byla v zimě bez práce, bez peněz, bez přístřeší. Toulala se krajem, hladem a zimou trpěla sama, hladem a zimou trpělo dítě. Snad byla i jinak odpuzující, neboť jednoho dne začátkem února nedostala vůbec přístřeší na noc pro sebe a dítě. Zůstala na silnici. Sama trpící, sama zimou se třesoucí, byla stále více drážděna ještě bolestným, srdceryvným nářkem a pláčem dítěte, které chtělo jísti, které zahráti se chtělo, které spáti chtělo unaveno a překonáno jsouc touláním a vším dochromady, a ten pláč a nářek ostrím jedovaté dýky pronikal nešťastné matce v sluch. Tu odhodlala se k děsnému činu. Do jakési kolny zatáhla dítě, tvrdýma ledovýma dlaněma svýma sevřela hrdlo ubohého dítěte, hrozná, příšerná chvíle — — — a pak mrtvolu dítěte, břemene nepohodlného, zatáhla k Ostravici pod most, kdež jí zraku lidí ukryla. Stalo

se dne 6. února 1902 někde u Frýdlantu. Nuže, nechci z tohoto případu těžiti své zlato, ale nechť vzdělanec vyvodí si z tohoto případu sám, co mohl bych a co chtěl jsem tímto příkladem říci vzhledem na společnost, na výchovu lidu, na náboženství atd. A různých takových případů připomenouti bych mohl celou příšernou řadu.

Kolik drahé, vřelé lašské krve volá jen tam, na tom našem bédném Ostravsku do nebel! Kolik jenom tam na výsluní mrzkého, demoralisujícího velkokapitálu přichází denně na zmar lidí našich, hmotně i morálně. Jen u jednoho se ještě zastavím: u dělného lidu. Každému bylo snad při části národohospodářské zjevno, do jak veliké míry musí býti lid lašský lidem dělnickým, a netřeba tudíž znovu tuto uváděti. Avšak tato okolnost, že lid lašský v tak veliké míře jest lidem dělným s velice povážlivým postavením sociálním, ta jeví své strašlivé důsledky v celém ostatním životě a snažení, jak tu a tam jsem připomenul, neboť ten dělný lid jest ve veliké míře lidem odvislým, vázaným na cizácký kapitál, na vůli těch, kteří stůj co stůj o bytí naše usilují, ten dělný lid dále ví, že o ostatní národní společnost nemůže se opřít tak pevně, tak, aby nebyl zničen, vykoná-li svou povinnost, ten dělný lid jest mimo to namnoze i bez práva, bez vlivu na rozhodování různých důležitých otázek občanských, a důsledky toho nalézti můžeme při každém kroku v veřejném životě našem. Jsou neúprosně tvrdé, jsou jako hora tíživé, předem vypočítávané, plně strašné, drtivé logiky. Ve slavnostním listu sletu sokolského na Ostravsko píše na příklad Otakar

Skýpala vzhledem k Ostravsku, což však, jako celé Ostravsko ku Slezsku i Moravě, má svůj vysoce důležitý vztah k celému Lašsku: „Působí se na lidi závislé, a to je převážná část obyvatelstva, jež zasedají v obecních zastupitelstvech a všech jiných korporacích, působí se při volbách pod ztrátou zaměstnání, chleba, by jednali proti svým citům i povinnostem národním. Zapovídá se jim veškerá účast v národním životě našem. A v tom ohledu není rozdílu, ať je to inženýr, úředník, nebo dělník.“ A jinde vzhledem k dělnictvu: „Organisace dělnictva není prázdná. Ačkoliv jsou zde dvě strany dělnické, národně sociální a sociálně-demokratická, nemá žádná vlivu na dělnictvo.“ „Hornictvo jest vůči své vlastní organizaci úplně bezmyslenkovitě lhostejno. Rovněž tak jest jako celek lhostejno vůči zájmům národním, ačkoliv zde najdeme dosti četné výjimky.“ A konečně praví: „Jest mnoho prostředků, kterých bychom se měli uchopiti, jakož i třeba změny mnohých poměrů, bychom si svůj osud zlepšili. Na prvním místě jest to dělnictvo. Bez českého dělnictva jsme v minoritě, na českém dělnictvu závisí česká Ostrava. Prvním požadavkem našim musí býti, by vše naše snažení, jednání neslo se směrem úplně lidovým, by česká společnost byla demokratickou proti společnosti německé, spocívající na přízni kapitálu. Práce v dělnictvu musí se vésti v tom směru, by toto nabylo pevnosti stavovské, jakož i pevnosti národní. Rozšíření politických práv lidí sociálně slabých znamená pro nás pokrok netušený.“ Bylo mi citovati článek celý, jeť veškeré pozorování hoděn. Podškrtávám zejména, co ře-

čeno v něm o demokratisaci společnosti. Hlas tento není ojedinělý, již častěji měl jsem příležitost, hlas tento více méně určitě zaslechnouti a dle svého přesvědčení, dle své znalosti poměrů mohu jen vysloviti přání, aby hlas tento s největším důrazem všemi směry našeho života se rozhlabolil. Avšak беру slovo „demokratisace“ v tom plném, hlubokém významu slova s plným vědomím, že slovo to znamená pro nás dokonalejší zvrát poměrů stávajících. Naše práce, naše snažení musí se nésti stále určitěji směrem k lidu, stále více do hloubky. Naši poslanci, naši zástupci, naši učenci, učitelé, naši vedoucí duchové, naši nejlepší lidé jsou povinni, uchopiti se otěží, sestoupiti dolů, všimati si potřeb a stesků našeho lidu, učiti, povzbuzovati, usamostatňovati, temnoty zaplašovati, starati se upřímně o to, aby náš český dělnický člověk volně, svobodně, sebevědomě tu státi a povinnostem svým zadost činiti nejen uměl, ale i mohl. Není dobrým, pronikavým, moderním, svalovati pokleslost našeho lidu v první řadě na socialismus, materialismus, jak to činí u nás jistý kaplan-spisovatel, ale dobrým, pronikavým, veleprospěšným bude, pohlédneme-li směle v tvář všemu, co nás a lid náš ohrožuje a nebudeme-li dále přenechávati vládu nad massami našeho lidu různým činitelům často velice pochybné ceny, nebudeme-li dále klidně přihlížeti k tomu, jak zmitána jest lodička našeho malého a nejmenšího člověka v příboji dravých vln bez opory, bez vesla, od úskalí k úskalí, tmou a mlhou nejistoty jakéhokoliv jména. Dokud jediný příklad takové Hatalové u nás možným bude, nesmíme

se vzdáliti z pole činnosti, a neunavně pracovatí dále, do šířky i hloubky přemítati, všecky malé a nízko stojící povznášeti k sobě vzhůru, povznášeti je hmotně i mravně, učiniti jejich věc věcí svou, postavití se na jejich stanovisko a pracovatí tak, jako bychom pro sebe pracovali, sobě pomáhali. Najítí se musíme všichni, práci sobě rozdělití, časopisy, celou veřejnost k součinnosti přiměti, slovem: organisovatí se tak, aby nám ani jediné hnutí neušlo, abychom všude ve všem pohotově byli svou pomocí, svým zakročením. Neříkejte, že jest nás málo! Je nás dosti, avšak spojití nás musí jednotné přesvědčení, jediná veliká vůle, jediné veliké chťení, jediný veliký cíl! Zejména na moravské Laško jest co nejvíce dbáti, neboť tam více než jinde hrozí nebezpečí, a pak, uvědomělé, pevné Laško moravské mělo by dalekosáhlý vliv i na Laško slezské, které by z Moravy nejlepší posilu čerpalo, o Lachy moravské co nejvydatněji opřítí se mohlo.

Milý, přičínlivý, dobrý jest v celku náš lašský lid, přičíňme každý dle svého k tomu, aby život jeho byl také tak utěšený, jak toho lašský lid v plné míře zasluhuje. 300.000 našich slezských a moravských Lachů volá nás k práci, nuže, chopme se jí bystře, pronikavě, sebevědomě, a zdar se dostaví!

Čeněk Ostravický.

II.

O Valaších.

Přednesl Vilém Grünzweig, učitel v Rožnově.

Uvádím Vás, velectění, do sesterské Moravy, do nejzazšího až severovýchodního cípu, kde pod pískovcovitým Bezkydém rozkládá se krajinka půvabná, obdařená vším, co milovníka přírody těší, blaží a rozehřívá. — Zelené svahy, — údolíčka s koberci polí a niv, — mohutné, staletými lesy porostlé hory, hluboké skalní prorvy, malebné „ráztky“ a „grapy“, — to jsou šperky, jimiž Valachům příroda kraj jejich vyzdobila.

Valašsko zabírá severovýchodní část Moravy; jest prostoupeno odnožemi Moravských Karpat a protékáno Bečvami: Vsackou či Horní, a Rožnovskou či Dolní. Krajina mezi oběma Bečvami jest jádro Valašska. — Avšak do moravského Valašska zahrnouti dlužno všecko území, jehož hranice tvoří města: Frenštát, Kelč, Fryšták, Zlín, Vyzovice, Valašské Klobouky a Brumov. Obyvatelům kraje toho říká se prostě Valaši. Počet jich odhadnouti lze na 180.000—200 000.

O původu a jméne Valachů panují nejrůznější domněnky. Důležitá a zajímavá tato otázka od let zaměstnává mysl učenců, přes to není do dnes nadobro rozřešena. Badatele, otázkou touto se zabývající, roztríditi možno ve dvě skupiny.

Jedna skupina učenců — bratři Jirečkové, D. J. Matianu, univ. prof. dr. František Miklošič, školní rada prof. Bartoš, univ. prof. dr. Frant. Pastrnek, Malinowski a rumunský učenec Burada, spatřují v moravských Valaších stopy rumunské krve a počítají je k Rumunům více méně slavísováním.

Druhá skupina — univ. docent dr. Jos. Lad. Pič, Joža Škultety, prof. Timothej Dimitrij Florinskij a ředitel Matouš Václavěk — popírá zase jejich ethnické příbuzenství s Rumuny a pokládá je za národ čistě slovanský.

Uvedeme náhledy badatelů pro et contra; z nich nejlépe každý sezná, že spor o původu a jméno moravských Valachů tak brzy nadobro a najisto rozřešen nebude.

Již Frant. Palacký březe dosti vážně původ moravských Valachů. Přijímaje myšlenku jiných historiků, že v našich vlastech českoslovanských bydleli keltičtí Bojové a pak germánští Markomané, praví ve svých dějinách, mluvě o zámku Bojův v r. 45 před Kr.: „Možné i pravděpodobné jest, že tak řečení Valachové v horách severovýchodní Moravy podnes žijící jsou poslovanění potomkové starých Bojů, jelikož i jméno jejich „Valach“ t. j. Vlach, Valh, Gallus, tomu nasvědčuje, i zvláštnosti všeliké, kterýmiž od ostatních Moravanů se dělí.“ — Ale vážnější a vědecky opravdovější podnět k označení původu obyvatelův hor Bezkydských zavedl teprve spis dra. Františka Miklošiče, professora slovanských jazyků na universitě vídeňské, pode jménem „Über die Wanderungen der Rumunen in den dalmatinischen Alpen und den

Karpathen“. (O potulkách Rumunů v Alpách dalmatských a Karpatech.) V řečeném spise pojednává prof. Miklošič o Rumunech, jejichž předkové Dákové seděli v nynějším království Rumunském a v přilehlém Sedmihradsku a od Římanů byli podmaněni a zlatinisováni. Stýkajíce se však Dákové s jinými národy, zvláště slovanskými, přijali od nich mnoho z jejich zvykův a obyčejův, zejména mnohá slova z řeči jejich.

Tito Rumuni jali se ve 12.—16. století ze svých původních sídel u větším nebo menším počtu stěhovati a usazovati se v různých krajinách Dalmacie, Istrie, Srbska, Charvátska, Bukoviny a Haliče. Hlavní výživou jejich bylo ovčáctví. O těchto Rumunech praví Miklošič, že překročivše Tatry, vnikli se svými stády až do hornatého kraje moravského Valašska, zde se usadili, ale jako všude jinde se poslovanili. Tuto svou myšlenku podepírá Miklošič tím, že veškerá terminologie salašnická i veškerá jména ovec pocházejí z řeči rumunské. Tak na př. „bača“ (vrchní pastýř), „urda“ (smetana), „pistrula“ (ovce na černé hubě bíle tečkovaná), „murgaňa“ (ovce, mající na těle černé pruhy.)

Co se pak jména „Valach“ týká, praví, že to není pojmenování domácí, nýbrž že se obyvatelům kraje toho dostalo jména onoho od jejich sousedů Němců, kteří na Novojicku jsou osazeni. Domněnku Miklošičovu přijal za svou i věhlasný dialektolog a národopisec moravský, školní rada Frant. Bartoš, jenž mezi jiným praví, že z různých slov, jež posud v nářečí morav. Valachů se zachovala, nade vši pochybnost postaveno, že mezi pů-

vodními osadníky zastoupen byl také živel rumunských Valachů, od nichž morav. Valachům jméno zbylo.

Z důležitých v té příčině jmen místních udržela se toliko jména hor „Díl“ — a „Tylovské, Hážovské a Vigantské Díly“ (děl = kopec), „Magurka“ (pahorek) a „Syhla“, což znamená lesní lučina vůbec. Tím více zachovalo se názvů rumunských v terminologii salašnické: „brynza“ (ovčí sýr), „čarták“ (bouča), „grún“ (stráž chrastím porostlá), „mosor“ (suk ve dřevě), „redykát“ (stěhovat se), „žinčica“ (ovčí syrovátka).

Také dr. F. Pastrnek, profesor slavistiky na české universitě pražské, na základě domněnek a vývodů Miklošičových doznává, že největší část oněch rumunských pastýřů z Haliče vyšších osadila se na západní straně Moravských Karpat, v bezprostředním sousedství Němců. Tam prý salašnictví nejvíce kvetlo, a připravovala se žinčice a brynza. Takovým sběhem okolností mohlo prý se jediné státi, že veškeré názvosloví salašnické v moravsko-slovenském a východoslezském nářečí jedno a totéž jest, kdežto v maloruských nářečích ani hlavní osoba na salaši „bača“, není známa. Co do pojmenování Valachů Pastrnek souhlasí s Miklošičem, že Valaši svůj název obdrželi prostřednictvím cizím, německým.

Roku 1893 zavítal na Valašsko Rumun z města Jass, Theodor T. Barada, prof. konservatoře a pilný národopisec rumunský, chtěl se poněkud o Valaších, zvláště když mu známo bylo, od koho se jejich jméno odvozuje. Rak na to vyšla od něho brožura „O Calatorie la Romanii din Moravia“, pojednávající velmi

sympathicky o morav. Valašsku. S radostí uchopil se domněnek Miklošičových o názvech valašských a cituje mnoho slov, jichž původ pokládá za rumunský (brinza, košar, koliba, uzda, vatra, putira atd.)

A nyní slyšíme a uvažme mínění a důvody, jež čelí proti náhledům a důvodům Miklošičovým a těch, kteří více méně ve šlepěje jeho vstupivše, o Valaších se tím nebo oním pronesli způsobem.

Nejvýznamnější projev proti Miklošičovi učinil dr. Jos. Lad. Pič ve svém spise „Zur rumänisch-ungarischen S reiffrage“ (K rumunsko-uherské sporné otázce). Háje ve svém spise proti maďarským historikům náhled, že Rumuni jsou v Uhrách prvobyvateli, tedy, že jsou staršími obyvateli Uher nežli Maďari, rozhořčuje se též o Valaších a obhazuje přesvědčivými důvody slovanský jejich původ, odmítaje naprosto jakoukoliv příbuznost s Rumuny. Na základě vlastního názoru, nabytého na svých dlouholetých studijních cestách po všech vlastech slovanských i po Rumunsku, tvrdí, že moravští Valaši mají typu: naskrze a čistě slovanský bez nejmenšího příměsku románského, který Rumuny charakterizuje. Jako mezi moravskými Valachy nenašel pražádných známek typu rumunského, tak opět mezi Rumuny neshledal ani jediného typu, jenž by na moravské Valachy připomínal.

Hlavním důvodem domněnky o rumunském původu morav. Valachů jsou Miklošičovi i Bartošovi poružná slova rumunská v nářečí valašském. Ale tu sluší uvážiti, že tatáž slova jsou i u všech Slováků běžná, ano že

takových slov vzniklo v polštinu i maloruštinu v Haliči mnohem více. Tuť tedy i o Slovácích by se muselo tvrdit, že jsou to poslovanění Rumuni, — což však nikdo se říci neodvází. Co pak se různých slov týká, jež zdají se býti původu rumunského, mnohým tento upírá. Tak slovo „bača“ není rumunské, ale slovanské (bata, batuška) a podobně. Naproti tomu praví dále, že lze uvéstí v rumunštině přečetná slova z nářečí slovenského, z čehož pak soudí, že ti rumunští pastevci, kteří až do Karpat vnikli, zase do své vlasti se vrátili se způsobou slovenských slov, jež na svých potulkách po Slovensku si byli osvojili, — že tedy v Mor. Karpatech trvale se neusadili. Konečně kdyby tak byli učinili, vykazovalo by nářečí valašské i jiné známky rumunštiny — zejména formy grammatické. Naproti tomu ale vidíme, že nářečí morav. Valachů je formálně tak ryze slovanské, tak krásné a dokonale, že ho nemohl vytvořiti lid jiný, než slovanský. O původu jména „Valach“ praví dr. Píč: Rumunští pastýři dostali se za dřívějších věků zpravidla na Slovensko, ano až ku pramenům Bečvy, neboť právě dnešní morav. Valašsko bylo až do XVII. století pokryto pralesy a tudíž pro pastýře zvláště výhodným krajem. Slováci, naučivše se od rumunských Valachů způsobu pastvy ovcí po horách, nazývali pak každého, kdo tímto způsobem ovce pásí — valachem. Snad bylo dnešní morav. Valašsko po dlouhou dobu obydleno jenom takovými slovenskými pastýři ovcí, „valachy“ zvanými, odkudž pak přešel název ten na veškeré potomní obyvatelstvo toho kraje.

Píčovy důvody podepírá též Slovák — Joža Škultéty, redaktor „Slovenských Pohľadů“. Praví: „Severní sousedé moravských Slováků jsou Valaši. Původ těchto jest ještě spornou otázkou. Ale možno jich pokládati za potomky Ramunů, potulujících se ještě v XVI. století po Karpatech se svými stády? Snad nikoli! Vždyť v řeči mor. Valachů jsou jen ty jisté rumunské živly, které jsou i v naší slovenštině. Kdyby byli poslovaněnými Rumuny, možno si mysliti, že by právě jen ta jistá rumunská slova byli zachovali, která zachoval i jazyk náš, — uherských Slováků? Valaši moravští jsou též takevši Slováci jako my, s této strany hranice.“

Mějme také na mysli, že hornaté části Valašska, v nichž hlavní výživou druhdy bylo salašnictví, mnohem později byly zalidňovány, nežli části jeho ve skrovných nížinách podél řek a potokův, a že osadníci ponejvíce z Uher, blízkého Slovenska, sem vnikali nebo bývali vrchností povolováni. Průsmyky vláský a lysský, ano i hřebeny pohraničních hor Javorníku v území nynějších obcí Halenkova a Hrozenkova byly oněmi cestami, po nichž osadníci slovenští do jádra Valašska vnikali.

Ano dědiny Halenkov a Hrozenkov na Vsacku byly založeny teprve kolem r. 1650 a dědiny Bečvy (Dolní B., Horní B. a Prostřední B.) na Rožnovsku, dokonce teprve r. 1714. A všechny tyto osady mají nyní 2000—6000 obyvatelů. Nikdo nebude také pochybovati o veliké příbuznosti Valachů s uherskými Slováky. Veškeren skoro zevnějšek, kroj, řeč, ano i věššina zvykův a obyčejův jsou u obou v podstatě tytéž!

Majíce tedy takovéto osazování na mysli, nemůžeme ani vážně mluvit o osazení moravského Valašska Rumany. Aby trvalé po nich zůstaly stopy, jak co do tělesné soustavy, tak i řeči, způsobů a zvyků, bylo by jich musilo se přistěhovati několik desítek tisíců. Rumunští pastýři byli kočovníci, jakými jsou částečně až po dnes, zacházejíce se svými stády daleko za hranice své otčiny, jednak do Sedmihradska, jednak až na Balkán.

Nehodlají šíře rozváděti spornou tuto otázku, končím pozoruhodnými a pravdě asi nejbližšími slovy prof. Timofeje Dimitrije Florinského, jenž tvrzení své, že moravští Valaši jsou původu čistě slovanského, podepírá těmito důvody:

1. Fysická stránka, zvláštnosti života, tradice, písně a sám jazyk moravských Valachů ukazují na to, že představují typ čistého slovanského národa, nalezajícího se v blízkém příbuzenství s jedné strany k druhým větším moravského plemene, s druhé k uherským Slovákům.

2. Známky jazyka a života brání, aby se mohli vyloučiti z oblasti uherských Slovákův a přiléhajících oblastí moravských.

3. Nejsou žádných historických zpráv ani podání o usazení se Rumunů na území mor. Valachů.

4. Některá slova rumanského původu v jejich jazyku nemohou býti ještě důkazem, že na území moravských Valachů usadili se rumanské kolonie, neboť a) slov takových jest málo a při tom skoro všecka se odnášejí k pojmenování předmětů z pastýřského života, b) slova tato nalezájí se u větším ještě počtu

v řeči sousedních slovanských kmenů, Slováků, polských horalů a j.

Existence jejich ukazuje toliko na styk jmenovaných plemen slovanských s pastýři rumanskými.

5. Jméno jejich „Valaši“ nemůže dokázati rumanský jejich původ. Ono původně neznáčilo zvláštního názvu národa, nýbrž bylo to pojmenování, dané jim dle jejich zaměstnání pastýřského. Dosud ještě u mnohých slovanských národů pastýři slují „valaši.“

Řeč moravských Valachů jest velmi zvučná, plynná i bohatá.

Nářečí valašské neliší se podstatně od slovenského, proto také nepadne vytknouti přesné hranice mezi tímto nářečím, tím pak nepadněji, že obyvatelstvo samo různého jest o tom mínění.

Na Uhersko-Brodsku a na Zlínsku stýká se nářečí valašské se slovenským, na Holešovsku s hanáckým, dále na severozápad s keleckým a jickým, na sever na Frenštátsku s lašským.

Nářečí valašské možno roztřídit v troje různorečí.

1. Na pravou valaštinu, jakou se mluví v okresech rožnovském, meziříčském, vsackém a na Lukovsku;

2. na různorečí oderské čili laštinu na Hukvaldsku;

3. na různorečí ostravské po obou březích Ostravice.

Nářečí valašské na Rožnovsku, Meziříčsku a Vsacku blíží se více slovenštině, různorečí oderské a ostravské více polštině.

Jelikož by nás příliš daleko vedlo, kdy-

bychom se zmiňovali podrobně o zvláštlostech každého různorečí, podotkneme o valaštině jen co nejdůležitějšího.

Valach libuje si v širokých hláskách: klade *a* na místo *e*: „čekaj mňa“ (čekej mne), „dyby ne ta moja milá, dyby ne ta (slova písne), místo „sebe, tebe“ — užívá tvarů: sebjá, tebjá“, v 7. pádě jedn. čís. místo *ou* a *i* užívá Valach *ú*: „šel za pannú“ — „ctú a darem“, „dyš si taký múdry“, v 2. pádě množ. čísla místo *ž* užívá *žch*: „byl sem u Jakšíkúch“, v 6. pádě množ. čís. užívá se ve valaštině tvarů: „o drakoch“ (o dracích), „na Slovákoch“; ve 4. pádě čís. jedn. praví: „viděl pěknýho ďubca“ (ďub); ve 3. pádě množ. čís. praví se: „už zveňá“ — „dyš to snědá, cosi zveďá.“

Transgressiva Valach velmi hojně užívá: „nedaja sa pobizat“ — „majúe jít do lesa“.

Valaština rozeznává přesně měkké *l* a tvrdé *l* „liška“ a „lžka“ (lžice).

Pěkně užívá Valach složených předložek: „z poza hory“ — „po vedľa cesty“ — „z popod loža“.

Do podrobného vědeckého rozboru valašského nářečí pouštět se nebudeme, není to ani účelem této přednášky. Postačí tyto malé ukázky.

Co se týká jmen osobních, na Valašsku běžných, jsou mnchá z nich odvozena od jmen křestních, plných nebo zdrobnělých, což jest jakousi známkou starobylosti (Janík, Michalík, Petřek); jiná naznačují buď osobní vlastnosti, zaměstnání, nebo původ z jiného místa (Rožnovják, Slováček, Olšák.) Valaština zachovala si vůbec mnoho krásných a případných slov, jichž nová čeština nezná. Ná-

řečí valašské je velmi krásné, zachovalé a eizotou ještě neprosáklé!

Náboženského vyznání jsou Valaši po většině katolického, jedině na Vsacku převládají počtem evangelci. Proti-reformace byla zde, ač krutá, přece málc-mocná. Valaši na Vsacku zůstali většinou věrni víře otců svých, kteří přiznávali se k jednotě bratrské Od pronásledování a útrap všelikých osvobodil je teprve toleranční patent císaře Josefa II.

Ve třicetileté válce drželi Valaši se Svědy, podporující je buď pomocnými zástupy nebo dovážením píce a potravin, zač byli i na hrde trestáni. V posledních však válkách císařů Leopolda I. a Josefa I. s Turky a od-bojnými Uhry stáli věrně na straně císařské a bili se statečně.

Ale častými vpády Maďarů, kteří v hotfech zabíhali až na Valašsko, byl kraj ničen a huben až běda, dědiny a města páleny, lid vybíjen a vláčen do otroctví.

Chalupy valašské jsou skoro všude zrc-bené z trámů. I v městech viděti ještě dosti dřevěných stavení. Prohlédneme si valašskou chalupu uvnitř, jaká jest, nebo do nedávna bývala na Vsacku nebo na Rožnovsku.

Kuchyně není. V jizbě (světnici) nejděle-žitějším je „topení“ totiž pec a „vatra“, chůstě; zde se topí a vaří. Z pece vyčnívá široký dřevěný komín, jehož otvor „sopuch“ nad „čelustí“ visí, a kouř pak z pece i z vatry odchází stropem na hůru. Odtud uchází kouř skulinami střechy ven

Nabytku v jizbě je málo. Okna jsou ma-linká. Nad okny jsou malované „lišty“ s kvě-

ťovanými „talérky“ a „tufarovými žbánky“. Na stěnách visí obrazy svatých, na skle neb zrcadle malované. V pravém rohu u okna stojí stůl s vyřezávanou trnoží. U stolu jsou dvě „lenošky“ s opěradly vyřezávanými a sedadly vykládanými. Za stolem v rohu je „kútnica“ (almárka), v níž uschovávají cennější věci.

Nad stolem bývá obyčejně zavěšena malovaná holubička a několik malovaných vajítek (kraslic). Kolem stěn jsou „lavy“ (lavice).

Bližší stola v levo v koutě je „ložnica“, (postel), nad ní upevněn z plachty „kolébáč“, který nahrazuje kolébku.

V síni mimo škopky a putýnky jest „žrna“, ruční mlýn. V komoře je „súsek“, truhla na mouku, bečka na zelí a příhrada na „zemňáky.“ Chalupy bývají ve dne v noci otevřeny, — zlodějů domácích není.

U chalupy hývá zahrádka, v níž děvčata pěstují „voničky:“ — marjáněk, čubrek, re-sedu, ýzopek. Nevzešla-li nasetá seménka, nařiká děva žalně pějíc:

„Nasela jsem maryjánku,
zešla mi lebeda . . .
což já budu chlapeom dávat
až přijde neděla.“

Lid valašský přes všecku bídu a strádání udržel si lásku ku květinám. Jak mile dojata bývá oko cestovatele, octnavšího se na samotě valašské (v nějaké „ráztoce“), když spatří tam, kde by se toho nejméně nadál, u domku ke stráni příkrčenou dosti úhlednou zahrádku a v ní srdíčka, hřebičky, „loluje“ (lilie), re-sedu a maryjáněk.

Kroj valašský bohužel už skoro vy-hynul zároveň s jinými kroji moravskými.

Nyní už jenom jako v kaleidoskopě mihne se nám ve vzpomínkách pestrý obraz našich krásných krojů národních. Jaký to dřív byl pohled na tu mladou chasu, když dlouhými řadami z kostela do svých dědin se rozchá-zeje, po chodnicích mezi úrodou polní se mc-drala a červenala jako chrpa a vlčí mák!

Než netoliko svěčný a krásný byl ná-rodni kroj našeho lidu on byl i nanejvýš praktický, přiměřený různým dobám ročním a vzdorující všem změnám povětrnosti.

Nyní ve mnohých krajích naši vlasti ob-líbili si nohavičky a lajbliky ze sprostého „cajku“ nebo chatrných látek vlněných, které musejí na všecko vystačiti. Tak ze vši té lahodné rozmanitosti krásných a nádherných krojů národních nezbu- de nám pomalu než jednotvárná ošumelost obecného kroje. A s krejem národním mizejí naše krásné písně, hynou krásné zvyky a ryzi, dobré mravy, hynou domácí nářečí, ba i národní jazyk.

Národní kroj valašský nejvíce ještě je zachován v odlehlých údolích horských na Vsacku, Rožnovsku a Kloboucku.

Hlavní části mužského kroje jsou: košula, nohavice, bruncelek a župica.

„Košula“ má široké rukávy, jejichž ozdoba jest na ramenou a u rukou v zápěstí vyšita modrými nitmi; „lémeček“ u krku jest úzký a rovněž modře vyšit. Nádra u košile jsou buď otevřena, — jako na Rožnovsku, nebo zapjata „zapínákem“ čili „kotulou“ z kosti neb perleti, veliké jako zlatník. „Nohavice“ těsně přiléhají k noze, zapínají se dole na hakliky a jsou ze sukna modrého nebo bílého. „Bruncelek“ jest vesta s úzkým, stojatým

„obojkem“, obyčejně červená nebo zelená a lemovaná šňůrkami.

Svrchní šat služe „župica“ a sahá až po kolena; jest buď z bílé nebo hnědé huně — na Vsacku, — nebo z tmavozelené — na Rožnovsku.

Hlavu pokrývá „širáň“, — v zimě beranice. Na velké svátky bere Valach „aksamítku“, totiž beranici ze zeleného sametu, jejížto přemování z vyďřiny jest na jedné straně o něco vyšší než na druhé.

Obuví jsou „krpce“, z jednoho kusu kůže vystřižené, do nichž obouvá „kopytce“.

V zimě chodívá v papučích z buré (šedé) nebo z bílé huně, které se dají na lýtkách haklíky zapínat.

V ruce držívá Valach „obušek“, „čagan“ čili též „valašku“ — hůl, na jejímž konci jest malá sekýrka. Bez této Valach nerad kam se hne. —

Vlasy mívá Valach v zadu dlouhé, v předu krátce přistřižené. Vousů nenosívá, a proto vypadá mladším, než skutečně jest.

Ženské mají „rubáč“, spodní to košili z hrubého plátna, — „rukávce“, které jsou tenounké a pěkně bílé, — „kasanku“, sukni z bílého plátna, na místo kteréž teď sukni z plátna modrého nebo kanafasu nosívají.

Na sukni přijde široký barevný neb hedvábný „fěrtoch“. Na rukávce odívá se „kordulka“, která u bohatších zlatými knoflíčky a portami jest přemována.

Hlavu „zababušuje“ Valaška „šatkou“.

Doma chodí dívky prostovlasy, majíce vlasy zapleteny v dlouhý „lelik“, k němuž se v neděli přiváže „přípletek“, totiž široká,

pestrá pentle. Ženy vdané ovinují „lelik“ „čepcovou šnorkou“ kolem hlavy a pokrývají ji pěkným bílým „čepcem“ háčkovaným, s úzkou vyšivancou „mřežkou“. — Ženy chodí v čepcích, jelikož prý žena prostovlasá plodu nedonosí . . .

V zimě chodívají v neděli v „lajblíloch“, krátkých to živáčcích soukenných, kožesinou podšitých, se „kšostkami“ v zadu; ve všední den v dubených kožíšcích.

Skvostná byla tak zvaná „šuba“, dlouhý to kožich z červeného sukna, přemovaný bohatě liščinou a vykládaný širokými zlatými tkalouny. Nyní, jak pravene, málo kde kroj tento je čistě zachováno.

Mimo kroj, řeš, různé zvyky a obyčeje liší se Valaši jak svým zevnějškem — postavou, tak i duševní povahou od ostatních kmenů moravských.

Valach je silného složitého těla, vysokého štíhlého vzrůstu, přímé postavy a vážné mužné chůze. Z vážných, avšak dobromyslných rysů tváře jeho zírá poctivost, ze zraku jeho věrnost a přívětivost. — Plet je přisnědlá.

Tělo má Valach otužilé, silné a svalnaté. Namahavá práce v hornatém kraji, drsné podnebí, skrovná, nevydatná strava, to vše nedopouští ani jiné tělesné soustavy.

Valach miluje svou chaloupku a místo, kde se narodil, miluje své hory, nikde není mu tak volno jako doma. Proto v cizině nevydrží dlouho od „teskníc“, a byť by se mu sebe lépe vedlo, vrací se s touhou do svých hor.

Letora Valachů je sanguinicko-cholerická, k níž však druží se často největší flegma.

Stykající se mezi sebou, jsou sdílíni; avšak při nejmenší narážce na něco chcudlivého, při sebe menší urážce jsou ihned v sobě.

K pádnům jsou Valaši velmi poníženi; nicméně mají za ušima. Po straně mají dosti „guráša“ a dělejí si z nich jen „škláby“ (smíchy).

K „cuzákům“ jsou velmi nedůvěřiví, ač jinak jsou přívětiví a pohostinní.

Mév přísnu, trpkou a tvrdou mladost, bojuje ustavičně s nepřátelskou mu přírodou a s nepříznivým osudem, potlačil Valach své něžné city, jaksi do nejhlubšího nitra, a ledová kůra roztaje mu teprve, když pozná člověka beze lsti a klamu, jakým je sám!

V hlubokém jeho citu pro vše krásné a dobré založen jest i jeho vroucí cit náboženský. Odvrácena od lomu pozemského, touží duše po vyšším ideálu a nalézá náhradu za všední přítomnost buď v milých upomínkách minulosti či ve skvělých obrazech budoucnosti. Snad nikde na celém světě nezachovávají se pozitivní předpisy víry s takovou dbalostí jako zde.

Tento květ náboženského citu nesl by zajisté nejkrásnější ovoce kdyby nebyl pouze formální, v mnohých srdcích od citu mravního odloučený. Avšak ta část patří Valachům, že tento náboženský cit chrání jich před hrubými zločiny.

Za to mají Valaši tu chybu, že neznají míry v pití kořalky. Pije se, pije, hospodský přepisuje, a — konečně chalupa praskne.

Lehká mysl, bezstarostnost vyznívá z jeho písňe při kořalce:

„Na to gořalenka na svět přišla,
aby starost z hlavy vyšla;
jak já i vypiju skleničku,
já sobě zazpívám písničku.“

Žena mu sice vytýká:

„Dycky piješ, nic neděláš,
bude z tebe zlý hospodář;
dycky piješ gořalenku,
přijda domů biješ ženu.“

Ale ona také za mnoho nestojí, přiznává se:

„Jaký si hospodář,
takovou máš ženu,
ty piješ v hospodě,
ona pije v šenku!“

Přírození vychovatelé, — matky, — a nahodilí, — chůvy a děvky, — napletou děcku již v útlém mládí tolik roztočivých pověr o strašidlech a Báh ví o čem, že po dneš člověk, který nevěří v duchy a strašidla, považován je na Valašsku za neznaboha. — Všecky pověry a obyčeje zachovávají se s touž pietou jako zákon boží.

Valaši rádi zpívají a tančí, a Valašky ještě více; mají mnoho vloh a lásky k hudbě a zpěvu.

Nástroje jejich jsou velmi primitivní: valašská píšťala tak zv. „furyja“, dudy a cimbál.

Valaši mají též nevšední nadání básnické, o čemž svědčí množství písní, pohádek a říkání.

Pro nedostatek místa nelze podati vše, co by toho zasluožilo, podám jen jednu ukázkou valašské národní básně epické.

„Zakletá dcera.“

1. Putovali hudeci,
tři švarní mládenci.	8 Po třetí zařali,
dřevo promluvílo:
2. Putovali polem,
rozmlúvali spolem.	9. „Nejsem já vám dřevo,
já jsem krev a tělo.“
3. Uhlédli tam dřevo,
dřevo javorové,
na husličky dobré:	10. Kořen vykopejte,
otci mě dodejte.
4. „Poďme my ho stati,
huslí naděláti.	11. Otcovi na radost,
a matce na žalost.
5. Bude dřevo krásné
na husličky hlásné.“	12. Ta mně zaklnula,
když jsem vodu brala.“
6. Ponejprv zarubli,
dřevo zesinalo.	13. „Ostaň, dcero, ostaň,
javorem vysokým,
listečkem širokým.“
7. Podruhé zařali,
dřevo zaplakalo.	14. Ó nešťastná máti,
která kine děti!

Prékrásné jsou písne moravských Valachů, v mnohém podobají se národním písniím Slováků.

Zpév je našemu lidu vlastním a tak obvyklým, že není stavu nebo zaměstnání, ku kterému by se nebyla přimknula píseň.

A že Valach ponejvíce s přírodou se stýká, bere ku své básnické tvorbě obrazy z přírody: horu, černý les, pole nezorané, studenou vodu atd.

Pravými perlami lidové poesie jsou elegické písne valašských „bačů“.

Smutně pje:

„Já som bača velmi starý,
nedožijem do jari,
nebude mi kukučka kukat
na tom našom košiari.
Hore sa ovečky, hore zatáčajte,
já som bača starý,
nemóžem za vámi.“

„Ani kukuk, ani sojka,
ani straka ščebotná,
nebude ma z okna lúdit
laštovica ščebotná.
Here sa ovečky, hore zatáčajte,
já som bača starý,
nemóžem za vámi.“

Patriarchální zvyky rodinné posud se ještě zachovaly. Otec jest v domě pánem neobmezeným, „gazdou“, řídí všecky práce, ba i práce ženských.

Valach jest velmi vtipným; lidová přísloví a pořekadla svědčí o jeho přirozeném nadání.

Jest se jen obávati, aby kořaleční mor, kterýž právě na Valašsku úžasně se šíří, nezhubil přirozencu bystroduchost Valachů.

Co se posléze týče národního uvědomění a politického vzdělání, vyznáváme, že je mezi lidem venkovským teprv v počátcích, a bude ještě dlouho trvati, než se in elligenci měst valašských podaří, vštípití lidem myšlenku, že veškerým svým životem patří k národu českému, obývajícímu širé končiny koruny české, kterýž národ v říši má vedle svých povinností, také svá nezadatelná práva.

Daševnímu vzdělání valašského lidu slouží mimo školy obecné zvláště c. k. vyšší gymnasion ve Valašském Meziříčí, dívčí měšťanská škola ve Val. Meziříčí, dívčí i chlapecké školy měšťanské ve Frenštátě a na Vsetíně, ve Zlíně, Vyzovicích a Valaš. Kloboukách, při nichž zřízeny i pokračovací školy průmyslové pro živnostenský dorost.

Ze školství odborného jmenovati dlužno odbornou školu pro zpracování dřeva ve Val. Meziříčí a tkalcovskou školu ve Frenštátě.

Pro zvelebení zemědělství působí hojně spolky hospodářské a zimní hospodářská škola v Rožnově.

Čalkem žije lid valašský svůj život prostý, avšak svérázný a osobitý, novověkou kulturou ještě nedotčený.

Dalším bodem naší přednášky jest, pojednati o zaměstnání moravských Valachů.

V příčině polního hospodářství jest Valašsko nejnuznějším krajem na Moravě; Valaši sami praví, že jest zde „začátek kamení, a konec chleba“. Jen rovinky při řekách a potocích splácejí Valachovi jakž takž jeho namahavou práci; ostatní polnosti po stránce a pahorkatinách se nevyplácejí. Práce je tam nevděčná a nad míru namahavá.

Deště a lijáky (úlichy) splakují nuzně spracovanou půdu, ano někdy i úrodu do proude tekoucích horských bystřín.

Plodiny, jež Valach pro svou potřebu pěstuje, jsou: rež, ječmen, pohanka, oves, hlavně pak zemáky a zelí. Z ovocných stromů nejvíce jablka a švestky.

K hospodářství polnímu náleží i dobytek, či jak Valach praví: „statek“.

Chová se tu dobytek hovězí, vepřový, něco koní, ale nejvíce ovec.

Chov ovec či salašnictví nabylo na Valašsku značných rozměrů, a houževnatá setrvačnost Valachů při zděděných zaměstnáních zachovala nám toto rázovité salašnické hospodářství s jeho obyčejí, zvyky a pověrami až do dnes.

Salašnictví provozuje se ve vyšších polích, kde půdy jinak využitkovatí nelze.

Do r. 1896 bývalo na Rožnovsku 20 i více salašů, na Hrozenkovsku 14 velkých se 120—540 ovcemi, a 16 menších po 50—70 ovcích.

Salaše bývají začasté ve výši 900—1200 m. nad mořem, kde již rostou vzácnější horské byliny.

Nebude snad nemístno, zmíníme-li se o valašském salašnictví podrobněji:

Vyhánění či „redykání“ ovec na salaš provázeno bývá starobylými obřady. Když ovce vycházejí z vrátek „košárů“, čítá je vrchař, obežene je třikrát kolem, odřikává modlitby. Pak požehná je křížem a třikrát před ovce plivne, aby byly chráněny před „úrokem“ (uřknutím) a nástrahami čarodějnic. Na to se ženou ovce hromadně na salaš, kde započne vlastní hospodářství.

Na salaši se nejprve zřídí „koliba“ a „košár“, na větších salaších též chlév, totiž jednoduchá střecha na kolech upravená; pod tímto přístřeším nocují ovce za deštivého počasí.

„Koliba“ jest jednoduchá bouda do čtverce z lečjakých oblych břevů a odkorků sbitá, plochy 4 až 6 m². Skuliny ve stěnách jsou obyčejně mechem zandány. Střecha je sbitá ledabyle; přes to vnitřek koliby poskytuje dostatečné ochrany před sychravým počasím, jelikož tam hoří neustále „vatra“ (ohniště).

Podél té strany koliby, která přiléhá k horské stráni, jest vykopaná stružka, již odchází voda, lijavcem po svahu sprchlá. Před kolibou bývají rozestaveny špalíky na posezenou, zřídka kde lavečky.

Někde vzadu bývá kůlna pro suché chrastí a u vchodu „nátoň“ t. j. sukovité velké poleno, na němž se „haluzí“ štípá.

Povrchně sbitými vratky vejde se do vnitřku koliby, rozdělené příční stěnou na dvě nestejně prostory. Přední prostrannější má „vatru“ (ohnisko), obloženou velkými plochými kameny neb drnem, kdež čoudí několik plápolajících poler. Koliba komínu nemá, a kouř uniká děrami ve střeše. Ve stěně, vodorovně nad ohněm, je upevněno posouvateľné bídlo s hákovitě zahnutým dřevem t. zv. „kumbárem“, na nějž věsí se kotel při vaření žinčice. Kolem ohniska spávají salašníci buď na nízkých lavkách nebo na zemi, chvojím a listím postlané.

Naproti ohništi jsou do stěny zapravena prkna, tak zv. „náspa“, na způsob police, kdež se staví náčiní salašnické. — Primitivní zařízení předního oddílu koliby doplňují špalky na posedění, sekery a „pantoky“ ku sekání kleští, „kuták“ k rozhrabování uhlí a hoblík na strouhání „světidel.“

Zadní oddělení jest ještě skrovnější. Zde uschovány jsou hrudky sýra a nádoby, k výrobě žinčice potřebné; jsou to: „galety“ — nízké to hrotky bez ucha s vsazeným dnem a s prostrčeným napříč kolíkem „úvazkem“, — „putyry“, dřevěné nádoby o 20—30 mázích, — „čerpáky“ čili „mosárky“, dřevěné „holbové“ nádoby do nichž se utlačují hrudky sýra, — kotel na vaření žinčice, „masnica“ na stloukání másla, „nošačka“, putna na nošení vody a žinčice, „fassky“ a „kadluby“.

Nedaleko koliby postaví se „košár“. Jest to ohrada spletená z „dřínků“, úzkých to a

tenkých smrkových deštíc jako na Vsacku, anebo sestavená z tak zv. bránek.

Košár jest rozdělen příčkou na dvoje oddělení; ze zadního, „honěnica“ zvaného, vpouštějí se při dojení ovce jedna po druhé otvory ve přiče upravenými „struňkami“ do rukou salašníkům, kteří je podají a pak do předního prostoru pošoupnou.

Kde se „nekošáruje“, jako na př. někde na Vsacku, zřizuje se asi 10 kroků naproti kolibě tak zvaná „pajta“, malá to ovčírna téže podoby jako koliba.

Pajta rozdělena jest napříč třemi „struňkami“ na dvě, zadní část, kde se shánějí ovce před dojením, sluje „honěnica“. Po dojení struňky se rozhradí, a ovce pobíhají volně po celé pajtě. Prostor mezi kolibou a pajtou sluje „hat.“

Správu salaše vede „bača“, jemuž podřízení jsou „valaši“ a „hoňák“.

Za baču berou sporádaného muže obyčejně ženatého; jemu náleží: ovce dojiti, brynzu těžiti, dříví na oheň a vodu na pití opatřovati, košarování a pastvu určovati. Bývá obyčejně pořád v kolibě něčím zastaven. Na své holi neb jinak mívá poznamenáno, kolik ovec dal který míšalník na salaš.

Valachem bývá chasník svobodný; pase ovce a pomáhá bačovi dojiti a brynzu upravit.

Při větším „krdeli“ (stádě) jsou dva valaši.

Hoňákem je „cgar“ (chlapec). Hoňák pomáhá Valachovi pásiti, obrací ovce od škody a při dojení přihání jednu po druhé z „honěnice“.

Všickni nocují v kolibě; bača spává „na lavě“, valach a hoňák na zemi, „četinou“ poslané. Život a zaměstnání salašníků jsou den ode dne takorůžka stejné a mění se poněkud jen dle pokračující doby roční.

Na salaši vstává se časné z rána, už i o třetí hodině, a pak se přikročí k rannímu dojení ovcí.

V květnu a červnu dojí se ovce třikrát denně, pak jen dvakrát a poslední dva týdny jen jednou denně. Po ranním dojení ženou se ovce „na pašu“, mnohdy hodně daleko od košáru.

Když se ovce vyhánějí, vezme bača „obušek“, obejde třikrát stádo, určí valachům, kde mají pásiti, dá jim obušek a chleba a propustí je se slovy: „Žeň s Pánem Bohem!“

Když se jde „na pašu“, kráčí valach se psem napřed, za ním běží vyšapanými chodničkami, „pirtami“, ovce jedna za druhou. Orce má valach tak zvedené, že na pouhé zapísknutí poslechnou.

Na pastvě hledí pastýř k tomu, aby se ovce pokud možno pásly ve stínu a nezabíhaly do mladého lesního podrostu.

Pasa stádo bělorouných oveček, pískával si valach na „furyju“ dumavé melodie, které se mu v duši zrodily pod smavým blankytem nebeským, když patřil z horských velikánů na vnaďy matky přírody, k níž snivě přilnul a s níž cítil.

Toliko když dlouho poprchá a pro husté mlhy není ani na krok viděti, bývá salašníkům smutno. Večer, aneb snesla-li se na hory mlha, svolával druhdy bača valachy daleko

od koliby pasoucí dřevěnou, tři až 4 m. dlouhou „trábu“.

Po západu slunce uzavrou se ovce do „košáru“, a nastane-li nepohoda, seženou se pod jednoduché přístřeší u koliby.

Život salašníků vyznačuje se mnohými zvyky a pověrami, z nichž některé uvádíme.

Když se ovce ženou na pastvu, čítává je bača s počátku po 2—3 dnech, později toliko jednou za týden takto: Jedna boží, dvě boží atd., až každou desátou vyvolá jménem. Každou desátou poznává vrubem na holi.

Ođ zahájení salaše až po sv. Jana Křtitele nesměli na Rožnovsku druhdy ani bača, ani valaši sejíti do vesnice mimo nalehavou potřebu; jinak by přý čarodějnice stádu uškodily. Pro obyčejné potřeby chodíval hoňák.

Před sv. Janem nesmělo se na ovce hlasitě volati, a upozorňovaly se tedy pouhým „pšt“, „pšt“ anebo „puše, puše“. Když se v noci ovce poplašily, volá se na ně hlasitým, tahlým „tichó“.

Salašník chrání se pečlivě rozliti po zemi mléko nebo žinčici; ovce by „přisušaly“ (méně dojily).

Když se vyhánějí ovce na pastvu, dbá se toho, aby poslední z košáru nešla černá ovce; přivodila by deštivé počasí nebo mlhu.

Jelikož salašníci, odloučení jsouce od ostatního světa, žijí v ustavičném styku s přírodou, bují v nich mythický názor světa až dosud. Každý bača a valach bude vám zcela opravdově vyprávěti o rejdech čarodějnic a čertů na vrcholech kopců t. zv. Tanečnic, o návštěvách černokněžníků do radhošských

děr, o lesních zjevech, jako: slibkách, světlo-
noších, o dracích, o indychu a j.

Jména valašských vrchů: Radhošť, Kuě-
hyňa, Čertovy mlýny, Točenica a podobné
jsou v té příčině význačná. Ovšem, že za
našich dnů mizí i zde pohádková poesie vlivem
moderní civilisace, a za nedlouho i na salaších
zavládne střízlivý, praktický názor světový.

Co se průmyslu týká, pěstoval se do
nedávna na Valašsku toliko domácí, až
teprve v letech šedesátých zřízeny průmyslové
závody v městech valašských.

Značná část Valachů hotoví dřevěné vý-
robky — trakaře, hrábě, putny, lopaty atd.,
které po Moravě rozvázejí.

Zmínky zasluhuje zvláštní odvětví domá-
cího průmyslu: vybíjení dýmek a obušků perleti.
Jsou to výrobky skutečně úhledné a
trvanlivé.

Dýmky valašské — „valašky“ zvané, —
došly značné obliby a rozšíření.

Dýmky vyřezávají z kořenů bříz, jichž
na stránkách roste tu hojně.

(Více dýmek bývalo původně měděné,
válené čili zohýbané na rohatině, později pak-
fonové).

Vybíjení dýmek a obušků dělo se kost-
kami perletovými, z mísek škeble mořské ře-
zanými.

Mnohého náradí do práce své dýmkaři
nepotřebovali. Byl to malý stolek, pilečka na
řezání mísky perletové na úzké proužky či
„štábky,“ jež pak touže pilkou na drobnější
kousky dle potřeby byly rozřezávány. Pilečku
si zhotovovali sami.

Kostku perletovou vzali pak do kleštíček
a pilníkem ji obrousili ve tvar, jakého potře-
bovali. Obrousená kostka se pak pilečkou
„vyštíkala“, totiž jemnými zářezy na okraji
vyzdobila. Takto upravené kostky byly vbíjeny
do dírek, vrtákem, nebo špičkou nože v dým-
kách vyvrtaných.

Podobné odvětví valašského průmyslu
jest křiváčkářství, které se provozuje nejvíce
na Vsacku.

Mluvíce o domácím průmyslu Va-
lachů, nemůžeme opomenouti zmíniti se o oblí-
beném zaměstnání Valašek — o vyšívání.

Na Valašsku skoro až po dnes v každém
stavení se vyšívá; činí to děvčata škole
odrostlá, pak ženy, dokud jim zrak slouží, ba
v některých rodinách i muži vyšíváním se
zaměstnávají. Ještě před čtyřiceti lety vyší-
valy se „úvodnice“ a jemné bílé šátky na
hlavu; nyní vyšívají se ponejvíce mřížky
k čepcům, čepce, obojky, taclé a přframky
k rukávcům.

Práce valašských vyšívaček jsou velmi
vkusné, jemné a úhledné.

*
Pamětníci bývalých časů čím dále
tím více mizí a s nimi tak mnohý vzácný rys
povahy národní. Nelze upříti, že dřívější časy,
časy to roboty, panských karabáčů a největ-
šího ponížení lidu našeho, považovati nemů-
žeme za věk zlatý. Avšak zase ve mnohé
příčině jest litovati, že novověká svoboda,
volnost a samostatnost přivodily nákazu
mravní, že z povahy lidu setřely pel upřím-
nosti a zbožnosti, a že konečně doba nová
přivodila záhubu tak mnohým stránkám ži-

vota národního, jimiž charakterisována byla svéráznost lidová, národní.

Kroj, písně a staré neporušené zvyky a obyčeje musíme hledati v odlehlých viskách a samotách, kde lid chráněn jsa před vlivy veřejného života, zůstal netknut, neporušen a věren též zvykům a obyčejům zděděným.

Doslov.

Konče svoji přednášku, připomínám, že snahou moji bylo, podati celkový obraz života moravských Valachů, co se týká jich původu a jména, jich řeči, obydlí, kroje, povahy, zvyků a obyčejů a jich zaměstnání.

Že jsem o některých zaměstnáních Valachů pojednal podrobněji, nepovažuji za nemístné; jsou to většinou zaměstnání, veřejnosti jen málo známá a teď již hynoucí. — Bez zajímavosti zaměstnání tato se též býti nezdají.

Nabudou-li P. T. posluchači správného obrazu o moravských Valaších, dosáhl jsem svého účelu.

III.

Slováci.

(Slovácká dívka.)

Sepsal František Horenský.

Vídáváte ji teď už častěji na Úprkových obrazích, národopisných výstavách, o poutích a jiných příležitostech.

Dívka slovácká jest tělesně zdatná, úplně vyvinutá a pracovitá co nejvíc, po stránce duševní nadaná a velmi pilná, ale po stránce osvětové zůstává ještě po zadu za dívkami a vůbec jinými kmeny moravskými. Proti nim jest též tělesně méně ladná, hrubší a tvrdší, ale na druhé straně hrdější a mnohem pyšnější, pozorujeme-li ji se stanoviska domácího a doma. Krojově patří mezi největší parádnice celé Moravy, byť se i neuměla jak se patří vyparáditi, protože nemá třebas do čeho. Po řeči jest jadrná, bystrá, má jadrnou a bystrou výřečnost, ohebný a mrštný jazyk, a jest veliká řečnice. Slýchávati ji často na svatbách, když zve na svatbu „hosté“ a když připíjí družbovi, a také jindy doma neb ve společnosti jiných kamarádek na ulici neb na besedě. Po stránce náboženské jest ducha veselého. Jen tu a tam, nemůže-li se vdáti, vstupuje do řádů. Ráda chodívá do kostela, na processí a na pouti, ačkoliv nečiní tak vždycky z veliké nábožnosti.

Matka co chvíle musí ji napomínati, když stojí u zrcadla a chystává se na nějakou po-

božnost: „Pořád už nestoj u toho zrcadla a běž už. Dyť snád neideš k muzice, ale do kostela. A neohlédaj sa pořád na sebe!“

Zejména o Božim Těle, o Velikoncích a o poutích bývá jí viděti vystrojenou jako světici.

Na pouti nechodí také tak ze zbožnosti, jako spíš proto, aby se udělala nápadnou, aby jí všicki viděli, a zvláště její galán. Chodí s processím, avšak i sama, není-li poutnické místo daleko. Tu obyčejně za dědincu dohoni jí už někde galán, a jdou na pout spolu, tam i sem. Jen u dědiny na cestě zpáteční, nejdou-li nazpět s processím, rozejdou se od sebe, aby je všichni neviděli. Ale ostatní pout celou vykonali už pospolu.

V kostele, aby jí bylo dobře viděti, tlačí se „ke stolicám“, anebo na kraj do předu, také tam, kde je viděti na chlapce, a kudy by jí chlapi viděli. Pořád se opravuje a opravuje, místo do knížek hledí často po očku jinam na druhé, aby viděla, jak jsou nastrosené, a aby sama se mohla doma pochváliti, jak ona byla nastrosjena.

Pletek velice nemiluje, ale až se vdá, bývá první klevetnice.

Za ruzíkou a za tancem je celý blázen, „celá zblázněná“. Jen se ozvou první zvuky před hospodou na dědině, kde obyčejně muzikanti první dva kousky zahrají, už neví věru kudy kam, ze které nohy na kterou. Popráskala by vším v kuchyni, nebo co drží v ruce, i modlitebními knížkami, — když je to v neděli odpoledne a náhodou z nich právě zpívala, — a utekla by k muzice. Maměnka má co dělati, aby jí doma ještě

zdržela, a jde-li, odejde-li už z domu, má co dělati, aby se zase vrátila: „Ať tam netrčíš do půlnoci! Vydržela bys velice, dybych mosela pro ta chodit! Pamatuj si to!“ volává na ni ještě do dveří. „A k pokludu sa vrať. Potem možeš zas odejít.“

„Děvčica jako blázen“ už je pryč, už ani nečuje. Vrací se zase k pokliu večer okolo klekání, ale jakmile podojí a popraví si, co je potřeba, tam ta zas — neřekne ani s Pánem Rohem, a už jí celý večer doma neviděti. Odběhne znovu k muzice. Vrací se zase k deště, ale kdyby se nebála maměanky, anebo kdyby pro ni matka skutečně někdy nedošla, vydržela by tam až do rána.

Obyčejně bývá to zvykem, že děvčata jsou dotud u muziky, dokud neodejde první některá z kola, ve kterém stojí všechny, anebo z hromady v některém koutě, kde jsou postaveny. Jakmile však odejde jedna, odejde za ní druhé, třetí, a pak už jistě i všechny ostatní rázem a jako na povel opustí najednou hospodu. Zůstanou jen chlapi a pak několik starších děvčat nebo tetiček, které se na muziku přišly podívat.

Každá slovácká dívka ovšem do tance není a vyhýbá se i muzice. Jsou ovšem i takové, které maměnka musí nutiti, aby se vypravily do hospody k muzice, ale takových bývá málo. Přezdívaly jim obyčejně „lenochá“, že se nenaučily ani tancovati.

Galánů mívá dívka slovácká mnoho, ale k žádnému nejeví zvláštní náklonnost. Přijímá všechny trpělivě, když večer přijdou na besedu, nechá je všechny k sobě chodit do domu, ke všem je stejně ochotna, vlastně neochotna

a netečna, nechá je seděti třebaš celou hodinu, aniž by slova k nim promluvila. Galáni, sedíce vedle sebe na lavkách u kamen nebo u stolu, baví se mezi sebou nebo s jejími rodiči a vykládají denní události. Ona pracuje v kuchyni nebo ve světnici a poslouchá je jenom, anebo ani neposlouchá velice, dle toho jaké jsou poměry. Chvillemi některý přímo k ní promluví, zavolá na ni, drcne do ní, jde-li okolo, zatahá za šátek a zeptá se jí něco, podvadí nohu, bouchne ji zlehka do zády, a tu ona, jak je kdy třeba — odpoví, neodpoví, zasměje se neb zažertuje — celkem vždy nejbale má se k návštěvníkům a veliké s nimi nedělá okolky. Teprve až když už všichni odejdou, pustí jednací, toho „pravého“, a s ním se baví teprve. Obyčejně to bývá takový, na něhož by žádný nehádal, třebaš přespolní. Běda mu, když ho tam chlapeč vyslídí!

Lásku svou tají a nikdy se ke galánovi nepřizná, i když už prstem naň druží ukazují, až když už vede ji k oltáři, anebo aspoň má s ní ohlášky. Má k tomu ovšem příčiny.

Také sentimentální není v lásce. O galá- nech svých nemluví s nadšením, nýbrž skoro vždy s posměchem; to proto, aby nepoznal žádný, kterého vlastně miluje. Pádným dokladem toho, jak málo dívka slovácká jest sentimentální vůbec, stáj tento příklad.

Učitel mladý, chtěje nacvičiti ku zábavě několik národních písní, cvičil píseň: „Šohajku, duša má, červená ratolešť.“

V písní je další sloka: „Šohajku, duša má, leluja voňavá.“ — Po ukončení zpěvu jedna jinak velice hodná dívka smála se této

milostné písní a v opačný smysl obrátila slova leluja voňavá.

Dívce slovácké přičí se veřejně projevo- vati milostné city, horovati pro lásku a vůbec o ní veřejně mluvíti. Opustí-li ji galán — „s Pánem Bohem, nech enom ide. Za takového aj deset.“ Dělá si z něho úsměšky, třebaš že jí to tajně i mrzí někdy, zejména nemá-li už velké naděje na jiného. Miluje-li ho však opravdu, a on jí potom opustí, ta teprv dobře poznáváme, jaká ta její láska je. Oči by si za ním mohla vyplakati, hořem uschnouti. Miluje cele, vášnivě a do smrti si vzpomíná. Když jest v kostele na „hrubé“ po kázání, a začínají ohlášky, nikdo tak netají dechy jako děvčata, nikdo tak neposlouchá jak ony, a přihodilo se již, že ohlášky ty byly přerušeny na Slo- vácku pojednou dušeným štkáním, propuka- jícím v hlasitý pláč, když dívka zrazená slyšela ohlašovat svého milého s jinou a nemohla v sobě udusiti bol z této zrady.

Že opět jsou i tady výjimky, a že ně- která na př. jen jen čeká, skoro-li dojde „ten její“ a „za řemeň by ho vtáhla“, jak jenom shlídně ho na ulici, a nemilého naopak zrovna „se světa sprovodila“, když se přiblíží k je- jich stavení, to již nebudu podotýkati, a prosím, abyste si to vždy přimyslíli. Jest to také jen přirozený pocit vlastní té které dívce, jinak často i zajímavý a veselý. Ale já píšu všeobecně, jak co vidati většinou.

Připomínám však s důrazem, že všechny tyto milostné pletky našich dívek a šohajů nemají pro budoucnost dívky docela žádného významu, dokud neřekne otec nebo maměnka:

„no možeš si ho vzít, dyž sa ti líbí“, a dokud nepřijdeu namluvači.

Ne tak s galánem. Tu již spíš přitrefí se, že galán postaví si hlavu a řekne: „Dyž mně nečtáte, která já chcu, rači sa ženit nebudu a nechcu po vás nic.“ A otec, nechťeje zůstatí bez vnuků, anebo z jiné příčiny, je někdy nucen přivoliti. Dívku v takovém případě nechali by rodiče na ocet, syna nemohou. Kdo by jim veďl hospodářství, kdyby utekl do světa? Kdo by se o ně staral, až by sestárli? Ať už je synek, když se ožení, takový nebo makový, zlý nebo dobrý, přece je lepší nežli nic.

Odmluvačná jest dívka slovácká zejména vůči maménce, ač ne v takovém zlému smyslu, jak byste na poslech soudili. Jest to přirozený následek národních a domácích poměrů lidových vůbec, takorčka domácí zvyk, který však ve mnohem větší míře jeví se u pacholka, který si myslí zrovna, že by nebyl už ani „řádným pacholkem“, kdyby si stále jenom měl nechat „poroučeti“. Dívka co chvíle slyší leccjaké výtky od maménky, ač ani často jich nezaslouží, — maménka buď je mrzutá, buď mnoho mluví, — až konečně se dívka utrhne, řekne: „děte, vy hlúpi!“, a odmluvačný způsob mluvení vejde jí ve zvyk. Nebývá vždycky vadivý, ale protivný a nescuhlasný. Dívka je teď už veliká, chce mítí po svém, proto odmluvá. Maménka sama někdy, ani nechťe, jí tomu naučila.

Zvyků takových, týkajících se už nejvnitřnějšího života rodinného, jest na Slovácku velmi mnoho, a špatnou jeví znalost života, kdo za jeden den, za jedno napomenutí neb rozhorlení chtěl by je z lidu vykořeniti. I

samo tajemí lásky od dívky na př., anebo nečetnost ke galánovi před lidmi a pod. jest takový zvyk jen, řeknu „přetvářka“.

Za to jest dívka slovácká pracovitá, pilná, a co se týče práce tělesné, nejposlušnější.

Některá — a zde zas uvádím jenom výjimku — ráda by práci odležela někde v koutku, třebaš na peci, jiná prostála s galánem u dveří na ulici, jiná zas — a těch je přece jen méně — prokletitela třebaš i se starou tetkou na posteli, ale pravidlem zaslouží dívka slovácká v tomto ohledu první pochvalu, jak doma před ostatními členy rodiny, tak i před jinou družkou v cizině.

Abyste lépe poznali, jakou cenu má v tomto ohledu, uvedu práce, které konává.

Z pravidla vyměřeny jsou jí práce, které jen jí samé jscu vlastní a žádnému jinému členu rodiny. Jako na př. dojení krav, chystání trávy pro ně, stloukání másla a podobné. Začnu hned metlou.

Pacholka málo kdo viděl zametati, to patří dívce. Ukliditi všecko ve světnici, vyméstí smetí, utřiti prach, uslati lůžko, vynést peřiny. Zanedbá-li to, dostane huby od matky, a pacholek se jí toho nechytí. Jí patří dále umývati hrnce, kuchyňské nádobí, líčení domu, mazání stěn a země, — není-li dlážky ve světnici, — nosení vody k vaření, k poklidu krav a vepřového dobytka, mísení chleba, dojení krav, chystání trávy, nápoje — zkrátka bych řekl — jí kosák, skopek, vařecha, chlapovi kosa, anebo jenom puténka. Ona nosívá „noše“ pro krávy na zádech, pacholek pro jetelínu a píci pro své koně si s vozem zajede.

Ve žních odbírá dívka a klade na povřísla, pacholek seče a váže do snopů. Dívka podává snopy, snáší je s pole, pacholek skládá do mandelů, aneb odváží do stodoly. Na mlatevni pak, není li při tom sama hospodyň, hospodář věje obilí, dívka zametá smeti s posádu; pacholek nosí v měchu obilí na rameně, dívka jen podržuje měch při nasypání a zametává mlatevnu.

Pacholek má své koně, králíky a holuby, dívka jen krávy, drůbež na starosti.

V zimě anebo na podzim drhne peří, anebo přede na přeslici. Často dělává chůvu a ošetřuje malé fagany, kdežto pacholek se toho nechytne. Žehlení, praní, šití a všelijaké výšivky, samo sebou se rozumí, patří jenom jí a hospodyně. Na jaro, začne-li tráva, neviděti v poli nikoho mimo ni.

Kromě toho však konává i práce, mužům a ženám společně. V čas žní tak bouchá cepem jako chlap, anebo točí mlátičkou, odnáší slámu, svazuje, shazuje snopy, klade do stroje. Na jaro v čas okopávek ještě víc viděti ji okopávati nežli pacholka, anžto pacholek z pravidla bývá u koní a vozí mrvu, oře, koná formanky. Náleží jí tedy též mlácení obilí, okopávání řepy, zemáků; pleje mák, čočku, obilí, trhá len a konopě, česá ovoce, později ryje a okrajaje řepu, kope zemáky, olupuje zelný a řepný list, přede žněmi a po žních chodí na louky. — Není snad jedné práce na poli a mimo dům vlastní, na mlatevni a pod., kterou by ona částečně sama a částečně též s jinými kromě svých vlastních prací v domě nepodělala; o pracovitosti dívek tč, které vidáme „na panské,“ na „ná-

deňce“ a které vracejí se nyní již i houfně a častěji z továren, ani nemluvě.

Po této stránce náleží dívce slovácké první místo v oddílu pracovním. Co mezi lidstvem vůbec jest muž dělník, to mezi družkami jiných zemí jest slovácká dívka. Ona jest pilná jako včela a pracovitá jako každý druhý třetí muž. Množství práce to dokazuje. Jí náleží také proto mezi Slováky čestný název dívky, kterýžto název neoznačuje ani tak její služební poměr, poddanost, jako vždy skoro dospělost a samostatnost v práci.

Dívka, která nebudí ráno jiné, vstávajíc časné sama do práce, ale kterou musí vždycky buditi hospodyň, ani „dívkou není,“ nezasluhuje toho názvu, a žádný o ni nestojí. „Ty že si dívkú? Tak dyby ta každý deň zhánál s pohrádky!“ To samo stačí, tato domluva, aby dívka, jinak i méně citlivá, byla úplně zahanbena a styděla se za tu domluvu.

Pracuje tolik, nosí takové „noše“ na zádech, že z toho často onemocní.

Co se tkne mravů, patří též mezi první svou zachovalostí. Zřídka kdy jsou případy nemanželských dětí, a i tu většinou zavinují to jiné poměry, jako jest návštěva továren, služba ve velikých městech a podobně. Doma a mezi svými krajany, uprostřed svojí rodiny se nezahodí. Částečně jest tak vedena z domu a svým okolím, částečně je to i její přinucenost. Nemiluje oplzlých scen a výjevů, ale hledí si práce anebo jiné zábavy. Proto je zdravá, červená, a její smích, slyšíte-li ji někde na ulici nebo i doma uvnitř se svými kamarádkami se veseliti, jest zdravý, bujný, veselý, byt se i řehot anebo chlachat nazýval.

Takových zdravých, veselých děvčín, toho bujného a veselého chlachatů kdyby jen bylo — neškodilo by!

Vadou její jest malé vzdělání. Slovácká dívka umí sice velice pěkně vyšívati, umí čísti, psáti, počítati, ano i pěkně zpívati, ale nemá žádného duševního rozhledu po světě. Stále jest jen doma při kravách, práci, poklidu; málokdy vyjde do světa, někdy jen, a to ne každá, zajde si dále na pouť, zajede někam na návštěvu, ale to již je všechno, a i toho jí mnozí závidí. V této příčině nejzanedbanější na Slovácku jest žena a dívka, a sice dívkou, kdy opustila školu obecnou, počínajíc.

Ani jediného časopisu, jedině knihy poučné tu není v domácnosti pro dívku, ani jediného spolku ženského — pouze, co kněz-panáček aneb učitel zapůjčí dětem do domu, pro co si dívka i sama někdy pošle k učitelovi, anebo sem tam místní spolek zapůjčí, to se čte. Jest toho dosti místy konečně, a dívka ráda čte, avšak jaká to četba, a jaký nelaď v pořádku! Místo poučných knih samé povídky, místo soustavné četby četba docela nahodilá.

Že takováto četba nestačí, jest samozřejmo.

Dokud dívčiny samostatně nebudou si zjednávatí nějakou četbu pro sebe, samy ze sebe a bez nucení a strkání, dotud osvětově budou vždycky pozadu. Tu bude třeba doplňovati názor o světě, přinesený si dívkou ze školy, občasnou vhodnou přednáškou, vhodným časopisem ženským a knihami, pojednávajícími nejen o lásce a různých dobrodružstvích

děťinských, ale i o práci, o kuchyni, šití a vyšívání, výchově — přiměřenými povaze a zaměstnání jejím. Ale zejména musejí se jí dáti příklady a skutky, že i při jejím zaměstnání a povaze lze se ještě výše povznést i a rozhlédati po světě o myšlénkách a řečech, nežli to činí ona.

Co se tělesné čistoty týče, ráda si umývá ruce a nohy. Chodívá boso do práce, a tu, samo sebou se rozumí, mívá i nohy takové. Jinak chodívá ve všední den pro prostu a nevyniká nijak oblekem. Bývá spíš chatrně oblečená a špinavá, nežli čistotná a ustrojená.

Za to v neděli a ve svátek, když se ustrojí, tu jest se na ni podívati!

Obouvá se do střeviců anebo čížem, — na nohou mívá punčochy vysoko po kolena, a i ostatek jest celá ustrojena. Dívka mající čížmy, punčochy nenosí. Střevíce mívá jenom jedny. Za to jsou svátečně vyzdobeny vybíjením a různým „štepováním“ a rády „vrzoců“.

Saty mívá kolikately. Nejvíce mívá svátečních sátků, kordulek a fěrtůšků. Kromě nich také fěrtochy, šorce a rukávce. Rukávce jsou vyšívány a mají náramky, přednice a obojek zdobeny vyšíváním. Na konci rukávů mají tkaničky širší neb užší dle místa. Fěrtoch jest bílá, šorec černá sukne. Ve fěrtochu chodívá dívka jenom v největší svátky, jako jest o Božím Těle, o pohřbech svobodných, o svatbách a jiných příležitostech, kde bývá ráda družičkou.

Všechny tyto věci mívá složeny v truhle (v kostně) se šuplaty nebo bez šuplat. Mívá je složeny pečlivě, vzorně a velice na ně „drží“. Jsou její chloubou a pýchou, často

i celým majetkem. Dle nich odhaduje se cena chudobné dívčiny.

Abyste aspoň poněkud utvořili si pojem o bohatství a kráse látek a barev, jimiž významává se její šat, chci Vám uvést několik druhů jeho příkladem.

Fěrtušky, jimiž zdobí svůj život, a jež opasuje ve předu, jsou: atlasový hedvábný nebo polchedvábný, delinový drsný, harasový s různými květy, mušelinový řídký s proužky, kartounový, batistový jako mušelin bez proužků, turecký (jako šátky), tybetový černý, atlasový tělový do bleďa — barev různých, modré, zelené, žluté, červené, bílé tkaničkové a pod.

Sukně (šorce), jež mívá vespod fěrtušků a vzadu těla, bývají černé, do fialova lesklé, bílé atd.

Šátky na hlavu bývají: halůzkový černý, hromádkový červený s drobnými kvítky, srdečkový, hadičkový, drobně kvítkovaný, hrubě kvítkovaný, pupencový červený, listovaný červený s velkými listy, černý holý, červený holý, muriš, jetelinkový se zelenými jetelinkovými lístky — všecky to šátky turecké, většinou červených, nebo černých barev v pádě.

Kordulky bez rukávů, kolem horního těla, kolem ňader a zad jsou: zelená atlasová květová, zelená holá atlaska, modrá holá atlaska, červená holá atlaska, ornátky květavé zlaté neb stříbrně prošívání, ornátky žluté, bílé neb modré s varhánkovitě skládanou ozdobou vespod zad. Všechny vyzdobeny jsou ještě na předku pentlemi a stříbrnými nebo zlatými portami, dodávající dříve bohatého lesku a nádheru, a i většího půvabu.

Rukávce jsou vrchní oblek, nahrazující vrchní část košile. Jsou bílé s velkými vrapovanými rukávy, vydutými jako baně a musí dívka, nežli je obleče, převléci přes ně nejprv kordulku, aby jí jinak při oblékání kordulky baňaté rukávy neprekážely a nepokřelily se kordulkou. Jsou vyšívány a mají koncem rukávů „kadrle“ nebo tkaničky.

Čižmy jsou vysoké s vysokými podpatky a jsou „vrapůvky“.

Pro zimu kromě toho bývá opatřena pěkným bílým kožichem, lemovaným vespod a po krajích černou kožešinou a přepásaným pěkně kolem pásu nějakým červeným nebo jinak barevným pásem.

Když vystrojena takto (svátečně) v rukávcích, šátku, kordulce, ve sváteční sukni a ve fěrtušku — čižmy vrapůvky na nohou — stane před námi dívka slovácká, čistá jak anděl (v neděli) — musíte, pane, convnouti!

Účes její jest jednoduchý. Vlasy nad čelem má hladce sčesány „do pětca“ a spleteny vzadu v jeden cop, zvaný „lelík“. Má-li na hlavě šátek, tu ovšem vlasů není viděti, ale viděti lelík na zádech. V něm mívá množství pentlí širokých, svázaných na jeho konci ve velikou pestrobarevnou kytiči a kromě toho nádvyškem bývá opásána pentlemi do zadu svázanými, aby jí hodně vzadu visely.

Je-li při slavnostech družičkou, chodívá prostovlasá bez šátku a mívá na hlavě věnec zelený. Růžemi, jako ve městech, vlasů nezobí.

Častým nošením mívá kordulku na zádech někdy oš vlasů znečištěnu, i šátek bývá někdy promaštěn, avšak tomu zabrániti

se nedá, a uvádím to pouze proto, aby se někdo nemýlil, posuzuje sám její čistotu. Slovácká dívka totiž ráda si mastí vlasy při strojení, a tu není diva, že se jí někdy šátek zamastí, není-li dosti opatrná při jejich osušování.

Ruka víček na rukou nenesí ani v zimě. Za to prsténků na prstech mívá mnoho a ráda se jimi honosí. Jsou ovšem často plechové, ale to parádnici nevadí, jen když se svítí a třpytí, často mají skleněná očka místo granátů.

Jde-li do kostela, nechodí nikdy po prázdnou jenom s holýma rukama, ale nosívá v malém, obyčejně bílém vyšíváním šátečku modlitební knížky nebo zpěvníček a držíc si jej pod pažďí, vykračuje. Bez toho připadala by si jen jako „poplach“, větroplach, a maměnka by ji jinak ani do kostela nepustila.

Rád bych vám ukázal slováckou dívku, na př. Březolupjanku z kraje uh. hradištského, když vystrojena po žních o březolupské pouti klečí před kostelem — veliký turecký šátek přehozený jedním širokým cípem přes hlavu proti slunečnímu úpalu, druhý cíp spodní na květované kordulce, pod ním pak spousta pentlí a harasek, padající jí na černý šorec vzadu, z pod něhož viděti kramlíky; veselou Ořechovjanku, která jinak již krojem náleží z části k Valachům a patří k hejtmanství uh.-brodskému, ale s veselým řehotem pobíhá tamtéž okolo krámků na silnici, v šátečku jako cirkas ohnivém; Novovesčanku neb Blatničanku z kraje uh.-ostrožského, když přede žněmi za překrásného počasí s galánem nebo sama prochází

se po kopci nad Blatnicí o pouti sv. Antoněka v kraji uh.-ostrožském; Staroměstanku, jdoucí v plné parádě každou neděli nebo ve svátek z města uh. hradištského do kostela nebo nazpátek; Jalubjanku anebo jincu slováckou dívčinu z kraje Uh. Hradištského, když na Velehradě v kraji slováckém uprostřed ne-sčíslného počtu jiných poutníků a poutnic Slovácka prochází sem i tam a vyhledává krámky, obrázky, anebo hledá známosti s jinými družkami nebo mláďenci.

I jinde v jiných krajích a i při jiných příležitostech neomýlím se, když řeknu:

Jaké to luzné postavy uvidíte zde v kraji slováckém! Ztepilé tělem, bezvadné v kroji, hrdé a pyšné, statné tělesně, od hlavy až k patě bez chyby. Jak vykračují s čelem vztyčeným, rovné jak svíčky, na nohou krásné střevičky a celé krásné, jak vystrojené princezny! Zdá se vám věru, že to nejsou ani dívčiny, které den před tím ještě viděli jste jen povšedně, špinavé a dosti chatrně oblečené pobíhají snad někde po poli nebo ulici.

A přece je tomu tak. U jedněch smích a veselost, u jiných tichost, přítulnost.

Když jindy v létě v neděli nebo ve svátek jdete po cestě odpoledne dědinou nebo polem, procházkou nebo na výlet, a potkáte ji vystrojenou někam spěchatí, kolikrát byste se tak zastavili a pohlíželi se zálibou na tento luzný zjev — jako sen probíhající před vámi! Jsou to pravé perly a zároveň i Popelky Slovácka. Jenom Úprka dovedl je do-sud zobraziti tak, jako jsou ve skutečnosti, věrně a plně s vyobrazením celého jejich života a ovzduší. —

Avšak vraťme se ještě ku práci.

Nechce-li jít slovácká dívka ani do kostela po prázdnou a jen tak s holýma rukama, můžete být jisti, že ani do pole po prázdnou nejde. Plachetku, knutel, hrábě, povříslu — aspoň něco nésti musí, byť i věděla, že již před ní to tam někdo zanesl, anebo že toho tam není vůbec potřeba, jako na př. někdy plachetku. Aby se neřeklo, že „jde s holýma rukama“. U ní pojem práce a dívka jest tak srostený, že by jí bylo hanba, seděti třebas někde na besedě a vykládati, procházeti se po dědině a nemíti k tomu zvláštní příčiny, — procházeti se jen ze zábavy nebo z rozkoše, jak to dělají v městech slečinky. Proto vždy mívá něco v ruce, co by jí aspoň na oko jako pilnou a pracovitou charakterizovalo. A nemůže-li jinak, aspoň nestojí někde na ulici a nezevluje na lidi, ale pospíchá cestou, aby bylo znáti, že jde po práci. Dívka, která by jinak jednala, může být jista, že ji nikdo z domácích lidí za to chváliti nebude. „Taková ochechula a oščeřhuba“ — bývají její tituly. „Zhmiloch! Enom stát na ulici a hubu otvírat na každého.“ —

Proto, když chodí někam na besedu na podzim nebo v zimě, musí vzít sebou přeslici, musí pomáhati peřím drhnouti, musí čísti něco nebo vyšívati, anebo aspoň zčerstva se točiti a na besedě dlouho nebýt. Matka co chvíli doma, kdyby jí viděla zahálet, anebo kdyby práce nebylo, a ona začala posedávati: „Aspoň chod!“ okřikuje ji, nemohouc to nijak strpěti, aby seděla bez práce.

V neděli ovšem a ve svátky tu nastávají výjimky. Tu místo práce a námahy jsou

výklady anebo něco podobného. Ale ani to ne na dlouho. Jakmile dívka chvíli posedí: „No už mosím íť. Mosím poklúzat“, vymlouvá se zase z besedy a odchází pryč po chvílce, aby se neřeklo, že „celý deň tam ležela na besedě a že je zhníla jak ďábel.“ Ví dobře, co má dělati a zná i lidské jazyky.

Jest tedy slovácká dívka po jedné straně nábožná, pokud se týče návštěv kostela, vášnivá v lásce — miluje vášnivě svého galána, milovnice muziky a zpěvu i tance, pilná a pracovitá, tělesně není nečistá a ráda se strojí, jest velmi velká parádnice.

Po druhé straně marnivá a samolibá a tak velká parádnice, že by raději ani nejedla, anebo zůstala dlužna židovi, jen aby se co nejvíc mohla vystrojiti, poněkud odmluvačná vůči maměnce, málo vzdělaná, pokud se týče širší osvěty, a posměvačná vůči galánům, jak bylo předem vysvětleno.

Při vybírání mládenců či družbů na svatbách, kdy sama bývá družičkou a má připínati svému družbovi za klobouček voničku ráno, když přijdou s ženichem pro nevěstu, před zdavkami, často si žádá. Jest totiž zvykem v tu dobu, že každá družka svatební určuje svého družbu sama, s nímž potom nejvíc tancuje a chodívá zvat hosty k obědu nebo k večeři. Uchytne klobouk družbovi a v síni nebo v komoře přišije mu hned vonici. Když potom některá se opozdí, a zbuďe pro ni družba, který jí není po chuti, stydí se za to a často uteče i pryč se svatby. Tu — chytrá nebo nechytrá, velká nebo malá — dostane se jí názvu „telacko.“

Zrovna tak, když družba — „tá hladná

pýcha“ — zase naopak nechtěl by přijati její voničky a odtrhl by ji s klobouka, chtěje mít jinou družičku. Tu stejným názvem jej poctívají ostatní. Pyšná je, to je pravda — a má k tomu své příčiny. Pýče však pýcha její prozrazuje někdy i „hloupost“.

Lichocením, anebo nadávkami nedá se dívka pohnouti. Za to upřímná a opravdová, pěkná řeč jí dobře svědčí a spíše obměkčí.

Nerada slyší vytykáni svých chyb a splácívá je výsměchem, anebo ještě horší — pomluvou. Od tetičky však anebo cizí osoby raději se nechá napomenouti, nežli od známého a rovného anebo od domácích. To proto, že cizí lidé aneb rodina vždycky s ní pěkněji promluví, nežli rovník anebo domácí. —

Kde spává toto stvoření? Co jí suškává ten její galán do ucha? Kady takává na okénko? A kady chodí do domu?

Spává buď na lavičce u kamen aneb na holé peci za kamny. Má tvrdé lůžko! Někdy jen mívá své lůžko u dveří odjízbových a spává na něm samotna anebo s mladší sestřičkou. Že by spávala i ve zvláštní svoji komůrce, kam by galáni chodili, nevím.

Dojde-li galán, vstane a jde mu otevřít. Je-li samotna, nebrání, i když si galán lehne vedle ní; anebo lehne galán třeba na lávku, a tak si spolu vykládají, až kolikráte usnou oba dva. O čem, sám Pán Bůh ví. Ráno ještě za tmy odbíhá galán, aby nevěděl žádný, kde byl. „Snáď — abys potem něco nepodělal!“ napomíná ho otec hospodář, probudil-li se a slyší, že galán došel na besedu. Matka, je-li poněkud přísnější, vyžene ho hned večer, když

jdou spat a s dívkou se vyvadí, že ho nechává dotud na besedě a nevyžene ho sama.

Pořádný galán chodí s večera anebo v reděli odpoledne a v čas odchází. Ale obyčejně chodívají galáni až v noci. Hanba by bylo pro něho, kdyby mu někdo řekl, „že ho moseli vyháňat“, a hanbou bylo by i pro jeho galánku, kdyby se o ní mluvilo, že ho nechává v noci u sebe. Ale kdo by to všecko rozbíral? A kdo ho vidí? V pořádném domě nic se nestane, i kdyžby galán došel v půlnoci, a kdo ví, z jakých příčin ho tam trpějí. Obyčejně to bývá ze strachu, že by se dívka nevdala, anebo musela si vzíti jiného, který rodičům není po chuti, a proto se ho bojí vyhnutí. Tu obyčejně, dojde-li pozdě, a není jiné porady, rozžehnou světlo a sami vstanou, aby mohli říci, že u nich nebyl po tmě na besedě, a aby nebyl sám s dívčinou. A teprv potom jej z domu vypraví.

Není-li jim však po chuti, tu ovšem velikých okolků s ním nedělají a brzo dveře ukážou, nebo ho vůbec nepustí.

Co jídá dívka slovácká? Jaké lahůdky? Jídá jen to, co v domě je. A to, jak víte, na Slovácku není nejlepší. Trochu polévky na oběd, zelí a šišky, zemáky — někdy vdolky neb buchtý — na snídání kus chleba, nebo trochu mléka k tomu, na svačinu i nic, a večer zase zemáky, kyšku, podmáslí. Máslo — to všechno hospodyně prodá.

Jídá to, co druzí. A proto ani není veliká kuchařka a hospodyně.

V zabijačky a ve svátky, nebo v rodinné slavnosti má ovšem více a může si tu přilepšiti. Ale kolik je takových domů, kde se

každý rok zabíjí a kolikrát se jí toho přilepšení dostane do roka?

V létě ovoce, jablka, trnky, hrušky, na jaro třeba — to jsou obyčejné její lahůdky.

Měl bych vám ještě povědět, jak umí vyšívati, šít, jak umí pěkně zpívati, a co tak nejraději dělává ve klidných chvílích, o čem sní v prázdných hodinách, však myslím, že to již si snadno domyslíte v celku. Tak konče :

Radím všem dívkám slováckým: Velikému světu se nevyhýbejte, ale nedbejte naň. Nehodíte se do něho. Držte se jenom svých zvyků a obyčejů a budete vždy veliké aspoň v svém rodném kraji na jihu krásné Moravy. Po stránce osvětové však nezapomínejte a přičiňte se, abyste aspoň školního vzdělání jak se patří využítkovaly a dávaly nám kdysi dívky vzdělané a přece slovácké!

IV.

Moravští Horáci.

Přednesl prof. František Autrata.

Velectěné shromáždění!

Pozvali jste si mne, abych Vám pověděl něco o moravských Horácích. Nemohu slíbiti, že vyložím něco zcela nového; o Horácích ledacos již bylo psáno, a ostatně mnozí mezi Vámi život tamější znají z vlastního názoru, jsouce buď rodáky toho kraje nebo majíce odtud zkušenosti cestovní. V tom ovšem, že předmět mého výkladu náleží k takovým, o nichž ten, kdo poslouchá, ví právě tolik a třebaš i více než ten, kdo mluví, je pro mne nebezpečí i výhoda: nebezpečí proto, že v takových látkách novota je nemožná a původnost nebezpečná; výhoda proto, že všichni rádi slycháme o tom, co víme, a srovnávání našich vlastních myšlenek s těmi, jež se nám předkládají, způsobuje nám vybranou libost, již neposkytují zpravidla látky učené, při nichž padá slovo příliš s vysoka.

Nechci dále rozprádati myšlenek osobně zabarvených a přejdu již na ohlášený předmět.

Horákům jako kmeni národnímú náleží na Moravě místo v téže řadě s Hanáky, Valachy a Slováky. Bydliště jejich rozložena jsou od západních hranic českých až po řeku Svitavu a Svatku na východ, na jih až po pomezí čáru dolnorakouskou. Kraj je většinou hornatý; od pohraničních Ždárských hor s

nejvyšší horcu Žákovou (810 m) svažuje se půda k východu a k jihu. Směrem svahu pohorí protékají řeky Oslava, Jihlavka, Rokytanka, Jevišovka a Dyje. Půda v nižších polohách na jihu a jihovýchodě jest úrodný nános, kdežto v polohách vyšších chudá, písčitá, místy těžký jíl, a vyžaduje nejen pilného obdělávání, ale také hojného hnojení, má-li rolníkovi dáti skrovnou úrodu. Lesy, zvláště borové a smrkové, v hojnosti okrašlují krajiny a mají zároveň s čerstvým horakým vzduchem znamenitý podíl na zdravoti venkova. Podnebí krajů horáckých je zvláště ve vyšších polohách drsné; časné přichází zima a neráda ustupuje létu. Jihozápadně okolo Telče a na sever za Novým Městem, tam v horách, tak se zdá mnohým nevlídnou, že kraj světa se říká: Tam už čert dobrou noc dává.

Drsnost podnebí, hrabost horstev a pracná námaha, s níž Horák mámi na jalové půdě úrodu, nepodmiňují sice, ale podle přesvědčení mnohých valně přispívají k obhroublosti dialektu. Nářečí Horáků je širokých forem. Spisovně ou rozvírá se v něm v ó, tenké ý se šíří v é. Jsou snad tyto dvě zvláštnosti znaky, podle kterých Horáka z řeči poznáme? Nikoli! Shledáváme je stejně i v krajích, obydlených Hanáky. A protože patrnějších obecně rozdílů horácké mluvy od hanácké vůbec nesnadno postřehnouti, uznává na př. Bartoš ve své dialektologii moravské, že osobitého nářečí horáckého vůbec není, nýbrž že Horáci mluví hanácky. Se svého stanoviska s Bartošem souhlasiti nemohu. Mluva nářečová je vlastně v každé osadě trochu jiná; každá se hanáčtině podobá, ale ta tím, ona zas něčím

jiným se od ní liší — liší se něčím horáckým. Postavme pravého Horáka (z některé dědiny na Velkomeziříčsku) vedle Hanáka (třebas od Prčstějova), a rázovitost jejich různých se nářečí poznáme po několika slovech. Dovoďte mi, abych přečetl krátkou ukázkou horácké mluvy, jakou se mluví v městečku Křižanově u Vel. Meziříčí; podotýkám hned napřed, že hlásková povaha mluvy vesnické je proti dialektu, v městečkách užívanému, daleko otevřenější, méně ještě u v o, jako zase mluva městská stírá vůbec svůj ráz horácký.

At mluví pantáta Vodičkaj:

„Co pak děvčata, to já sem všecko provandroval, to já znám. Bel sem malé kluk, jako knoflík u kalhot, dyž mně můj nebožčík tatík — Bůh mu dé lehký vodpočínutí — umřel. Zvostalo nás vosum sirotků s matkó. Já sem bel néstarší, matka teda povídá, te musíš z domu, hledat si živobetí sám. Já, kluk nerozumná a nezkušená, že pudu. Tak mně zešila matka pingliček z režnyho plátna, strčila do něho dvě domácí košile, podlíkačke a bote, kósek drštičke na cestu, svatě vobrázek, viks a kartáče na bote, svázala všecko motózem chaterné. Pod vebledlém kabátem kósek modryho špenzlíka, kalhote ne moc plechy — ešče dneska vím, že bele na kerymsi kateřinským pótě novy — hózky a krátky, že sem měl polovic létek nahéch. Na hlavě čepicu s kukardó — ničkou už ten zkaženě svět se nosí ináč: Klotók na facku a za něm fedrpuš jako ščetku na fóse. — Matka mně udělala tři křižke na čele — šak jí při tem vehrkle size jako hrache — dala pěkny napomenutí, abech

se dobře ve světě choval, na Pána Boha nezapomínal, potom ešče, abech vykročil pravó nohó přes prah — a už sem bel za vratama. Šel sem, kade šel. Belo z jara, v máji všádek kvítla boží oroda. Přišel večir, schótil sem se pod mezu na poli do husty jateline a spal — na pinglíčku. Ráno před slunce véchodem zbudili mě křiváci. Skočím ke přikopě, naberu vode do čepice, abech se skřísil, pohřu kósek drššičke a zas s Pánbíčkem dál. — Páté deň sem přišel do Vidně.“

Pohraniční kraje horácké přibližují se svým dialektem mlavě užívané na straně české tak valice, že moravské nářečí jejich lze považovati za české. K vůli úplnosti nezamítají ani několik ostrávků německých, jako je jihlavský, slavonický, znojemský, brněnský, svitavský.

Nyní něco o rázu obyvatelstva, Horáci jsou lid statný a otužilý, postavou jsou spíše větší než menší, svalů silných. Nad úhlednými tvářemi vlasy na hlavě se černají. Zjev Horáka nasvědčuje práci velmi klopotné, tuhému boji se skrblou přírodou, která bez vůle své v tom jen štědrost ukazuje, že tessá povahy lidu v samostatné charaktery. Vlivem přírody dá se vysvětliti uvyklost Horáků na uskrovnování v potřebách, ba kladu přírodě na vrub i tu okolnost, že kraj má mnoho otevřených, pro vědy nadaných hlav. Ani při stálé, úmorné práci neztrácí Horák své jaré, dobrácké povahy a dobá skromného pohostinství. Při vši své upřímnosti jest málo sdílný, většinou vážný, až ovšem i vtipný, nepodávají jako ty skály, které oborává, vytrvalý, neodkladný.

Zaměstnáním Horáků je největším dílem polní hospodářství. Na horských půdách sázejí se brambory čili jablka, jež mají privilestek zemská proti ovoci, které nazývají jablka stromská. Ráda se pěstuje i bílá řepa a to nejen pro dobytek, nýbrž i na jídlo. Na setí hodí se obzvláště žito, oves, hrách, čočka; výnosné kdysi pěstování lnu pomaloučku přestává; ceny jeho klesají a klesají, neboť látky bavlněné jsou mnohem lacinější než příze lněné.

Na mírných návrších nedaleko osady rozloženy bývají na obecních pozemcích t. zv. zahrádky; políčka o nic větší než obyčejná světlice má tam soused vedle souseda. Zíhy z jara vyprošují si děti rytí zahrádek, do nichž pak matky zasévají hlavicí řepnou. Když ta povyráste a přesadí se na řepniště, na zahrádky obyčejně naseje se maku, někdy nasázejí se rychlé brambory — rechliče. Dosti obstejná bývá sklizeň ovoce, jehož se pěstují ovšem jen druhy otužilejší, jablka, hrušky, třešně, kadlátky a drobné trnky.

Polní práci vykonávají hospodářům dvě tři kravky, obyčejně od práce hodně utahané. Je-li v hospodářství koník, zřídka se vyplácí; leda by ho rolník užíval k t. zv. farmarkám, t. j. k jízdám do města za obstaráním nákupů pro venkovské rolníky a obchodníky. Při polní práci nezřídka viděti spřežení koně s kravou. Volů tažných málo se užívá; krávy mají proti nim tu výhodu u rolníka, že jeho rodině poskytují na jídlo k suchým bramborům trochu mléka.

Mylně se o Horácku tvrdívá, jakoby se tam obírali pilně chovem dobytka; chov je

vedlejší, dobytek je na práci. Nejvýš bych připustil, že se pěstuje chcv dobytka vepřového, ač ovšem beze vší umělosti. A chcv ten stále klesá, protože se nevyplácí. Nákaza dobytčí vyprazdňuje chlévy a přivádí do bídy rolníka, který se po dlouhé často měsíce těšil na dobrý odprodej vykrmených kusů.

Hospodyně mívá na dvoře několik slepic, od nichž vejčeka, pokud si na nich nepochutná tehoř nebo kuna, prodává babám překupnicím, aby za pár stržených grošův opatřila pro kuchyni sůl. Hrstka drobných kurátek, zvláště kohoutci, obyčejně nedorůstávají — snědí je páni v městech. Hcdně je po vesnicích hus. Od jara do podzimu pasou je děti, na podzim většinu skoupi husák, který jich stáda honívá k Brnu. Pro domácnost ponechávají se dvě, tři, větším dílem nedochůdné které opatrný soused, v létě ve škodě lapiv, poznamenal na noze nebo jinde klackem. Jedna z takových hus obětována bývá na posvícení, jiná na pcut; houser s husou nebo se dvěma zbývá jako základ husí rodiny pro příští rok.

Hospodyňskými pracemi samotnými mohou se spokojovati jen selky nebo dvořky; ženy drobných rolníků pracují o polním hospodářství stejně jako muži. Nežadají ani zdatnosti tělesnou práci mužům. Není zjevem neobyčejným, vidati matku s dítětem na zádech v plachtě, ana seče trávu na louce nebo se hrabicemi ohání v dozrálém žitě. Dcera na vdávání stojí na voze a bičem práská do krav nebo do koní, které jedou pro mandele na strniště. A když na podzim se orá pod žito, nebo z jara brázdy na brambory se rozorávají,

často pluh řídí žena, a dobytek vodí jí syn školák.

Děti vůbec jsou na Horácku málo dětmi. Já na hry ze svého dětství se vůbec nedovedu upamatovati. Kdykoli si vzpomenu na dobu chození do školy, staví se před duševním zrakem podoba silného, ale hubeného a vytáhlého kluka ve vysokých botách se břmotnými cvočky a podkůvkami — dárkem to z jarmarku z Bobrové, kde jsme odprodávali jalovičku — vidím se buďto, jak husy, později krávy popásám, nebo jak mi otec dává první návod pro držení rádlu v brázdě, vzpomínám, jak mi vypadávala z rukou těžká motyka při okopávání brambor nebo řepy, — upamatuji se, jak jsem se přičiňoval ve svém desátém roku s dlouhým cepem zachovati scuhlas na mlátě s tepáním otce, matky a sestry, až mne matka vysvobodila rozkazem, abych šel pokolíbat konouškou, na dvoře mezi dvěma stromy pověšenou, v níž poplakával můj mladší bratr.

Podle všeho byste řekli, že je na Horácku stále mnoho práce, když již děti musejí pilně pomáhati. Pravda, jak se otevře jaro a potom až do prvních sněhů nesnadno se uhledá chvíle odpočinku. Ale na práci při malém hospodářství stačívá si rodina sama, a kdo hospodářství nemá — podruzi, nádenníci — o práci nejednou mívají potíž. Nájemné obdělávají si obyčejně práci u svého hospodáře: v zimě mlátí, dobývají pařezi, za žní by se hospodář bez nich neobešel. Nejméně zaměstnání mají přede žněmi, koncem června a v červenci. Bývá jim tudíž vítáno, když pro ně v žebřinovém voze přijede zámožný německý sedlák od Židlochovic neb odněkuď od Znojma — říkává

se z Polska nebo z Rakous — a odveze si je na své rané žně. Některé horské vesnice po odjezdu najatých sekáčů a odběraček jsou na několik týdnů skoro prázdné.

Po práci podzimní — mimo mláčen a draní peří — na zimu málo práce zbývá. Zvláště hospodář by se unutil, marně si hledaje zaměstnání, když byl porouchané nášinci polní uvedl do pořádku. Štěstím pro mnohého bývá, že umí nějaké řemeslo. Pouští se do své ševcoviny nebo krejčoviny. Řemeslníků, kteří by byli ve vsích živi jen od řemesla, bys pohledal. Řemeslo bývá vedle obdělávání polí více nebo méně zaměstnáním vedlejším. Samým řemeslem nejvýš ještě kovář nebo kolář by se vyživil.

Rozvoj průmyslu je na stupni nízkém. Nebylo k němu a není dosud nutných podmínek. Západní Morava hříšně je zanedbána v železničství. Od Brna bývala za mého chlapectví jediná krátká trať na Zástavku; a když byly zřízeny koleje do Tišnova, tu Zástavka jako dvě divoce vytřeštěné oči se mi zdávaly, které daleko a daleko k horám zíraly, jakoby nemohly se dost vynadivati na terram incognitam — zemi neznámou. Až si na kraj zabožený vzpomenu páni z vysokých křesel, až opatří krajům horáckým dopravní prostředky, aby konečně vzkřísili průmysl na přelánský z úpadku, tenkrát již bude pozdě: obnovené začátky nevydrží soutěže pevně usazených podniků z krajin šťastnějších a ostatně nebude ani pracovníků. Statistika pohybu obyvatelstva maluje velikánské číslice o ubývání lidu. Synkové venkovští s plátcem odcházejí na učení do Brna a do Vídně, ale

neradí se po letech vracejí, leda na krátkou letní návštěvu. Dcery utíkají od hrubé polní práce na službu a v cizině se provdávají; ani nevdané se nevracejí, leda na čas, než s dítětem jejich hříšné lásky spráteli se ustaný dědeček a babička.

Děti vůbec na Horácku je dost. A lidem nedostačí ani počet dítek vlastních; ne sice z lásky, ale z bídy ujímá se leckde zvyklost bráti si za několik měsíčních zlatek k nemluvnětku vlastnímu kojence z naleznou — Brňata a Vídnata. Až budeme mít četnější továrenské komíny ve Žďáře, Novém Městě, Bystřici, Kunštátě, Tišnově, Ivančicích, Meziříčí, Třebíči, Budějovicích, Jemnici, Dačicích, Telči a až při rozšířenějším kontingentu branců dočkáme se v našich městech posádek, možná že vedle Brňat a Vídnat dočkáme se ještě jiných — atd.

Ty příští doby budou mít také vliv na stravování lidu. Nebude statných, tvrdých, klidných Horáků, kteří by ráno přede dnem kyselou nebo zapraženou polévkou připravovali se na lopotu dne, kteří by se v poli občerstvovali ze studánek čerstvé vody při kusu černého chleba a v poledne se sfilili polévkou, kaší, hrachem, čočkou, knedlíky, pekáči a hrubými buchtami, kteří by si k večeru pochutnali na loupaných bramborech, někdy s troškou mléka nebo sýrem. Budou mívati, a již mívají, ráno, v poledne i večer špatně slazenou kávu a občerstvovati se budou ne snad kořalkou, která je stále dražší, ale líhem, spiritusem, gajstem, jež si rozředí ve vodě. Záhodno vysloviti se o horáckém postu. Přísně ho venkov zachovává, ale není

ani dost málo dobrovolný. Namítne se, že je Horákům snadno se postít, když j jejich kraje tolika rybníky se lesknou a široko daleko jsou proslulé výbornými kapry; leč kapři jsou jen pro „pány“, rodiny horácké jedí ne ryby, ale rybičky, jednou za rok, když se loví rybník a po vybrání ryb dovolí se chlapečům v kalhotách nad kolena vyhrnutých do spodního bláta.

Vyloživ něco o zaměstnání a stravě, pozastavím se krátkým výkladem u kroje. Rukává se „Jak jde kraj, tak se stroj,“ a Horák se tím řídí. Nové časy vyznačují se mezi jiným také uniformováním, jednotným obleku. Móla, věčně nová a mladá, každým rokem zašlapává to, co se jí vidí zastaralé, a na kroje národní, jimiž osobitě se u nás lišil kmen od kmene, zdá se že zanevřela zvláště. Z národních krojů částečně se ještě udržuje slovácký a hanácký. O Horácích dnes pomalu nikdo ani nevěří, že by také byli měli svůj rázovitý kraj. To proto, že jej odložili již aspoň před padesáti lety.

Hospodář nosil koženice-kalhoty z kůže kozlí nebo telecí, většinou černé, někdy i žluté nebo bílé, sahávaly hodně pod kolena, kde se svazovaly řemínkem. Spodek koženic zakrývaly vysoké holínky, jinak shrnovačky, faldovačky. Vesta soukená (černá nebo modrá) zapínala se až ke krku hustou řadou neb i dvěma řadami lesklých bílých knoflíků kovových; i kapsy u vesty zdobeny bývaly knoflíky. Kabát se nosil šosatý, buď tmavomodrý nebo zelený nebo hřebíčkový s širokým, přehnutým límcem. Na předu byly přišity veliké kovové knoflíky v jedné nebo ve

dvou řadách, v zadu se leskly dva. Po pravé straně kabátu vzadu u kapsy prostrážen byl rozpareček s kapsou. Z ní rád vykukoval modrý nebo červený šátek kapesní. Když venkovan za teplejších dnů zimních cestou svlékl psí rukavice, u nichž jediný palec býval proti ostatní ruce osamocován, svazoval je za poutko a sádkával do rozparku tak, že jedna našla místo v kapse, druhá u ní venku se houpala. Mnoho se nosily na způsob nynějších haveloků pláště modré nebo makové, bez rukávů, dlouhé až po lýtka, od krku splývalo 3—5 límečů, z nichž nejspodnější dosahoval až po lokte, každý svrchnější byl o dva až tři prsty kratší, a nejhornější jen tak tak překrýval ramena. Plášť se zapínal u krku sponkou ocelovou, na modro kalenou, se žlutým řetízem. Na hlavě seděla pohodlná čepice vydrovka nebo persiánka s beránkem, řídkěji měkký klobouk. Čepice pěkně slušovala k obličejí hladce oholenému. Staří neradi o vousy se starali, nešlechtěné bývaly jim na překážku, hlavně při jídle; nové pokolení nechává si vousy růsti pod nosem nebo na plno a snáší na ně všecko péči, kterou staří věnovali přihlázení vlasů. Košile šily se doma. Bývaly hrubé, koudelné s pačesnými rukávy, s krátkým límečkem u ruky, jež většinou zavazovali na tkaničku. Límeček u krku byl asi na tři prsty a přehýbal se nepatrně přes šátek, jenž svažoval okolo krku. Šátek byl kus parádní; v oblibě byl „sacký“, nebo „lipský“, nezřídka herbábný, jak se říkalo. Vázal se na „huzel“ nebo na mašličku se stejnými cípky, jež se podkládaly pod vestu nebo visely přes ni.

Ženy oblékaly se do sukení cajkových, barvy modré, zelené a všelijaké jiné; na svátek brávaly sukni hedbávnou. Několik divně květovaných kartounek bylo určeno na cestu do pole; neboť to bývalo a ještě posud je zvykem, že se ženy do pole strojily svátečně a teprve před polní prací svrchní pěkný oblek odkládaly na mez. Za spodničky sloužily v zimě „šerky“, v létě „kanafasky“. Zástěrky nivaly barvu roztočivnou. Ženy vdané nosily kabátky cajkové jako sakně, nebo damaškové (modré, zelené, červené) i hladké hedbávné různých barev podle krajové zvyklosti. Kabátky bývaly od krku hodně vykrojeny: naproti tomu se nosivaly i upjaté „špenzle“ s rukávy baňatými a u pěstí úzké; vzadu u špenzlu byl složený „faldíček“. Později nastaly kacabajky, s vystřiženým živátkem jako u kabátku a s baňatými rukávy jako u špenzlu. Svobodné navlékaly si šněrovačky tmavších barev, buď z hedbávi nebo sametu, vzadu vyšívané. Kolem krku a křížem přes prsa, s cípy založenými pod tkanici od fěrtochu, překládaly se bílé šátky s vyšívanými cípy, někdy hedvábné nebo mušelinové. Ženy odjakživa hodně hleděly na parádu hlavy. Vlasy rozčesávaly si na dvě strany stezkou v prostředku. Nad čelem načechrávaly si dva růžky, vzadu natáčely si cipy v důdek. Přes hlavu přehazoval se u svobodných sacky šátek jen do kostela nebo na odpolední návštěvu v neděli. Starší ženy vázaly si šátek „na věnec“. Veliké oblíbené se těšily čepce; podle zámožnosti opatřovaly se od prostých černých až po stříbrné i zlaté. V některých osadách bylo zvykem nositi čepce bílé, hladké

nebo vyšívané, které byly nad čelem a v předu až po uši samá krajka; vzadu splývala z drahé květované pentle veliká mašle. Čepce tyto byly tvrdo škrobené, že se na ně mohlo bubnovati. Prادلena, která je uměla škrobiti a žehliti, bývala hledaná — na kolik hodin. Babičky choulily se do čepcůků teplých, ávojitě podšitých z damašku nebo z aksamitu. Střevíce ženské bývaly nízké, šněrovací s jazýčkem. Na špičkách a na nártích byly ozdůbky. Mnoho si vážily ženy, zvláště svobodné, botek t. zv. bliněrových. Po domě často se stávaly boty úplně zbytečnými; v létě celý dům choďoval bos, jenom na hospodáře se to neslušelo.

Jak se Horáci nyní nosí, nač bych se rozpovídal? Uvykli na pokažený kroj městský, často tím nevkusnější, čím neumělejší jsou venkovští krejčí, a čím horší gusto má žid, který předkládá venkovánům výběr látek.

Nyni Vás chci zavésti do horácké chalupy na vsi. Výstavnost vesnic není veliká; v polohách vyšších, lesnatých, kde není o stavební dříví nouze, posud ještě převládají stavby dřevěné. Zdi mnoho práce nedaly. Naklady na sebe oloupané klády a mezery mezi nimi vymazány hlinou. Střecha je došková, jen nová část její od vyhoření červená se křídlicí. Ze štítu v průčelí domu vykukují dvě okénka od půdy se zelenými ramci, a mezi nimi do zdi couvá výklenek s obrázkem nebo soškou P. Marie nebo sv. Jana nebo sv. Floriana; tam někde také potácejí se písmena a číslice letopočtu, kdy byl dům vystavěn. Okna na náves bývají ze světlice dvě až tři, malá. Pod okny černá se celé délce zdi půlmetrová pcdrovnávka.

Světlice v domě bývala jediná; stačila pro hospodáře i s četnou rodinou, tam i s čeledí jídal a v zimě s čeledí pracoval. Podlaha čili zem bývala hliněná. Před svátky se pomocila, ostrým keštětem prometla a posypala drobným pískem, který se smetal teprve na Boží hod. Novější dobou kladou se podlahy dřevěné, které se v sobotu umývají a potom posypávají přes noc dřtinami, nebo se na ně nastele slámy, která v neděli ráno se vymetá. Staromodní stropy byly z trámů a desek přes ně kladených. Hospodyně buď strop černila anebo raději barvami červenou a zelenou pro okrasu postříkovala. Vaření připravovala se ve velkých kamnech, za kterými postavena byla pec. Na peci spávaly děti, někdy za zimního odpůldne pokouřil si tam hospodář. V kamnech býval zazděn železný kotlík na ohřívání vody a přikrýval se dřevěnou deštičkou.

Nábytku ve světnici mnoho nebylo. Na první pohled zarážela jediná široká postel, vysoce peřinami vystlaná. Podle zdi stála dlouhá lavice a druhá trochu kratší u kamen. Ta se před jídlem přitahovala ke stolu; židli skoro nebylo. Jídla na stůl se přinášela v široké míse, odkud všichni stolovníci nabírali; nožička dětí do mísy na prostřed stolu měly příliš daleko, a ze lžice s obtížemi nabrané rozlévaly čili céprale cestou k ústům po stole destičku, jejíž pokračování bylo znatelné i na šatech. Na zdi nad stolem visely obrazy svatých. V koutě měl hospodář almárku na spisy a na peníze. Na stěně proti dveřím zavěšena byla ozdobná římsa s toufarovými talíři, hrnky a džbány. U dveří odpočívala

pěkná truhla na šatstvo a jiné tajnosti hospodyně nebo dcer domácích. Na té nebo na lavici u kamen rádi sedávali sousedé návštěvníci. O těch připomínám mimotně, že na besedách čepice nesmekali. Kdyby byl přece některý smekl, hospodáři to nebývalo milé a hned hosti přimlouval: „Déte na hlavu. Snad beste nesmekal.“

Ze „seknice“ přecházelo se do „sekničky“, která mívala malinké okénko do vsi. Tam ukládávala hospodyně vejce, máslo, mouku, koláče. Tam také bývala díže, slaměnky na chléb a maslenice; na svátek uklidily se tam též všední šaty — háby.

Do kuchyně šlo se také ze světnice. Bývala tmavá nebo ji osvětlovalo malé okýnko do dvora. Pod kuchyní byl sklep. Na dvoře postaveny byly chlévy a chlívký, kůlna a v pozadí stodola s mlátem. — Nechci se dále pouštět do popisu, domnívaje se, že co celistvosti obrázku schází, dá se snadno již domyslití z podobnosti venkovských statků z kraje kteréhokoliv.

V chaloupkách venkovských jako všude, tak i na Horácku dlouho zachoval se, ať mluvím s básníkem Pakostou „ten náš dávný život idyllický, jenž Bůh ví kam teď od nás odletěl“. Bez velkého hluku bývalo dost a dost srdečných veselostí, k nimž brávaly se příležitosti nahodilé, nikoli přitažené.

Zuamenitě se bavivali Horáci o posvícení. To k sobě pozval hospodář všecku přízeň z okolních osad. Hospodyně dala si záležeti na tučném obědě; leckde bývalo zvykem, že si sousedé koupili dohromady na maso celou

krávu. Za oběť padla husa a nějaké selátko; a buchet bylo jako na hromádce kamení. Když se rozsvěcovala v oknech večerní světla, z hospody roztrubovali se muzikanti. Na muziku šel kde kdo; brávaly se i děti. Při tanci i za stoly sousedskými nebyvalo nouze o šprýmovné kousky (jux na jux). Někdy k půlnoci, když se hospoda otřásala rejem párků, na jednu někdo vykřikl: „Utikéte, Kuba šel pro chomót“. A do kola jak by střelil, nedorostlí všichni se tlačili ze dveří. Běda tomu, kdo se opozdil. Kuba položil chomout na práh, rozkročil se — mládež podlízala. A každý na skoku dostal výplatu na záda. Za chvíli zahrála hudba nový kousek. Jeden za druhým kradl se zase dovnitř; ale opatrně pokukovali po Kubovi, naježnou slyšeti hlas: „Ochlape, Kuba tancuje!“ A plný proud vrazil do světlice a za okamžik bylo kolo zas plné. Tančilo se až do rána; posledním tancem byla sousedská; do té vyváděli své manželky i starčekové šediví a volným tempem se pokolébali. Z posvícení si pozvaní odváželi výslužky bohatě jako ze svatby.

Každé svátky oslavovaly se nějakou sousedskou zábavou; daleko by vedlo, kdybych se o zajímavých momentech takových, jak na Horácku podle němčiny se říká undrholtd, široce zmiňoval. Ale aspoň o ostatcích dovolím si několik slov. Viděl jsem ve svém rodišti jako chlapec opravdu veselé ostatky. V neděli bylo hlučno, v pondělí ještě hlučněji, ale úterek byl zrovna rozpustilý. U nás doma každá takofka cihla ve stavení zavaněla smažinkami a chutnými věnci. Přišli k nám tři mladí sousedé (— ženatí); jeden z nich se

ř nás objekl do směšného oděvu ženského, druhý za cikána a třetí za žida. Otec můj (tehdy v nejmužnější věku) obstaral plucáček se sladkou kofalkou a chopiv do jedné ruky připravené rahýnko, druhou nabídl ženské maškarě a společnost vycházela z domu. Na sni předešli je muzikanti a průvod z vrat vykročivší obskočila chasa. A za nejbujnější nálady při výskavých zvucích hudby a jásaového zpěvu obcházela maškaráda po městečku. V každém stavení zavdali domácím, vhodně polichotili, napíchali nebo navěšeli na rahýnko věnovaných smažinek, nabrali vajíček a šli dále. Večer v hospodě při tanci se o jídla dělili.

Pěkné bývají na Horácku „svarby“, pokud se na ně ovšem nevtírá móda. Na svatbu zváná se obyčejně poslední neděli odpoledne před svatebním úterým. Pozvání přednášeli dva mládenci nebo mládenec a družba čili řečník. Ráno před zdvávkami uváděli mládenci hosty k ženichovi. Po požehnání v domě otcovském odjížděl ženich, byla-li nevěsta z jiné vsi, s družinou k nevěstě. Tam vykonalo se loučení nevěstino a jelo se do kostela. „Svarebníke“ provázela hudba. Do chrámu vcházeli po dvou, zavěšení: mládenec-nevěsta, ženich-družička, druhý mládenec se svou družičkou, řečník se starou „svarbí“ atd. Zavěšovatí se byla tu zvláštnost, která jinak ve zvyku nebývá. Chodívají-li na př. ve svátek manželé spolu do kostela, žena dohání muže na krok na dva — z uctivosti. Před oltářem první družka kladla ženichovi na hlavu věneček z rozmaryny. Spadl-li z hlavy, nebyl ženich poctivým mláďencem.

Po obřadu měla družka na pilno, aby si zas věneček vzala. Předešel-li jí v tom mládenec, draze si ho o svatebním veselí vyplácela. Když obcházeli svatebčané oltář, nevěsta si vypůjčovala na ofěru od ženicha a ze štědrosti jeho soudila na povolnost v příštích svých přáních. Z kostela po zápisu na faře jelo se na hostinu s překážkami. Staré baby na každém rohu a na zatáčkách „zatahovaly“. Přes opentlený provázek, jež natáhly přes cestu, nesměl nikdo projíti ani projítí, kdo babám nezaplátí na talíř mýta.

Nebudu před vámi rozvíjeti obrázku svatební hostiny a slavnostních řečí i vtípných kousku, aby mne nestihla výtká, že líčení moje je zrovna tak horácké, jako hanácké, české nebo jiné. To zajisté víte, že se sbíralo na kolébku, že mládenec hleděl vyvésti při posluhování hostí nějakou šikovnou nešikovnost, že nevěsta musila „šmatlat a chrumat“, aby jí ženich dlouho od bab koupit nechtěl, a všelicos jiného. Jen ještě to bych chtěl povědět, jak stěhovali ten den po svatbě nevěstu do ženichova domu. Na prvním voze jela nevěsta, družky, rozjařené ženy z obce ženichovy a ženich. Na druhém vezly ženy z nevěstiny obce truhlu a peřiny a zpívaly „Loučení“.

Když přijížděly opentlené koně k ženichovu domu, ženy zpívaly:

Jedeme, jedeme, ale nevíme kam,
votvíré, matičko, votvíré vrata nám.
Co seš, matičko, co pak seš tak smutná,
dýt vaše nevěsta není tak ukrutná:
chleba vám naválí, koláčů napeče,
a ještě vás matičko, do šatů vobleče.

Když přijeli k domu, čekal na ně přistojený žid, máje v pytlí trochu bliněných s řepů, a kupoval peřiny. Když se hodně nasmlouval, přišel ženich, ženám dobře zaplatil a peřiny skoupil.

Ve dveřích podávala panímatka nebo jiná žena nevěstě nenačatý bochník chleba a dřevěný nůž. Nevěsta nůž nabízený odhodila a vytáhla svůj, který pro tuto nástrahu měla přichystaný, chléb rozkrájela na krajíce, do každého vtiskla po dvoougrošáku a podělila chudobné babky, které ji obstarupily. Z toho se soudilo, jak bude nevěsta štědrá. Nevěstu posadili potom k almárce a pustili se do tanečka, který šli po jídle dokončit do hospody.

Neděli na to konal se u nevěstinych rodičů „přátelský oběd“ s bohatými jídly. Byli na něm rodiče ženichovi, družky, mládenci, řečník a stará svarbí, kmetří.

Již vidím, že musím skončit. Rád bych se byl pozdržel ještě u křtin, byl bych vás provedl na hřbitov s vesnickým pohřbem, byl bych se s vámi pozastavil u lidového léčení. Ale když nic jiného, o povšechném stavu vzdělání na Horácku ještě promluvíti musím. V horách se na vzdělání dbá. Děti chodí rády do školy a rády i dobře se učívají. Nebyti jich tolik potřebí při domácí a zvláště při polní práci, co pláče by často dětem ušetřeno bylo chtějícím přes zákaz do školy. Mládež škole odrostlá ráda se vzdělává čtením z knihovny knězovy nebo učitelovy. Lidí neznajících čísti a psátí nenajde se veliké procento. Novinářská politika a plané spolkaření jen násilně se mezi lidě dere. Poctivost a mravnost má dosud kořeny

velice pevné a zakládává si na tom otec, když zestarav, může svým dětem říci: O náš dům nezavadiť posel od soudu, kraj světa nesmí o vašem otci nikdo říci křivého slova. Lid je zbožný, ale nikoli pobožnostkářský. Komu možno při skrovných poměrech majetkových, poprává dětem i vyššího vzdělání. Nejvíce se studuje na učitelství a na kněžství. Střední školy byly nejpříhodnější do nedávna v Brně a v Telči. Nyní je do škol blíže. Má gymnasium Třebíč, reálky Velké Meziříčí a Nové Město, a zřízeno i několik škol měštanských a hospodářských.

Velectěné shromáždění! Naduživ nadobyté Vaší trpělivosti, poznávám na konec své přednášky, že nebylo snad potřeba, abych byl ledaco se zbytečnou rozvlácností vypravil, a že mnoho jsem ještě neřekl, naž jste snad čekali. Omluvu nalézám jedině v tom, že nejsem znalec všech krajů a kmenů moravských, abych mohl vědět, že to a ono je společno všem Moravanům, a zase leccos je výhradně horáckým, čeho jsem pomínil jakoby všeobecně moravského. A s tou omluvou, prosím, abyste laskavě počítali při posuzování mých dnešních slov.

V.

Hanáci, jací bývali.

(Přednesl redaktor Jan Spáčil.)

„Fuimus Troes, fuit Ilium et ingens
gloria Teucrorum.“
(Vergilius, Aeneis II. 325.)

Se zvukem těchto slov v nitru svém usedám, vysoce vážená společnosti ku dnešnímu svému výkladu. Líčiti budu způsob života lidu hanáckého, z něhož též pocházím, v nejvšeobecnějších jevech jeho, jak býval až do nedávna a jak se již nevrátí více. Jak se náš lid odíval a jak bydlil, jak pracoval a jak se modlil, jak dumal a jak se veselil, to dělo se vše po dlouhé věky ve skladbě a slohu vyvinuvších se z té rozmyslné povahy a zámožnosti hanácké. V našich dobách již vymizely přívlastky tyto, vše vyrovnávající a uniformující účinek osvěty, vzdělání, civilisace a choulstivění jeví se i na kmenu hanáckém v úplném vymizení starobylých a samerostlých přívlastků těch. Ale jak ony mizejí, tak vymykají se ze svých vazeb a svazů staré dobré mravy, podmiňovavší dříve hloubku povahy lidu, a tento spěje v processu svém k světoobčanství stále vpřed. Mravní obsah života lidu ztenčuje se tím současně, jak nad tím v bolestném pohnutí hořekují mužové, v nichž, jako v jemně sestroyených exponentech duše lidové chvěla se tato všecka v nejjemnějších svých tanutích a

hnutích. Školní rada František Bartoš,*) v němž vidím nejsytější a nejjemnější vtělení duše českého lidu na Moravě, a nehude škodit, řeknu-li, že i v Čechách, jako již hlasem volajícího na poušti uvolňuje bolesti své nad tím v předmluvě své k drahocenné své „Národní čtance,“ vydané r. 1900 jako kniha pro členy „Dědictví Cyrillomethodějského“ v Brně a opakuje to po třech letech v předmluvě k lidovým písním, vydaným Lvem Janáčkem. Řediteli kyjovského gymnasia Josefu Klvánovi, přednímu znalci krojů lidu českého na Moravě i ve Slezsku, krváci v dotyčném pojednání ve „Sborníku národopisném“, k němuž se vrátím, zrovna srdce. A s ním všem nám

*) „Moravská Orlice“ přinesla právě v den před přednáškou mou, v č. 118 z neděle dne 24. května ve feuilletonu duchaplnou analysu činnosti Bartošovy v recenzi jeho a Janáčkovy „Sbírký moravských písní lidových“ dvou svazků, vydaných „Českou Akademií pro vědy, slovesnost a umění.“ Já nejzhuštěnější passus ze studie zmíněné předeepsané značkou — ý na místě tomto v přednášce své uvedl a podávám jej i tuto: „Bartoše obyčejně nazývají folkloristou a jazykovým esthetem. Ale to je málo. V úsudku svém ukvapují se hlavně proto, že se obyčejně zjevuje s puristickou metlou. A ne-li, tož jako folkloristicko-professorský sběratel lidového umění. A tou je zatím i esthetik našeho lidového umění. Ne esthetik professor, ale esthet umělecky rozcítěný, slovensky zrozený člo věk, zrozený zrovna v tvůrčím srdci našeho lidu. Sám ovšem umělec výkonný není, ale je umělec svou povahou, svým ruskinovským chtěním. Ví, co chce a také ví, že neřádá jen osobní svou choutkou! Práce jeho je veliké volání po umění. Toho neuznávají snad jen modernisté, ukvapeně umínění. Nám je člověkem prorockým. Mužné, neustupné a s klidem velkého pracovníka přichází do našeho jazykového a uměleckého vývoje jakoby na zavolancu. Tu máte knihu! Tak žije, tak nazírá na svět a tak básní náš lid.“

starším, kteří jsme ovzduší té doby ještě zastali, ač již jen na krátko, a zvláště nám, kteříž duši lidu se stanoviska uměleckého pronikáme. Stesk téhož smyslu pronáší také p. Jan Svoboda, nyní učitel tlesocviku na české reálce v Prostějově, ve studii své o „Kroji Hanáků Blafáků“ S Fohm, Vy krásné, bohaté květy nanácké bytosí, které jste se dožily nejbláživějšího uměleckého vtělení v duši syna královské hlavy národa českého Josefa Mánesa, z nichž jeho „Líbánky“ vzbuditi musí v srdci hanáckém pocit rozkoše nebeské!

A zůstaňte nám, Vy svaté, zkroušené modlitby, prýštivši se z nitra tímto ovzduším určeného, zůstaníž nám zbožnost jeho pro všechny časy budoucí, „aby nezpýchal ve štěstí a nezmalomyslněl v protivěnství.“

Zeměpisná a topografická definice.

Haná, rovina moravská v širším slova smyslu, prostírající se od Bludova na severu až k Napajedlům na jihu v délce 90 km a v šířce 7—15 km. V užším slova smyslu jest to rovina, rozkládající se mezi Vyškovem, Prostějovem, Litovlí, Sternberkem, Lipníkem, Holešovem, Napajedly a Zdounkami. Sílje tak ale říčky Hané.

Haná vzniká v malém rybníku u Drahan ve výši 607 m; teče úzkým údolím ve vysočině dranauské vyrytým a zalesněným spádem 2:1 m na 100 m ve směru jižním a jihovýchodním kolem Dědic, otáčí se u Vyškova, kde přijala Malou Hanou a potok Rostěnský, jako řeka na severovýchod; od Ivanovic údolí její se rozširuje a po přijetí Otaslavky, kde mění

směr na východ, jest údolí vroubené malými pahorky, již přes 1 km široké. Po toku 52 km vlévá se Haná pod Kojetínem do Moravy; přímá vzdálenost jest 33:55 km, úvodí 78 km², spád při vtoku 0:08 m. R. 1816 a 1893—4 byl tok její upraven

Od Napajedel až po Litovel od Vyskova až po Lipník usazení jsou v kraji tomto Hanáci. Území toto ohraničeno a místy i prostoupeno Mařovými čili Chřiběcími horami a Moravskými Karpaty, na severovýchodě a na severu Jeseníkem, na sev. záp. vysočinou dráhuskou. Četné přítoky Moravy (Haná, Bečva, Rusava a j.), jež vyvěrají z těchto hor, prolétají se územím hanáckým, zvlažujíce kyprou jeho půdu.

Skizka povahopisná.

Uprostřed Moravy prostírá se úrodná krajina, pod jménem žirné Hané, obývaná kmenem Hanáků — kmenem na slovo vzatým pro veselost myslí při vážné povaze, pro zvláštní svérázný vtíp a neliboucnou zbožnost. Jest to lid rozšafný, jenž nerad se v úsudku nebo v jednání anáhlí, což mu někdy nesprávně vykládá se za váhavost i v práci, kterou naopak koná pravidelně, velmi důkladně a s houževnatou vytrvalostí.

Úrodná půda v kraji hanáckém, vytrvalá pilnost a neobyčejná skromnost v požadavcích všedního života Hanáků, jež ostatně všechny kmény slovanské zvláště vyznačuje, způsobily, že záhy onen kmen stal se zámožným.

Toto bchátství dalo Hané ve všech životech způsobech nádherný ráz, neboť Hanák jinak doma skromný rád se pyšnil a na venek uka-

zoval světu svou zámožnost, což hanácké pořekadlo: „Me sme me — a ve ste ve“ věrně označuje. To zavinilo také, že lid hanácký od r. 1848 počal se odnárodňovati. Ve spanštilosti vyhledávané zdokonalení, odkládal šmahem netoliko malebný kraj, nýbrž také ostatní příznaky své původní hanácké osobivosti, jsa v tom podporován naší intelligencí, která promeškala z roboty a vrchnostenského otroctví vyvolněnému venkovu na domácích základech vykazovati cestu k pokroku, k pravému vzdělání a osvětě. (Z díla: „Národopisná výstava československá“ str. 274. z oddělení: „Krajinské výstavy Moravy, Slezska a uherského Slovenska.“ Napsal J. Moravský.)

Lidová píseň.

Úrodnou půdou, z níž vzrůstal a svou životnou mízu bral bujarý strom ušlechtilé, samorostlé kultury slovanské, byla jediné nejspodnější vrstva našeho národa, náš vesnický lid.

Selský lid moravský dělil se od časů nezapomínaných v několikero různých kmenův a v tomto svém kmenovém rozdělení žil a trval do nedávna.

Málo asi bude krajin v Evropě, kde by se na prostore poměrně tak nepatrné naskytalo tolik rozmanitých tvarů duchovního života lidového, jako na krásné Moravě. Kdo v letech padesátých a ještě na počátku let šedesátých zavítal v některý letní nebo jesenní svátek Mariánský na některé poutní místo moravské: na Hostýn, na Sv. Kopeček, do Křtin, na Vranov, do Frýdku a jiné nestačil se napatřiti těch rozmanitých svěčných

crojů národních a naposlouchati hovoru vedeneho jedním sice a týmž jazykem českým, ale hlaholícím v každém skoro proceství jiným nářečím nebo podřečím a přece každému Moravanu zcela povědomým a dobře srozumitelným.

Bývala tu proceství z Hané, ze Slovák, z Valach; bývali tu někohkeři Hornáci a Doláci, i Laši, nebo-li, jak jim jiní říkají, Valaši od slezských hranic. Avšak na těchto hlavních rozdílech nebylo dosti: jinak se nosili, jinak samohlásky v nářečí svém modulovali Hanáci ze Zámoraví (na levém břehu Moravy), jinak jejich soukmenovci od Kojetína a jinak zase „ti praví“ od Prostějova.

Líšilit se nemálo od sebe hlavní kmenové moravští svým duchem národním nebo-li vlastně kmenovým, z něhož vyrůstaly všecky ty rozmanité a různé projevy života duchovního. Nejpodstatněji v té příčině různil se Slovák od Hanáka; k onomu pak se družil Valach a Dolák, k tomu Horák a Podhorák. Moravský Čech souvisel se svým bratrem v království, Lach pojil ku svému základnímu rázu moravskému nejeden rys národní povahy polské. Než podívejme se — vyzývá nás slovný náš národopisec — hezky z blízka na našeho Hanáka i Slováka.

Hanáček jest postavy statečné, zavalité; tvář i ostatní tělo zaokrouhluje se mu do plna, pleť jest barvy bílé, vlasy většinou ruse; z očí září spokojenost a dobromyslnost. V práci je sice vytrvalý, ale neukvapí se zbytečně. Vrozená mu pohodlnost vynalezla si nejen prostranné červenice (baně), volně spjaté „róbikem“ (kolíkem), nýbrž vytvořila

si též pohodlné nářečí, jehožto široké hlásky ó (= u), ó (= ú, ou) é (= y, i) é (= ý, í) bez námahy plynou z úst jednou otevřených. Hanáček jest letory sanguinickoflegmatick.

Hanáček pozírá na svět a posuzuje věci s klídnou rozvahou a praktickým rozumem, bez ukvapenosti; Slovák jedná pod návalem citů nebo rozbouřených vášní, nerozvažuje dlouho a se všech stran, jaký následek by ten onen skutek míti mohl. Charakteristický jest v té příčině způsob, jakým Hanáček a Slovák dávají průchod své žárlivosti. Píseň rozvážlivého žárlivce Hanáka zní:

„Dy bych se já Boha nebál,
ještě bych se podíval,
kdo by mně s mým milým seděl
nebo mně ju objímal.
Nabil bych sobě pár pistolí
střelil bych synkovi pod nohy.

(Sušil 254).

Náš Slovák se sice také Boha bojí, ale jakmile se v něm vznítí prudký cit žárlivosti, zapomíná na všecko ostatní a pohroží svému soku bez podmínek:

„Kamaráde bratře, nechod k méj galance,
věru ta ponesú v krvavéj košulce.“

Zjistiv ještě, že „touž nechročeností, touž vznětlivostí citu a prudkostí vášní vyniká i dívka slovenská, jakož svědčí nejeden projev žárlivosti a nejedna ballada,“ uvádí Bartoš na vyznačení různosti povah i v tělesném projevu toto: „Slovenské „koulané“ nebo „vrtěné“ jakživ by žádný Hanáček byl nezatančil a jeho „do skoku“ by se zrovna zhroutil.“

Na Hané oblíbeným tancem byla „cófava“, k níž se zpívaly většinou písně svaté, jako:

„Matičko kopecká
ó jak se te hezká,
Tatičko nebeské,
Te se taky hezké.
Milostivá nám bcd,
puďeme tam na pót,
na tvó svató horo,
k andělskymo dvoro.
Pros za nás Hanáke,
zlášče za mně take,
kopecká matičko,
zavírám pěsničko.“

Nebo známá „Proč Maria, proč si tak nařikáš“ a j. Při „cófavé“ se Hanák příliš neupachtil. Vykročil pravou nohou v pravo, za ní podsunul levou, zdvihl se na prsty, nastoupil pak celou nohou, potom týmž způsobem levou nohou v před a pak vždy po těchto dvou krocích krok na zad. Nastala-li v písni po verši delší přestávka, jako na př. v písni „Proč Maria“, postál zatím na místě a „třepal baňama“.

Nemálo významný je též poměr obou kmenů ku přírodě. Naše Haná je krajina požehnaná, ale jednotvárná do únavy. Daleko široko sama čirá rovina, nikde lesův a hájů, leč semotam u potoka nebo močidla několik okleštěných vrb. Hanák se nedostane do lesa, leda když si tam zajede nakoupit dříví. („Na provázke“). Ani ovocného stromu není velkým milovníkem. Slovák má většinou na blízku své milé „černé“ hory, krajina prostoupena jest oblíbenými háječky; na výslunných stránkách roste vinná réva, nebo strom

ovocný, „v čirém poli hruška stojí, vrch se jí zeleňá“. Před každým domkem je zahrádečka, v níž slovenská dívka pěstuje své oblíbené květi, kdežto dívka hanácká větší zálibu má ve květinách „krámských“ (dělaných). Hanaku vrána, havran, siraka, špaček jsou všecko jedním druhem ptactva; jsou to „kaváci“ („kavoni“ Pozn. pis.); Slovák rozeznává odrůdy ptací zevrubněji nežli vědecká ornithologie; pozná ptáka po jednotlivém šveholu a málo bývalo chatek slovenských, v nichž by si nechovali nějakého zpěváčka.

Hanák tedy už svou letorou a stálou náladou jest více humorista; Slovák je básníkem. A vskutku, z vlastní Hané, t. j. krajiny mezi městy Vyškovem, Prostějovem, Olomoucem, Přerovem, Holešovem, Napajedly sotva 40 písní najdeme ve sbírce Sušilově. Nejvíce písní vybásnil nám kmen slovenský, pak Valaši, Doláci, Laši a poloviční Hanáci na Brněnsku a Slavkovsku. Proti této nezpěvnosti kmene hanáckého poukazuje Bartoš ve stati své o tancích na hojnost těchto u nich, an praví:

„Počet a rozmanitost původních tanců domácích nejsou všude stejny, ba jsou takměř v opačném poměru k počtu a rozmanitosti národních písní. Nejzpěvnější Slováci a Valaši mají jich nejméně, nejvíce Hanáci, potom Laši.

Nezpěvnost tato vyznačena jest ostatně také statisticky. Na naší národopisné výstavě r. 1895 v Praze byly v oddělení „Lidová píseň, hudba, tanec“ dvě mapy, znázorňující „Topografi národní písně moravské“ vypracované p. Antonínem Novotným, řídícím učitelem

ve Velkých Pavlovicích. Znázorňují mapy tyto statistickou topografií písní až do let osmdesátých na Moravě nasbíraných a tištěných: první ukazuje, kolik z kterého kraje vytěžil Sušil, druhá pak, co nasbírali Bartoš, Peck a Koželuha. (Na počátku let 1820 uvážal se František Sušil z podnětu daného Čelakovským v úkol sběratelský s horlivostí takovou, že již r. 1835 a 1840 předložiti mohl ukázky výsledků svých obsahující dohromady málem šest set písní s téměř třemi sty nápěvy). Za let netoliko že přibývalo Sušilovi mnoho nového materiálu, nýbrž s příkladnou péčí podroboval i starší sbírky svoje nové kritické kontrole osobní a r. 1860 uveřejnil své Moravské národní písně, které se Erbenovu vydání z let 1862 a 1864 počtem textů skoro vyrovnaly, předce je však co do množství nápěvů. Avšak i po Sušilovi sbíráno a uveřejňováno na Moravě mnohem vydatněji než v Čechách. R. 1882 vydal Fr. Bartoš přes čtyři sta „Nových národních písní moravských“ a již po čtyřech letech následovala téhož sbírka nová: „Národní písně moravské v nově nasbírané“ vydaná — jako předcházející — Maticí Moravskou a obsahující přes tisíc písní. Mezi tím pak r. 1884 vyšly Eduarda Pecka „Valašské národní písně“ s pět třetím stem čísel. Z obou map plyne souhlasně, že nejvíc písní sebráno mezi moravskými Slováky a Valachy, pak na Brněnsku. Autor těchto map uvádí sbírku Sušilovu s více než 1300, sbírky pozdější pak s téměř 1800 písní. O sbírkách docházejících tomuto oddělení národopisné vý-

stavy z Moravy napsal slovnitý náš hudební aesthetik prof. Otakar Hostinský v díle „Národopisná výstava československá v Praze r. 1895“ v oddílu: „Lidová píseň, hudba, tanec.“ z něhož jsem právě i vyličení o zmíněných dvou mapách přijal, toto:

„Jestliže sbírky české docházely téměř ze všech krajů království, z Moravy vynikla valně největším počtem písní především střední její část. Nejčetnější sbírka písní (se 171 nápěvy) přišla z Heršpice u Slavkova od p. Jana Rousa, k té pak družila se jiná z Brněnska, pořizená p. Františkou u Kyselkovo u v Ořechově. Tento poslední příspěvek, obsahující přes sto písní s nápěvy, i tím byl zajímavý, že provázely jej podobizny obou starých šelců zpěvaček, Marg'ty Pavlíkové z Ořechova a Růžičkové z Bohonic, jejichž paměti zachovány jsou nám všechny tyto zpěvy nikde dosud neuveřejněné. K tomu pak přičísti sluší přes dvě stě nápěvů tanečních, na nichž mají podíl všechny kmeny moravské, jakož ovšem i to, co psaného neb tištěného vyskytovalo se v odděleních krajinských.“ (Z „Několik slov o lidové písní moravské.“ Napsal Frant. Bartoš.)

Nářečí.

Hanácké nářečí (užší) dělí Šembera na Hanáky vlastní od Vyškova ku Kojetínu (totiž na potočí Hané usedlé), Blatany či Blatáky po řece Blatě a Valové, Moravjáky od Vérovan k Citovu, Záběčváky po levém břehu dolní Bečvy, Zámoravjáky na Halínsku a Podhoráky do Bystřice k Holešovu. Bartoš uvádí k tomu

Baňáky na Kroměřížsku a Holešovsku a Čuháky, obyvatele, jež za *ó* vyslovují *ú*. Ostatně dělí celé to nářečí a rozlišuje je dle okresních měst: I. Holešov, Kroměříž, Přerov, Záhoví, v němž je různorodí: a) holešovské, žeránovské a bystrické; b) přerovské; c) kroměřížské; — II. Přerov, Kojetín s různ. kojetickým; III. Olomouc, Šternberk, Prostějov, Vyskov s různ. a) olomouckoprostějovským; b) bystrickošternberským; c) týneckonezamslickým; d) vyškovským; — IV. Drahaný; — V. Letovice; — VI. Litovel, Konice, Jevíčko; — VII. Zábřeh; — VIII. Slavkov, Bučovice, Ždánice; — IX. Blansko, Brno, Židlochovice, Klobouky, Rousínov; — X. Tišňov; — XI. Ivančice, Krumlov, Znojmo, Meziříčí, Třebíč, Mor. Budějovice; — XII. Kunštát. Již pouhé toto vyčíslení značí pestrost nářečí tohoto a ukazuje, že posud kraje ty obecnou vzdělaností neztratily zvláštnosti mluvy a že odedávna v tom lišily se od západního nářečí.

Nářečí hanácké liší se od všech ostatních hlavně tím, že samohlásky moutí či lomí tak, že jich zvuky nejsou dle těchže zvuků jiných nářečí. Jest to hlavně *á* mezi *á* *é*: pátek; *é* mezi *e* - *i*: věčelé; v němž převahu má *e*; *è*, v němž převahu má *i*, *y*: ièlè; *è* je zlomení hláholu *a* v *e* „iòlè“; podobně *i* *y* a *i* zbavují se zvuku *e*; jako *e* a *i* spolu se moutí, tak zase *o* a *u* na př. *ò* ve slově olovo, zní zbarveno zvukem *u*, *ò*lovò je pak zvýšeno zvukem, kdežto *tò*lò značí náhlý zlom *z* a na *o*, konečně *vù*lùvu značí, že živel *o* je téměř pohlcen v *u*. Vedle těchže samohlásek dlouhých jsou i řídké polohlásky. Napodobiti správně tuto výslovnost Nehanákovi není

možno. Kromě toho panuje taková směsice v tomto přezvukování, že nutno stanoviti jednotlivá podřečí i dle jiných známek a i tu vždy těžko vésti znatelnou hranici. Náš slovník dialektolog František Bartoš stanovil, jak jsem již uvedl, 12 takových jazykových okresů, jichž rozdílu se tuto dotknouti pro obmezenost místa není možno. Za to možno o nich výborně se poučiti v Bartošově „Dialektologii moravské“ II. díl, která jest nejnovějším spisem toho druhu v naší literatuře. Všem společna je větší menší míra nepřehlasovaného *a*, názvučného *h* a *v* a odchylná kvantita slabik. *l* a *l* všem společno, ač v různém zabarvení, kdežto měkkých retnic není, nýbrž jen dvojzvuk *bj*, *pj*, *mj* atd. Z tvarů zvlášť význačny jsou: volámy, stýsijó, užívání přechodníka praes. (adv.) a *j*.

Nářečí na Moravě vůbec rozděluje Bartoš na: slovenské, lašské, hanácké a české. Nářečí hanácké šíří se v největší části střední Moravy, jím mluví vlastní Moravané, či ono je kmenovců charakteristikou pro moravského Čecha. Na jihu ohraničeno Němci, na západě Čechy, pak ostrovem svitavským, jež dělí mocným klínem od Němců severních a úzkým pruhem stýká se s podřečím orlickým. Na sv. ohraničeno Němci až k Podhoří, obloučí se přes Lipník, Bystřici a Holešov ku Kroměříži a dále směrem jz. přes Zdounky, Koryčany, Klobouky k území německému. Od Podhoří až ku Kloboukům stýká se s nářečím slovenským.

Bude snad nejlépe podati význačné ukázky, na nichž projeví se nejlépe různost mluvy krajevé.

VI. Z P ř á s l a v i c u O l o m o u c e. Běl jednô jeden člověk toze chodobné na sfětě. Narodil se mo chlapeček, ale nihdo nechtěl mo jít za kmotra, že bel toze chodobné. Otec si povídá: „Milé Bože, tak so chodobné, že mně nihdo nechce poslôžet v té věce; vezmo si chlapeca, puďo, a keho potkám, teho naptám za kmotra, a nepotkámle žádnýho, kostelnik mně přece snad poslôží“. Šil a potkal smrt, ale nevěděl, co to je za osobo; bela pěkná ženská, jako iná ženská. Ptal (žádal) jo za kmotrěčko. Ona se nevemlôvala a hned ho převítala kmocháčkem, vzala chlapeca na roke a nesla ho do kostela. Chasnička pokrtila, jak se patří. (Bartoš, Dialektol. II 84).

Jak značně jasnější výslovnost je u Hanáků přerovských, osvětluje nám tato ukázka:

II. Z L o v ě š i c u P ř e r o v a. Za onoho času, dyž Pán Ježíš chodil ze svatém Petrem po širokým světě, přihodilo se im na cestě ledaco. Kdysi přišli na noc do dědiny, hde jim dlóho nihdo nechtěl dat nocleha, až se přece našil sedlák, co jim dâl nocleh. Poručil pachotkovi, aby jim ustlil v přistodědku na slámě, aeště než odešli spať, dâl jim dobró večeru. Petrovi, keré se zlobil, že jim nihdo nechtěl dat nocleha, velice se to lébilo a v jedném kusi ho chválil (Bartoš. Dial. II. 34).

Ta projevuje se patrně směr východní k nářečí slovenskému, kdežto obrátíme-li se směrem ke středu, poznáme opak toho, na př.

III. Z K r á s e n s k a. Běl jednô jeden mladé, svobodné sedlák. Rodiči mo nomfele a von vod té dobe neměl ho sebe ve statko hani človička, měl jenom velkýho čerayho kocóra. Sedlák ten bel toze pracovitě a pře-

čenlevé; ráno každé deň si všecko sám poklodil, a dež drozi sedláci si jele do pola, jel jož také. Him (jim) belo divny, kdo mo to všecko popravuje a dělá, ale dež se ho na to zeptale, říkával, že mo všecko hodělá kocór. (Bartoš: Dial. II. 102). Jdeme-li odtud na sever na Zábřežsko, objeví se nám dva vždy jasnější odpory: přílišné protahování jedněch slabik a jiných takové ukracování, že samohlásky vyzní na polo, neb jich zdánlivě sotva potřebujeme; také mnohé souhlásky slyšeti velmi zoztra. Zjev, který jinde jen výminkou se postihne.

IV. Z C h r o m ě e. Bele dvě bratři jeden tuze bohaté, druhé tuze chudé. Jednô hlídál chudé svymu bohatymu bratru snopy na polu a dyž tak seděl pod mandelem, uhlídál bílô ženu jak zbirala kláske, co vostale na záhonech, a zastrkávala do mandela. Dež pak až k němo přešla, chetl jo za roko a ptal se jí, co je zač a co to dělá? Sa tyvho bratra ščesti a zbirám ztraceny kláske, aby měl vic pšenice. — „A prosím tě, hde pak je my ščesti?“ ptal se chudé. — „Na véchodě, řekla žena a ztratila se. (Bartoš. Dial. II. 143)

Přejdeme-li odtud zase na jih na Slavkovsko, v pohraničí slovenštiny, vidíme zase značnou zněnu i moučené hlásky vyznivají zřetelněji a jasněji, na příklad:

V. Z K l o b o u ě k. Řekl, že nemá žádnýho knížectví, proto přé, že je némładší syn oců, ale že si može to chvilu aji névčeti knížectví kópit. Bezvšeckých překážek jich staré kniže požehnal a lířka za svyho spoluvládca ustanovil. Brzo se slavila svajba, a lířka byl jak v nebi! Lídi ho měli rádi; nebo byl dobré

a žádnému bez příčiny neublížil. Za několik let potom staré král umřel a Iřík byl sám panujícím knížetem. (Bartoš Dial. II. 152.)

Podobný zjev shledáváme také na západ, blíže-li se k Čechám, ač výslovnost značně je jiná, zvl. měkké i po způsobu českém na konci a někdy i uprostřed mizí na příklad:

VI. Z Rudikova u Třebíče. „Vidiš, pane, to só serote', nemaji matke ani votce, jen votce nebeskyho.“ A dež k město přicházel, anděl se zastavil: „N'ěkom di jož, pane, sám dom, já jož s tebo bet nemužo, nebo tři roke minule co ti s'ožim, a n'ěkom se mosim vrátět k votco nebeskymo. Dofá v Pána Boha a pomesi' dobrém na te serotke, aby s' (si) e Pánbu jedró na tebe dobrém zpomjel.“ Dež to pověděl, zmizel. (Bartoš, Dial. 223). Mostem k nářečí slovenskému, ač úzkým, jest p o d ř e č í m a l e n o v s k é, jsouc velmi shodno se zlínskému sousední, lišíc se hlavně přehláskou, na př.: tele, telete, vtelej, nejlejši, síhnut, dýšě, krýv, dále pšu (píši) a vizu a ř.: kříž. (Z díla: „Národopisná výstava československá“: Josef Vavřínek Dušek, ref. odboru pro „Lidovou píseň, hudbu a tanec.“

Tradice Hanáků z okolí prostějovského vytvořila se v nauku, že kolem Prostějova mluví se čtyřmi podřečmi: určickým, drahanenským, dubanským a kralickým. Prostějov jeví se tedy ohniskem nejsložitějšího styku hanáckých podřečí, ana jiná města hanácká leží v jazykovém ovzduší jednoho rázu. První tři podřečí jsou až na nepatrné rozdíly stejná — mají společno přehlasování samohlásek „ze široka.“ Kralická řeč však již jeví vliv vý-

chodní „čuhácký“ a poslouchá se proto velice zajímavě. Ukázky čtyř těchto podřečí prostějovských vystaveny byly poprvé na národopisné výstavce v Prostějově od 25. června do 10. července r. 1893 a chovány jsou nyní v muzeu města Prostějova v zámku.

Varianta „Králečká“ tedy zní:

„O jedněch dveřích, bělo to o Veselůžkových, žebrák o něco prosel. Nedale mo. Tož ten milé žebrák povídal: „Dež ste nedale, teda si nechte. Šak ve kdyse, až bude zle, budete inači!“ A strýcovi Veselůžkovi jož bělo zle. Nesle si jednú z města nějakú štvrtičko, a protože bele prdca, s kmochátkem Smotným šuralo se po selnice, opackovale o tihlo a zlomilo si noho. Od tý dobe nosijú na maličko šček a sú včel inači. Včera zas k nim ten žebrák přešil, tu ščúřele se na něho, spúzele v trúbě, octile ho jak se patří a zavědle ho ešte k Lúbalom, Strúhalom, Cúfalom a i k Spurným, Keselým a Veselým. Tam jenom bělo doma Anča, chodera, nemúže jož nic klůdnějšího dělat a prdelkoje jenom po stavení. Povidá: „Vitám vás, stréčko, nebele ste o nás jak v trnke rok a to jenom abe debe.“ Dež to řekla, vetělúpil se tam Francek Chetiľu, okúňil a mosa taky přecmrdnút, zpomněl stréčkovi na tihlo. Strýček na to se zvitřele, búchle dveřma a bělo — po ftákách.“

Hanácký grunt.

Paňi Vlasta Havelková, dcera slovutného našeho archaeologa dra. Wankla, vdova po professoru panu Havelkovi, rodáku loštickém, nadšeném pěstiteli vlastivědy moravské, vypsěla v tomto ovzduší otcově i man-

Želově na repraesentantku národopisu první jakosti. Proto se výbor národopisné výstavy pro oddělení „Byt lidu vesnického“ obrátil, vyceniv znalecky skvělou školu její v tomto oboru, na tuto paní, aby podala popis gruntu hanáckého. Mistrnou tuto práci, předělel v oddílu „Byt lidu vesnického“ v díle „Národopisná výstava českoslovanská v Praze r. 1895“ všechny příspěvky toho druhu, podávám tuto v plném znění.

„Za dávných dob, když ještě ve střední Moravě mohutné lesy se rozkládaly, a dostatečné dřeva bylo na blízku, i na Hané stavěny budovy po většině ze dřeva.

Staré stavby selské na Hané, t. zv. grunty, stavěny jsou nyní z nepálených cihel „vepřovic“, vrchní část pak sestává z roubených trámů, jež mazanicí pokryty a vápnem obličeny bývají. Aby omítka nepadala, naráženo do dřevěných zdí množství klínů ze tvrdého dřeva, tyto pak omazovány jsou blatem, slámou smíšeným (námaz). Když pak tento námaz uschne, omítnou se zdi znovu jemnějším blatem, plevami smíšeným, jež se čistě vyhladí a pak, když vše pořádně vyschlo, olíčí vápnem.

Na Národopisné výstavě českoslovanské po levé straně návsi, po boku horáckého a opavského statku vystaven jest hanácký grunt dle vzoru starého gruntu v Cholině u Litovic architektem panem Makovcem z Prahy a stavitelem panem Chradimským z Olomouce. Uprostřed průčelí gruntu, obráceného k návsi, vyčnívá výstupek, zvaný „žudr“, který v letě za deštivého počasí poskytuje rodině příjemné útočiště k besedování.

Do žudru vchází se úzkým vchodem bez dveří, po jehož stranách a bočních zdech jsou polokruhové otvory ku propouštění vzduchu a světla. Vnitřek žudru tvoří čtverhran; bývá však někdy podlouhlý a opatřen jest po délce stěn pod oblouky zděnými sedátky. Zem jest udupána a vymazána hlínou.

Žudr a pravá část gruntu vystavěna jest tu na jedno patro. Nahoře jest komora, opatřená maličkými okénky, mezi nimiž uprostřed nad vchodem žudrovým nalézá se výklenek s obrázkem svěřice. Tato komora slouží k uschování obilí. Dveřmi, opatřenými klučkou (klika), vchází se ze žudru do prostranné síně bez oken, odkudž se vychází přesíňkem úzkými dveřmi, které bývají pravidelně po celý den otevřené, na dvůr. Aby se dotěravá drábež do vnitř síně nedostala, umístěny jsou mezi dveřmi síně malá nízká vrátka, která proti drábeži opatřena jsou po šířce válcem z latěk, libovolně se otáčejících. Když se totiž mlásná kura hledí dostat do síně a vyletí na válec, tento se pokaždé následkem tíže její otočí a kura sletí nazpět.

V síni na levo vchází se do jizby třemi okny opatřené a zařízené po většině tak, jako bývá zvykem u ostatních kmenů českoslovanských. Zem jest tu udupána z hlíny a čistě žlutici vymazána. V sobotu vysypávaly děvčata nebo hospodyně zem jemným, bílým nebo žlutým pískem.

Trámová podlaha (strop) jest temně hnědé barvy, které se dociluje natřením stropu dobytčí krví.

Mezi okny pěstují hanácké hospodyňky v pernicích (květník) rozličné voničky, ze-

jména: muškát, bazalku, balzaminu, rozmarin, rezedu a mofskou cibuli, osvědčený to domácí lék proti všelikým nemocem, a jiné.

V koutě u zdi naproti oknům stojí hnědá kachlová kamna a za ní chlebová pec, jež se vytápí z kuchyně. Na pec, kdež obyčejně spávala rodina, leze se po schůdku (člupek). Kolem pece jest lávka a nad ní umístěno jest bidlo, sloužící na zavěšování vlhkého prádla, kožichů v jiných předmětů. Vedle pece jsou dveře ke kuchyni. V druhém koutě naproti oknům stojí pěkně vykládané lůžko a kolébka. Lůžko bývá někdy až do stropu vystlané peřinami, peřím až přeapanými (báchorce, duchny) a různobarevnými povlaky povlečenými. Dle svědectví starých lidí bývaly na Hané za starodávna cichy skvostné, pestrým a umělým prolamováním vyšity. Pro obyčejnou potřebu povlečeny bývaly peřiny povlaky modrými a potišťenými bílými květy.

V koutě pod okny naproti dveřím stojí velký čtverhranný stůl trnožový, často pěkně vykládaný. Po délce pod okny i na přič zdi k peci postaveny jsou do rohu lávky vyřezávané. Nad stolem v rohu stojí tříhranná har-márka (koutnice, bída), též vkusně vykládaná, v níž uschovány bývají knížky, spisy i peníze. Na koutnici stojí kříž, po jeho obou stranách až u samého stropu umístěna jest řada hustě vedle sebe pověšených obrazů, na skle malovaných, jež spodním koncem svým opřeny jsou o lištu slamou vykládanou a zavěšeny jsou za provázek tím způsobem, že vrchem ode zdi jsou nakloněné. Také často bývají mezi obrazy zavěšeny sklené schránky v rámcích, v nichž různobarevným papírem, umělý-

mi květinami a pozlátkem polepené voskové figurky posvátné se nalezají. Nade dveřmi zavěšeny jsou police slamou vykládané s vyškovskými modře malovanými džbánek a talířky.

Vedle lůžka stojí vykládaná truhla, v níž hospodyně uschováno má i prádlo, hedbávním vyšivané, skvostně vyšivancu úvodnici s černými květy na obou koncích, bohatě vyšivané koutní plachty, šatky, oplečka (také „oplečí“ Pis), obojky atd. U stolu stojí dva vykládané legáty (židle), na stole bývá chléb, sůl a nůž, v koutku u kamen kolovrátek a kužel. — Jak jest viděti, neliší se zařízení od jiných na Moravě obvyklých.

Kuchyně přiléhá nyní k zadní stěně jizby, ale v starých gruntech kuchyně vůbec nebylo, vařivalo se na ohnisku v síni, kdež se také jedlo.

Hospodyně hanácké pekou zvláště dobré vdolky, koláče, kokrháky, smaží výtečné boží milosti, koblihy a jiné.

Ku svatbě připravovalo se na Hané výborné maso, jež se dusovalo v peci v hrnci křídlově zakrytém a těstem omazaném, aby nikdy pára nevyunikla.

Kouř nad ohniskem vychází otevřeným komínem. U ohniště zazděn jest kotel na vařování prádla, jenž jest však nového původu. V sobotu vymazala hospodyně ohniště hlinou a žlutě vyfílčila, popel pečlivě do prostřed okniska na hromádku smetla; kdyby toho opomenula, nabyla by tím čarodějnice moci a vlády v domě.

Za starších dob malovaly prý na Hané hospodyně ohniště i kuchyně pestrými květy. Zbytky jednoduchého malování ještě se zde

onde na Hané udržely. Někde podnes žlutě oličenu pec okráší bílými tečkami nebo hvězdičkami, které tisknou formou z bramboru vyřezávanou nebo tlapkou od kuřete.

Naproti ohnísku jest malé okénko s vyhlídkou na dvůr, pod ním lavička a putýnky na vedu. Z kuchyně vedou dveře na dvůr a pak dveře do malé komůrky „mlsničku“, kdež bývá uschováno všeliké dřevěné nádoby: škopek, máslenka (také „maslinka“, Poz. pis.), hrotek, necičky na těsto, dále kotel pro vaření trnek, klučka na mák, pánev na smažení, polivčák, všeliké vyřezávané formy na máslo, koláče a j. pečiva.

K tomu dovoluji si připojiti z vlastního převědu některé podrobnosti, které jsou při hanácké peci zvláště výrazné. Klenutí nad ohnískem jmenuje se čelesno, za nímž je hned chlebová pec. Teplo z této při pečení chleba se vyvinuvší vycházelo pak dvěma otvory, nazvanými sopouchy, které v čas pečení chleba ucpány byly věchti. Na ohnísku se vařivalo na „trajfusu“ (třínohém železném podstavci). V komině visel rožen, na němž se po zabíjačce udilo maso ve šrutkách. Rozpryskům na kamnech se říkalo a říká dosud „škalbine“ a tyto se na zimu vymazují blátem s plevami smíšeným.

„Na pravé straně velké síně naproti dveřím jíizby — píše paní Havelková dále — jsou dveře, jimiž se vychází do spodní komory, osvětlené malým oknem. V této komoře uschovány jsou různé zásoby k vaření, pak kyselý zelí, moučnice, brambory (erteple), uložené ve zděné kulaté díře v rohu komory a jiné pak rozličné nářadí, řešet (říčece) a lo-

paty, cepy, slaměnky, koče a písky na prádlo, pejchovna a prací stolice. Dříve právalo se na Hané jinak než nyní. Nečistě prádlo uložilo se do pejchovny (škopek), pak polito, studeným, čistým louhem smíšeným s jistou částí měkké vody. Ku posledku ponořeny do pejchovny asi dva neb tři rozžhavené kulaté kameny. Tak se nechalo prádlo chvíli ležeti, načež se kus po kuse u potcka na ploském kamenu nebo prací lávce pístem, čtverhranným to hladkým dřevem s rukovítkem, hodně „vybouchalo“ a pak v čisté vodě vymáchalo.

Za dolní komorou jest ve výstavním gruntě ještě malá komůrka, a za ní na přič obou těchto komor jest úzká, tmavá místnost, která byla za nebezpečí války skrýš. Vchod do této tajné skrýše býval velmi pečlivě ukryt.

Z větší komory vedou schody do horní komory, a ze síně na hůru, nad jíizbou, kdež uschováno bývá seno a sláma. V horní komoře stála obyčejně „žigla“ (truhla) na mouku, kš na kroupy, truhla na šaty, struhadlo na zelí, lopatky, míry, čtvrtě, metly na metení, motovídlé, hachle, stojany na drhnutí lnu, konopí atd.

Sklep v cholínském gruntě byl pod kuchyní a šlo se do něho dveřmi po schůdkách ze dvoru. Uschovávalo se v něm mléko, smetana, máslo atd. Vedle pak za stavením jsou velká vrata na náves.

Vyjde-li se z kuchyně nebo z předsínky, vychází se přímo „na náspu“ (dle všeho jest toto „u“ chybou tisku, dle mého vědomí totiž užívá se všude formy „náspa“ (plural) (Pozn. pis.); jest to chodník, jenž se táhne po délce

stavení a chlévů až ku konci dvoru a bývá vyvýšen a vyčínivající střechou kryt.

Dvůr ohraničen jest v pravo chlévy (a stáji pro koně. Pozn. pis.) a v levo sousedními budovami nebo zdí zahrady. (Na zdech těchto visí na kolech chomouty. Pozn. pis.) V pozadí dvoru bývá stodola (humno), za níž se obyčejně táhne ovocný sad, ohraničený zídkou, stavěnou po většině z vepřovic.

Z náspu jdou dveře do jednotlivých chlévů. Naproti kuchyni stojí nad hnojištěm krmce pro prasata na sloupkách, pod jejichž střechou jsou koše pro husy, kukané a podobné.

Vedle dveří přísínky jest kurník s bidélkem, šikmo postaveným. Dále jest komora, v níž uschována bývá čerstvá píce, vedle kravský chlév, maštal pro koně a menší chlév pro telata a jalovice.

Uprostřed dvoru vystavena jest kůlna, pod níž uschovány jsou brány, pluhy, klepáč na čišťení obilí, vozy a jiné. Vedle kůlny blíže vrat jest vážná studna s okovem.

Před gruntem na obou stranách žudru rostou deskami ohraničené zahrádky, v nichž se pěstují rozličné květiny, jako pivonky, maří list, noční fluka, rezeda, karafiátky, hřebíčky; též si v zahrádkách těch hospodyně pěstuje trochu pažitky a zelené petráče do polévky a někdy i hlavatici a salát.

Průčelí hanáckých gruntů bývalo všelikými vypuklými ornamenty z malty vkusně vyzdobeno. Ornamenty mají poněkud ráz barokový, ale možno v nich pozorovati samostatné tvoření a přizpůsobení národních motivů pro vypuklé práce štukatérské.

Pod okapem u samé střechy táhne se obyčejně široký pruh lineárního ornamentu, jako tři kruhy do sebe sáhající, čtverhrany, všeliké mřížování, pak kolem oken a dveří umístěny bývají ornamenty rostlinné, po většině zvonky, růžice, lístky. Také někdy viděti možno, arci velmi primitivně provedené, figury svatých, nejčastěji figuru Panny Marie s Ježíškem, nebo malé ptáčky a holubice. V některých starých staveních viděla jsem podobné štukatérské ozdoby na podlaže (stropě), které prý bývaly i pestře omalované.“

Kroj.

„A dnes? . . .“

Zanikla všecka ta nádhera, všechna ta vážnost a jadrnost, kteráž již zevně charakterisovala zámožnost i povahu Hanáctva, která sama již hlásala do světa známé: „Me sme me!“

Projdu nyní občas krajem hanáckým, ale darmo oko hledá bývalé zjevy, bývalý lid. Juž i řeč svou jadrnou odkládá lid pomalu, škola „vykořeňuje“ široký spád dialektu hanáckého a jen dle povahy poznávám ještě tu rázovitost lidu v tom kraji požehnaném. Škoda! — Ale jest to vše celkem přirozený, neodvratný postup doby a výsledek poměrů.

Však čím více rázovitost zevnější mizí, tím více a úsilovněji zapisují si památky i vzpomínky své na doby dřívější, tím pečlivěji sbírám stopy bývalého Hanáctva po všech okresích a nepřeji si ničeho toužebněji, než aby se našlo i hodně povolaných sběratelů dokladů v nitřní rázovitosti jeho.

Znám celé skorem Hanácko, nejen jaké jest, nýbrž i jaké bývalo před třiceti, pětatřiceti lety, tedy v poslední zřít, již plně zachycoval štětcem svým v letech padesátých Mánes.“

Tento povzdech nad starou slávou hanáckou pronášá po mém soudu nejosvícenější a nejobsáhlejší znalec zevnějšku i nitra hanáckého u nás ředitel Josef Klvaňa a v důmyslné studii své „Hanácký kroj vůbec a Tovačovský zvlášť,“ uveřejněný v VII. svazku „Národopisného sborníku československého“ z r. 1901. Josef Klvaňa, známý jako národopisec, ač i v jiných oborech má zvučné jméno, jest Hanákem abych tak řekl dvojho roubení. Matka jeho pochází z Litvle, příbuzenství její sídlilo v Sanici a Loučanech u Náměště. Otec jeho jest ze Záhoří (Záhořím hanáckým nazývá se krajina mezi Bystřicí pod Hostýnem, Lipníkem a Přerovem), v němž ráz hanácký stýkal se s Valašskem, ale tím nejdéle se zachoval. Sám Klvaňa studoval v Olomouci, v jehož okolí se za dětských dob jeho dotrhávaly poslední zbytky hanáckého kraje. K jeho spolubydlícím z Rataj a z Těšan od Kroměříže přicházeli tatíci a maměnky ještě v kroji a ke kamarádům z Blatce, Kralic od Tovačova a Přerova též. Na pozdějších potulkách studentských poznal Klvaňa nejsevernější Hanáctvo, pak i Tlumačovské, nejjižnější, a ovšem i Hanáky samy. Klvaňa píše: „Chcete viděti kus Hané, jak zevnějškem byla krásna a nádherna? Národopisná výstava krásy té a nádhery jen trochu ukázala, oživila. Ale ve skvostných náčrtcích a aquarellech Má-

nesových jediné žije skutečný život hanácký, v těch obrazech z obcí: Čech, Mařic, Kojetína. Jeho opravdový, sestrojžený odlesk můžete viděti též u sl. Xavery Běhálkové v Tovačově, která majíc pro bývalou Hanou pietu a lásku neobyčejně nadšenou, udržela nejen ve svých sbírkách celý starý zevnějšek hanácký, než i ve svém okolí lid starý i mladý v jeho bývalých zvláštnostech, s jeho písní i tancem zachovala, soustavně a vytrvale jej navykajíc na život a kroj. V okolí jejím najdete Hanáků a Hanáček moderních, do starého kroje slavnostně a obřadně oblečených, nýbrž lidi, kteří se v té fyziognomi Hanáctva, na ven vyložené, cítí tak doma, jako se cítily jejich babičky a stařečci.“

„Ohraničiti přesně Hanácko — praví Klvaňa dále — jest těžko, mnohem nesnadněji, než sousední Slovácko, ač i to místy nemá ostrých, přesných hranic. Proto též různí badatelé různé hranice Hanákům vytýčují.

Nejzávažněji se pokusili o to Šembera, jenž výsledky svých dialektologických studií vkreslil i do své známé mapy Moravy a Slezska, a tu všechny kmeny moravské (i slezské) ohraničil, a před ním dr. Beda Dudík, který ve spisku svém pro světovou výstavu vídeňskou (1873) „Catalog der nationalen Hausindustrie und die Volkstrachten in Mähren“ dopodrobna všechny osady hanácké udává.

Nejlepší dialektolog moravský František Bartoš nevymezuje ve II. díle své „Dialektologie“ vlastní Hanáky, protože význačné vlastnosti nářečí hanáckého jsou i

v nářečí horáckém a brněnském, kteráž on do svých hanáckých podřečí zahrnuje.“

K tomuto stanovění p. ředitele Klvaně podotýkám, že Bartoš, položiv tuto thesi, ukázal se znalcem duše jazykové nehlubšího vníkaní a nejvyššího rozhledu.

Když jsem se v IL. díle „Dialektologie“ Bartošovy s vědecky autoritativním tímto projevem setkal, cítil jsem se jako Hanák povznešena a setkav se pak se slovným učencem naším v Brně v radostné shodě jsem mu blahopřál.

„Mapu hanáckých krojů a tedy jaksi i Hanáka nakreslil konečně pro národopisnou výstavu pražskou odborný učitel v Kojetíně R. P i s c h, ale vynechal na ní Holešovsko, rozhodně ještě hanácké. Nejlepe a nejkrásněji — končí Klvaňa svou všeobecnou úvahu o kroji — zachoval nám ale bývalou Hanu obrazem Josef M á n e s, jež by mu Hanáci za to věru postaviti měli pomník důstojný umělce i kraje hanáckého, nejlépe krásným barevným vydáním jeho studií hanáckých. Jakkoliv vše, co z rukou Mánésových vyšlo, jest výtečné a cenné, přece jen Hanáci jsou v jeho studiích s největší láskou podání, a s největším nadšením, vrcholícím v líbez-ném, třebaš poněkud romantickém, ale krojově převěrném obrázku „Líbánky“. Na „Líbánkách“ vidíme ostatně, že i krajina význačně hanácká Mánésa zajímala.

V Rudolfinu pražském uloženy péčí obzvláštního ctitele a příznivce Mánésova rytíře L a n n y téměř všechny zachované studie krojové i typové, jež Mánés na Hané hlavně

za pobytu svého u hr. Sylva-Tarouccy v osadě Čechách u Prostějova provedl. Ze sedmnácti těchto obrázků krátce popsaných zastavuje se Klvaňa znova u obrázku „Líbánky“, vydaného jako premie r. 1850 lithografií. Zobrazuje mladý hanácký párek z okolí Kojetína neb Kroměříže, jedoucí z pole.

„Což nedalo by se — táže se Klvaňa — v nynějším utěšeném ruchu reprodukčním uskutečniti vydání Mánésových studií a to ne pouze hanáckých, než všech, ve věrné barevné reprodukci? Byl by to čin záslužný neobyčejně.“

Kroj ženský.

„Hanák má červený gatě, to se o něm ví,
on se muže verovatí jenerálovi:
Jeneráli ti jich majó,
dež parádo držívajó,
a Hanáce pře své práce jich oživajó.

Škoda přeškoda hanáckého kroje! Byl až na nepatrné výminky (z krajů chudších) tak bohatý, velkolepý, ať neřím, jako Hanáci sami.

Šat ženský skládal se z dlouhého, bílého fěrtcchu, slavnostního nebo všedního černého šorce, což obojí se od zadu k předu ovazovalo. Šorec i fěrtoch byly hustě vrapeny a vsítý v límec, pěkně hedbávím vsítý.

Z předu zase se uvazoval hedbávnými pentlemi řasný široký fěrtásek, zástěra takměř v zadu kraji se dotýkající, z různých, původně plátěných, batistových, později hedbávných barevných látek. Místo košile, vlastně spodní sukně, byl „rubáč“, k němuž však

„opleči“ na zádech pěkně často i hedbávem vyšitě na způsob sněrovačky zvláště na tělo se přikládalo, opatřeno jsouc na spodní části varhánky, jimiž držel se fírtoch nebo šorec.

Hlavní košílkou byly „rukávce“ s více méně vydutými rukávy. Vždy však měly rukávce límečky až 10 cm. široké, černým, řídčeji smetanovým hedbávem vyšité (na záhoří i černou vlnou) na d loktem spjaté, někde i taclemi řasnými opatřené a kolem krku velmi řasný varhánkováný, tu škrobený onde zase plihý „krésal“ či „plačák“ neb „oboжек“. Ten byl někdy žlutým hedbávím vyšitý, jindy jen kroužkován, obyčejně krajkový. Za dávnějších časů se krajky ty šafránem na žluto barvily. Přes rukávce, jež byly tak krátké, že vzadu oplíčko viděti bylo, oblékaly ženy z pravidla soukenné červené, modré i černé, děvčata pak damaškové „lajdičky“ nebo „frýdky“, živůtky to bez rukávů, vzadu varhánky mající, vystřižené, kol výstřihu pentlemi a stříbrnou nebo zlatou portou, na Záhoří i bůstkami a krepinami zdobené. Soukenné bývaly z pravidla na švech zad a kol výstřihu rukávového pěkně barevně vyšité.

V době chladnější nosívaly se kabátky — „markytánky“ — s rukávy v zápěstí úzkými, u ramen širokými, všelijak knočičky žlutými neb barevnými zdobené, v zimě pak kožíšky krátké do pasu s varhánkovitými šůsky v zadu, podšité kožešinou a kolem lemované liščinou nebo šedou kožešinkou. Hlavu kryl šátek turecký (lipský), nejvíce červený, tu a tam na kraji trásněmi hedvábnými opatřený. Upraven byl na velké záušnice a v týle na „koláč“. Za dob starších nosívaly ženy

šátky bílé a květované a v začátcích tohoto století ještě starobylok úzkou šatku na koncích vyšitou. Šatka ovijela se kolem čela, zavazovala se v týle, a konce splývaly na záda. Vdané měly hlavu krytu zvláštním útvarem čepcovitým, tak zvaným rajdákem. Ve století minulém svobodná děvčata měla vlasy v jeden dolů visící lelík spletené. V tomto století tento způsob úpravy vlasové na Slovensku, Valašsku a Těšínsku takměř všeobecně obvyklý na Hané znenáhla ustupoval zavijení pletenců dvou kolem hlavy. Nohy Hanáček vězely vždy v punčochách bílých neb červených, a v nízkých druhy jirchových střevíčcích s maslemi a přaskami; pouze na Záhoří tetky a stařeny nosívaly v zimě vysoké krpce z bílé huně, rázu valašského. Šla-li děvčice za družičku, nebo byla-li nevěstou, dostala na hlavu tu vyšší, onde nižší pentlík (pantlík), skládající se v podstatě ze široké koruny lepenkové, zrcádky a bůstkami i buillonem v různých ornamentech zdobené. Nad čelem visely drobné žluté peníze, na hoře byl věnec z červených pentlí, místy i krámských květů. V zadu splývala až k pasu zmet dlouhých četných pentlí. Na Záhoří nenosily nevěsty a družičky pentlíků, za to velké, z krámských květů a kových plíšků urobené věnce. K úboru pentlíkovému patřila úvodnice nebo-li nevěstínská plachta; uprostřed bohatě žlutě nebo i bíle hedbávím vyšitá.

Mladá matka, když byla „v koutě“, ověšovala postel svoji koutnou plachtou (koutnicí), z pravidla pěkně práce prolamované a přízí barevně vyšitou.

Kroj mužský.

(„Hanák má červený gatě,
to se o něm ví,
on se muže verovní
jenerálovi.“)

Mušský kroj hanácký charakterisují, jak již uvedeno, červené ony koženice. Na pravém břehu Moravy, mezi Kojetínem a Kroměřížem, bývaly, ba dosud se nosí, baňaté („baňe“, jinak „plundry“ nebo „plky“, též „plté“), v baňích rásně sevrapené. Ostatně jsou úzké, ale vždy sahají pouze pod kolena. Tu jsou uvázány stuhami koženými, pěkně vykrajovanými. Na předu a na bocích bývají často barevným, hlavně zeleným hedbávem vyšity. Na Vyškovsku a na Záhoří byly v obyčeji místo červeně žluté koženky, úzké, po kolena sahající, a též na Prostějovsku, Litovelsku a Uničovsku nízky vedle červených se nosily. Protože mezi botou o duté, lesklé holénce a koženkami by zůstal prázdný prostor, ovíjí se tu noha bílým plátenkem, přes něj se koženky ovazují, a jež asi na dlaň široko se pod nimi běhá. Plátenka slula „podléčky“ nebo „vyléčky“ a zastoupena byla ve století minulém, kde nosily se střevíce s praskami na Hané, punčochami. Ke všedním letním konopným gatím se nenosily „podléčky“.

Vesta (místy lajdík nebo marýnka i frýdka zvaná) byla celá ze sukna modrého, černého, tmavozeleného a tím více a pestřeji v předu a na šiscích vyšita, čím mladší a bohatší byl chasník. Staříci nosili marýnky bez vyšívání. Kadlíků bylo mnoho a plochých. Přes vestu

nosíval se v chladnější dobu kabátec špenzl, flánér, ale také i frýdka zvaný, z černého neb zeleného sukna, zřídka (na Záhoří) z modrého ušitý a na šiscích, přednicích a výložcích rukávů i u kapes často přebohatě barevně neb zeleně (na černém sukne) zdobený. Na Vyškovsku byly vesta i kabátec černý, jednoduchý.

Košile hanácká mívala široké rásné rukávy, u pěstí černě vyšitými límečky spjaté. U krku byl úzký, černě vyšitý (hedbávem) límeček a na náramcích úzké, smetanové vyšité proužky. Na Záhoří místo límečků vyšíváných byly tkané modré neb červené pásy. Na krku mívali Hanáci i Vyškováci zhusta černé šátky hedbávné ovázány.

Jelikož koženice byly na hoře krátké, upínal se na Hané kolem půli těla pás široký, husím aneb i pávím brkem zdobený, přechasto i se jménem majitele. Hlavu kryl klobouk, dle krajů různý. Na Vyškovsku byl širokánský jako na Brněnsku, v okolí Kojetína menší se střeškou ohrnutou na horu a zdobenou šikmo varhánkovými pentlemi, na Olomoucku míval rovněž široké střechy, ale byl tvaru křkovi-tého s konci v předu a v zadu zahnutými a pln červených pentlí u svobodných. Na Kroměřížsku a Holešovsku bylo dýnko na hoře širší než u hlavy a střešky rovněž veliké, ale ne křkovitě, u mládeže s hora pentlemi po bocích i zrcádky zakryté; na Záhoří mívali širokostřeché těžké klobouky se svrškem kulovitým, místo pentlí až sedm „housesek“ pestrobarevných a nikoli, jak jsem kdysi četl, pentlí černo-červeno-černou. V zimě nosila se beranice nebo nízká, obyčejně zelená aksa-

mitka s tchořím okolkem, na zadu vyšším, ba i vysoká, válcovitá černá nebo hnědá vydrovka s pentlemi na levé straně. Na Vyškovsku bývaly „mrazovice“ šedé, vysoké, na lože kulovité.

„Haleny“ slouly dlouhé, šosaté kabáty po způsobu chodských „šerek“, z pravidla bílé viněné s výložky zelenými. Skopalíkova figurina ve výstavě měla takovou halenu na sobě.

Na Kvasicku nosí se dosud haleny černé, kněžskému taláru nenepodobné. Na Vyškovsku halena neznali. Slavnostnějším rouchem než halena byl plášť, proslavený hanácký plášť, o 5—9 „kepeních“ t. j. límcích, z nichž hořejší byly kratší spodních. Plášť býval obyčejně barvy modré, později i černý. Na Záhoří nenosivali pláště těch leda s jedním límcem. Pláště nosivali staří sousedé nebo mladí na svatbu. Na zimu nosil se „kožuch“. V nejstarší době byl to „ocasnák“, z ovčích kůží tak sešitý, že přes hlavu se musil jako košile oblékat, na předu srdíčkem červeným zdobený, v předu i v zadu dole původní ocásky kůží ovčích majítek. Takový kožich viděl jsem jen jednou na výstavce dřevohostické. Na obrazích z minulého století je častěji zachován. V století tomto asi od let třicátých nosily se dlouhé „duběňáky“ (t. j. hnědé kožichy s krátkým životem) od pasu však vrásně, od boků odstálé, až po kotníky sáhající šosy, ukončené a s kosmatou srstí na předu. Místy bývaly „duběňáky“ na zádech vyšity, zpravidla měly jen kožené flíčky na bocích.

Mimo místní studii Klvaňovu o kroji to-

vačovském, ze které jsem nejvýznačnější místa uvedl, má národopisná literatura naše plně vystihující a předmět úplně vyčerpávající studii: „Kroj Hanáků — Blatáků“, kterou sepsal na základě názoru a dle sdělení starých nynější učitel tělocviku na české zemské reálné škole v Prostějově p. Jan Svozil, rodič z Duban u Prostějova. Uveřejnil záslužnou práci tato ve dvou číslech „Hlasů z Hané“ z října r. 1898. Kroj dle jeho líčení je v základních rysech ovšem týž jako v popisu Klvaňově. Čtenář Hanák svěsí však zamýšlen hlavu při této konečné úvaze Svozilově:

„Při popisu tohoto kroje nemohl jsem se ubrániti myšlení na prvou sloku hanácké písně: „Nic sobě nehořekujte, milí Hanáci, že si z nás posměch dělají ti cizozemci; jak Češi tak Rakošani, všeci naše šate hani, že chodíme premovani a vešévani.“ — Chodili opravdu vyšívání, ale pěkně. Každá část oděvu měla jiný ráz výšivek, odpovídající formě. Čemu se však podiviti musíme, jest to, že staří Hanáci vyšívání volně, z paměti a bez podkreslování. Když jsem se tázal krejčího Ig. Poledny v Týnci, zda li si vzorek nejprve předkreslil, pravil: „K čemu to, vzorek mosí bet v hlavě.“

„Ze starých krejčích, kteří dovedně uměli vyšívati — píše Svozil dále — žije dosud: v Hrubčicích Roubal, v Dubanech Svoboža, v Ludešově Héža, v Drahonovicích Smyčka a v Týnci Poledna. Tu a tam ještě mnohý shotoví oděv vyšívány, avšak není to již ta stará, pěkná práce, neboť schází jim potřebný cvik. Upřímně doznal to Héža v Ludešově,

krejčí dříve vynikající. Když byl totiž vyzván ku shotovení kroje, řekl: „Nebodo šet!“ — Proč? „Proto že bech to nepostavil, jak to bévalo, a jak bech sám chtěl.“

A poslední rozjímání Svozilovo jest: „Nedá se upříti, že kroj našich Hanáků a Hanáček by vkusný, a musíme jen litovati, že lehkomyslně byl odložen. Ještě však více jest nám želeťi toho, že se starým krojem zmi- zel také starý mrav, jak řekli stařeček Cyril Čadil v Čelčicích. Škoda věru té upřímnosti, ochoty, lásky a svornosti, vlastností to vzácných, jimiž staří Hanáci se vyznamenávali, a jež zdobí stařečky a stařenky dosud žijící.“

Hanácký život v uměleckém podání.

Život, složený ze živlů a prvků jako hanácký, jevil a vyvolával přirozeně snahu po uměleckém vtělení se. A stalo se tak štětcem a péroem. Nejskvělejší díla umělecká, vyvolaná dojmy ze života hanáckého, vytryskla, jak jsme již řekli, z duše Josefa Mánesa. Řed. Klvaňa zmiňuje se o tom ve své studii „Hanácký kroj vůbec a tovačovský zvláště“, ve sv. VII. „Národopisného sborníku českoslovanského“ z r. 1901 takto: (Cit. str. 19., 20., 21., 22.)

Z nejnovějších malířů pokusil se Jansa o malování hanácké nevěsty viz „Zlatá Praha“ r. 1891. str. 112., a děvčete od Dřevohostic „Zlatá Praha“ 1891, str. 265. i náš Úprka.

Další vyobrazení kroje hanáckého obsaženy jsou v oddíle „Morava“ v „Oester-

reichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild“ a v díle: „Národopisná výstava českoslovanská“. Řadu fotografií hanáckých (z vlastní Haně i ze Záhoří od Dřevohostic a Bystřice pod Host. vůbec) podal řed. Klvaňa ve „Světózoru“, v „Českém lidu“, ovšem dle „nastrojovaných Hanáků a Hanáček“. Pouze fotografie starých tetiček a starších lidí z výstavy kojetínské (byla to první výstavka vyvolaná na Moravě ruchem národopisné výstavy) trvala od 3.—5. července r. 1892 a dřevohostické (od 23.—25. července r. 1893.) možno pokládati ve všem za rázovité, tedy i v lidech. Dnes doplňuje p. Klvaňa studie své hanácké serií kroje blatského od Tovačova, jež pořídil r. 1898 za přispění slešny Xavery Běhálkové a vdp. faráře P. Th. Mayera. V okolí sl. Běhálkové — a jen jejím přičiněním — zachovaly se nejen staré části krojové, než i lidé, kteří dosud se neodcizili nošení jeho. — Kroj hodí se k lidem a lidé ke kroji!

Literatura.

Umělecká transskripce života lidu hanáckého zvláště tvarem literárním vyvinula se zvláště za doby nejnovější velice hojně. Prvním pěstitelem jejím byl již na počátku tohoto století Josef Hořman Agapit Galaš, nar. r. 1756 v Hranicích, zemřel dne 14. února r. 1840. Paměť jeho zachovala zvláště: „Muza Moravská“, v patero odděleních obsahující duchovní, mravní, polní, velkoobčanské a starovlastenecké písně skladatelů vlasteneckých k prospěchu a vzdělání mo-

ravských vlastenců. Složená od Josefa Heřmana Galaše, v pořádek uvedená, zde onde popravená, rozmnožená a v tisku vydaná od krajana a spoluškolníka skladatele, Tomáše Fryčaje, kněze. V Brně, nákl. Jos. Jiřího Trasslera, knihtlačitele a knihkupce 1813, str. 456.

Tato „Muza Moravská“ svým časem, jak některé zprávy soudobé svědčí, vykonala své poslání vrchovatou měrou, ačkoli básnická její cena jest skrovná.

Není ovšem divu, že Tomáš Fryčaj této knize i úpravou i obsahem dal podobu svého kancionálu l. 1801 vydaného, ale jako málo úzkostlivě šetřil rýmovaných skladeb Galašových, nýbrž opravoval a měnil, kde se mu vidělo, tak neostýchal se do 5. oddělení přibrati „písně hanácké, valašské a slovenské.“ A právě tento „přívěsek“ na str. 400—459 otištěný jest mastným okem na vodnaté „Muze Moravské“. Bez něho, zvláště bez hanáckých skladeb, nikdy by se nestala knihou lidovou. Literárně onen přívěsek jest paměti hoden, protože předně obsahuje texty dvou hanáckých operet, od premonstráta Maurycia Bulína napsané, na něž hudbu složil učitel hnevotínský Josef Pekárek, rodák z Chornic u Jevíčka; za druhé proto, že ostatní hanácké skladby objevují se nám za podobené, ač ovšem samostatně satiry rektora kojetínského Jana Kužníka.

A jako se některé arie z těchto operet do nedávna ještě zpívaly, tak stalo se i s Kušníkovými. I bude zajisté dosti čtenářů, kteří pamatují, jak se zpívalo: „Za horama

svítá, bože brzo den“, a „Jak so žev nezapomeno“ a j. (V. Prasek v „Selském archivu“, 1903.)

Nejnovějším výtwarem toho druhu jest básnický snímek slezského rodáka našeho Petra Bezruče, v jehož zraku se hanácká dědina v básni „Hanácká ves“ („Slezské číslo“, „Knihovničky Času“ čís. 35) takto kreslí:

Hrutý sedlák osmáhlý a rudý,
trochu pyšný proti městským lidem,
nikdy ze své neuhne ti půdy.
Jak, jak jest jinak pod Bezkydem!

Výsek hanáckého života, jakým jest dědina a naše, působil na slezského krajana našeho Bezruče dojmů, jak je vyznačuje ve „Slezském čísle“ básně jeho „Hanácká ves“.

Domky na patro, jak řady bílých ptáků,
sotva vánek lehkým dechem omže.
Ticho jako krev Hanáků
teče Romže.

Na svých grantech jsou sedláci klidni.
Dobry císar žije kdes ve Vídni,
Němci pod horami, v městech židě.
Černé lány řepy, jak pruh smoly,
rusovlasé děvče kope v poli,
ví, že jednou muž si pro ně přijde.

Hoch hanácký práce hledí a dbá,
sotva v díle po děvčeti zapráh',
ví, že jednou přijde žena za práh,
tři dni a tři noci bude svatba.

Tři ukázky přástek, divadelních to

her, představují nám dále saahu zobraziti lidové umělecký život hanácký. Jsou to: „Přástka“, prstonárodní hra hanácká od J. Viedermannna, „Přástky“, prstonárodní zvyk z Moravy, dle skutečnosti napsal Fr. S. Procházka, nákladem knihkupectví Jos. R. Vilímka v Praze. Přástky tyto provedeny byly za národopisné výstavy v červnu r. 1895 v Praze při dvoudenní slavnosti herecké ve velké dvoraně žofínské s hudbou Karla Weissa, při čemž režii měl p. Seifert a řísné a sbory nastudoval kapelník Vyskočil. Účinkujícími byly dámy a páni z opery a činohry Nár. div.: pí. Danzerová, slč. Hájková, slč. Kettnerova, pí. Klánová-Panznerova, slč. Koldovská, slč. Dvořáková, pí. Weissová-Cavallarová, slč. Welsova Kronbauerova, slč. Vlčková, slč. Wolfova a slč. Vykoukalova a pp. Focht, Havelský, Kliment, Krössing, Lašek, Mušek, Polák, Řada, Šir, Veselý, Viktorin a Žalenský. Hru vystavil režisér p. Seifert. Přástky Procházkovy psány jsou v podřečí, dle klassifikace Bartošovy litovelské. Třetí zjev „Přástek“ představuje nám hra dp. Aloisa Hlavinky, faráře v Kučerově u Vyškova „Přístka na Tovačovsku.“ Sepsána jest v nářečí tovačovském a vyšla poprvé v brněnském „Obzra“ r. 1899 v č. 15—19. Tovačovští provedli ji 3. června r. 1899 na Nár. div. v Brně.

„Přástke na Beňovsko“, jak bývale před letama, provedeny byly v neděli dne 9. července roku 1899 v Beňově při mlékařské slavnosti. K těmto pokusům zpodobnění zvyků hanáckých lidovým uměním druží se také: „Hanácké písně taneč-

ní a svajbové z okolí Kroměříže.“ Sestavili Josef Zdráhal z Bezměrova a prof. R. Janeček, tehda na gymnasiu v Kroměříži, nyní na české reálce v Prostějově. P. Zdráhal vystoupil od té doby s několika zdařilými obrázky ze života hanáckého.

Značité zkrystalisoval se život lidu hanáckého — prosou — v „Hanáckých figurkách“, nakreslených Okakarem Bystřinou, čili JUDrem Ferdinandem Dostálem, advokátem v Novém Jičíně. Humoristické obrázky tyto uveřejňoval autor původně ve fúilletonu „Hlasů z Hané“ prostějovských, načež je vydal r. 1890 u Hona ve Vyškově a v druhém, rozmoženém a opraveném vydání před třemi lety u Píše v Brně. Za mistrný detail považují v knížce té vyličení výjevu v hospodě hanácké, kde obecní pastýř strč Šmida kreslí na dubovém „štoku“ (stole) „imprezi P.“

Pozoruhodně — zvláště dávno největším objemem tvorby — draží se k Bystřinovi K. Křen (P. Fr. Zgoda), kaplan v Dubanech u Prostějova. Přčetné obrázky jeho vyšly pod titulem „Na té raši Hané“, obrázky ze života hanáckého, jež rodákům Hanákům města Kojetína věnoval v několika dílech v „Zábavné bibliotéce“, vydávané knihtiskárncu Benediktinskou v Brně.

Křen žije v samém středu lidu hanáckého, odpozorovává životu jeho zajímavé a trefné podrobnosti, ale v celkovém propracování uměleckém je do jisté míry pohodlnější.

Mistrem mistrovaným v uměleckém znovuvznesení hanácké duše jest P. O. Vyhlídal, nyní farář v Lobodvicích u Kojetína, osm let před tím působivší v duchovní správě

a vlastenecké práci ve Slezsku. Jeho obrázky „Ze života hanáckého vojáka“, vyšlé před čtyřmi lety ve feuilletonu „Hlasu“ a tvořící nyní nejučinnější složku jeho knížky z „Hanáckých dědin a měst“ (dva díly, II. zvláště objemný), vydané u Prombergra v Olomouci, jsou pravým mlsem hanácké stařiny vojanské. Pratypek kreseb těchto, vysloužilý starý voják Alexandr „če jak mo říkajó“: Šakandr Stróhal, ještě žije v Hlučově u Prostějova, rodišti to autorově a stal se tak předmětem uměleckého vyčerpání v oboru, jenž v mladším našem pokolení vojenském již úplně vymizel.

Podotýkám, že III. díl „Z hanáckých dědin a měst“ z pera tohoto autora se tiskne kniha jeho „Příhody z Vysouřilova“, vyšeďší ve „Slezské kronice“, jejížto náklad převzal p. Promberger od rady z. s. a posl. dra. Františka Slámy, psána byla původně v nářečí hanáckém, ač líčí život slezský ze zkušenosti, „aby mne — jak mi psal — odrodilci nemohli žalovati.“ Povídky ze života hanáckého psal P. Vyhřídál, jenž Hanáky nazývá „nejušlechtilejším národním kmenem na světě“, do „Op. Týdenníku“, „Míru“, kalendáře „Ječmínka“ a do „Hlasu“.

Bystroduše a zrakem láskou zaníceným vyřídil duši lidu hanáckého dr. Ondřej Přikryl, lékař v Prostějově a nyní poslanec na sněmu zemském.

Dva díly Přikrylových „Hanáckých písniček“ kypí a jiskří se jen zdařilými motivy z citového žití hanáckého.

Fr. S. Procházká dal nám ve svých „Hanáckých písničkách“ a „Nových hanáckých

písničkách“ vonné a rosou lidovosti svažené květy duše hanácké, kteréž ovšem zušlechtěny jsou životem v ústředí jiném, tedy vzdáleností od předmětu opěvovaného. Fr. S. Procházka jest mimo to z nejpohotovějších a nejdryčnějších stylistů v belletristickém klání pražském.

Zatím přibyl do řady hanáckých literátů přeborník, před nimž třeba smeknouti. Dr. Jan Hoch svými „Hanáckými obrázky“, vydanými na podzim u Prombergra v Olomouci, položil na váhu dílo umělecké, vykvetlé z nejtajnějších záhybů života a duše hanácké, začež mu tuto vyslovuji plně uznání.

Jak stanoviti postavení a jakost mé maličkosti v tomto šiku hanáckých boreů? Psal jsem a pší prosou i veršem, ač knihy ještě nevydal.*) V této poloze nemohu než uvésti o tvorbě své v tomto oboru úsudek jiného interressenta o jedné práci mé. A sice přinesly „Selské Listy“ v č. 25. z roku 1900 o mém sólovém výstupu pro dámu „Sedláka lebo pána“, předneseném paní Marií Hübnerovou 2. února r. 1900 v ostatkové zábavě Moravsko slezské Bedy v Praze, dopis, v němž pisatel — zvěčnělý to Fr. Vahalík — porovnav tento můj výstup s podobným výstupem Otakara Bystřiny „Hanáčka po prvé v Praze“ (přednesla rovněž pí. Hübnerová dne 28. září roku 1896 na divadelní slavnosti v Praze), mému uměleckému podání veškeré uznání vyslovuje.

*) Projev tento, pronesený dne 27. května t. r., mohu dnes již opravit v tom smyslu, že mé hanácké genry tisknou se již u p. Prombergra v Olomouci, kdež vyjdou pod n. zvem: „Samó tihó“.

Haná prošla hranolem mého uměleckého citu mimo výtvary humoristické také básnickými dojmy seriousního rázu, jež se veřejnosti podají v mé první sbírce básnické, kterou chystám k tisku v oddílu „Motivy z Hané“, z nichž končím tímto číslem:

List Hanákům. *)

Když ve hrom děl, třesk mečů, koní ržaní
již zněly hrozné křiky zoufalosti
na Bílé Hoře, krvi šyté dosti,
a útěk všem byl poslední již zbraní:
Vy zůstali jste, na smrt odhodláni
jak dubů les a ve vzdorné své zlosti
v prach sbít jste dali žulové své kosti
a svět jste naučili umírání.

Tak! — Hrome tak! V tom krev poznávám
svoji:
kde stojím, stát, ať smrt nade mnou chřestí,
a nevzdat se, ať peklo kol se vzrojí.

Jen dále tak, jak v staré této zvěsti!
Toť po hanácku: Buď vše zdávit v boji
neb zemřít, ale se zafatou pěstí! . . .

*) Vyšlo v „Květech“ r. 1885.